

ส.บ.

คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

VOL.17 NO.1

ปีที่ 17 ฉบับที่ 1

มกราคม-มิถุนายน 2564

วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

*Journal of Humanities and
Social Science*

ISSN 1905-1212

วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ที่ปรึกษา	คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
บรรณาธิการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิมลมาศ ปฎชากุล
ผู้ช่วยบรรณาธิการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชิดชัย อุดมพันธ์
กองบรรณาธิการ	ศาสตราจารย์ ดร.ครองชัย หัตถา มหาวิทยาลัยทักษิณ ศาสตราจารย์ ดร.ดวงมน จิตรจำนงค์ ข้าราชการบำนาญ ศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศาสตราจารย์ ดร.ปราณี กุลละวณิชย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สดชื่น ชัยประสาธน์ มหาวิทยาลัยศิลปากร รองศาสตราจารย์นฤมิตร สอดสุข มหาวิทยาลัยรังสิต รองศาสตราจารย์ ดร.พัชนี ตั้งยืนยง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รองศาสตราจารย์ยงยุทธ ชูว่วน มหาวิทยาลัยศิลปากร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุสสัน อุทัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิพนธ์ โชะเฮง มหาวิทยาลัยรามคำแหง อาจารย์สุริยงค์ ลิ่มสังภาศ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ฝ่ายจัดการ: นางสาวมาริสา สำลี, นางสาวนุรีโลลา ยูแม

จัดรูปเล่มและออกแบบปก: นางสาวนุรีโลลา ยูแม

ฉบับอิเล็กทรอนิกส์: <https://www.tci-thaijo.org/index.php/eJHUSO>

Scan QR Code:

Journal of Humanities and Social Sciences

กำหนดออก: ปีละ 2 ฉบับ (มกราคม-มิถุนายน, กรกฎาคม-ธันวาคม)

สำหรับท่านใดที่สนใจสมัครสมาชิก สามารถส่งเป็นอนาณัติ

สมัครสมาชิกเป็นรายปี (2 ฉบับ) ราคา 200 บาท

ชื่อผู้รับเงิน นางสาวนุรีโลลา ยูแม

ที่ทำการไปรษณีย์ รุสะมิแล 94000

ส่งมาที่ กองบรรณาธิการวารสารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ตำบลรุสะมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี 94000

Email: Husojournal@gmail.com

ข้อคิดเห็นใดๆ ของบทความที่เผยแพร่ในวารสารฉบับนี้เป็น
ของผู้เขียนไม่ถือเป็นความคิดเห็นและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการ
และหากประสงค์จะนำบทความใดในวารสารไปเผยแพร่ซ้ำ
โปรดติดต่อผู้เขียนบทความโดยตรง

วารสารวิชาการ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

เป็นวารสารวิชาการราย 6 เดือน (มกราคม - มิถุนายน, กรกฎาคม - ธันวาคม) มีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้คณาจารย์ ข้าราชการและนักวิชาการ นำเสนอผลงานเพื่อเผยแพร่และแลกเปลี่ยนความรู้ทางวิชาการในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ประเภทของบทความที่รับพิจารณา

1. บทความวิจัย (Research Article)
2. บทความวิชาการ (Academic Article)
4. ปรีทัศน์หนังสือ (Book Review)
5. บทความปริทัศน์หนังสือ

ต้นฉบับที่พิจารณาเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารนี้จะต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารใดมาก่อน และไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น หากกองบรรณาธิการตรวจสอบพบว่าบทความใดไม่เป็นไปตามเงื่อนไขดังกล่าว หรือต้องการถอนบทความหลังจากที่กองบรรณาธิการดำเนินการขั้นตอนต่างๆ ไปแล้ว ผู้เขียนจะต้องชำระค่าดำเนินการจำนวน 5,000 บาท ให้แก่กองบรรณาธิการวารสารด้วย

บทความที่ได้รับการตีพิมพ์ต้องผ่านการกลั่นกรองจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้อง (peer-reviewed) จำนวนอย่างน้อย 3 ท่าน และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการ ถือเป็นขั้นสุดท้าย

สารบัญ

การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางการเมืองของไต้หวันและความสัมพันธ์กับประเทศไทยในมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม The Change of Political Identity of Taiwan and the Relationship with Thailand in the Social and Cultural Dimension	
รุ่งทิพย์ จันทรธนะกุล	9
แนวคิดการวางแผนพัฒนาเมืองเชิงพื้นที่และการวางแผนอนาคตขององค์กรปกครองท้องถิ่น The idea of Urban and Regional Planning and Future Planning of Local Government Administration	
เอกรินทร์ ต่วนศิริ	43
การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางภายใต้ระบบการผลิตยางพาราและข้าวใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ Para-rubber Farmers' Household Livelihoods under Para-rubber and Rice Production System in Three Southern Border Provinces	
บัญชา สมบูรณ์สุข และปฐวิษฐ์ พิทยาภินันท์	69
โครงสร้างของตลาดชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาและการสร้างการรับรู้ใหม่ The Structure of Community Markets in Songkhla Lake Basin and Reconstructing the Cognition	
ปริญญา นวลเปียน	97

สารบัญ

มนัทัศน์สิทธิมนุษยชนในชีวิตประจำวันในอนุทินชีวิต

“จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน” ของปวย อึ้งภากรณ์

Perspectives on Human Rights in Daily Life: In Life Diary "From Womb to Tomb", by Puey Ungphakorn

สน นิลศรี

121

การสำรวจองค์ความรู้และพัฒนาการทางภูมิศาสตร์กายภาพและ
ระบบภูมิสารสนเทศในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 (2000-2015)

Knowledge surveying and development of physical geography and geo
informatics in the early 21st Century

ดำรง เสียมไหม อาคม โสภณา และอนุกุล ต้นสุพล

145

ปริทัศน์หนังสือ (Book Review)

อันตัวข้าพเจ้านี้คือแมว

น้ำทิพย์ เมธเศรษฐ

173

การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางการเมืองของไต้หวันและความ
สัมพันธ์กับประเทศไทยในมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม
The Change of Political Identity of Taiwan and the
Relationship with Thailand
in the Social and Cultural Dimension

รุ่งทิพย์ จันทรธนะกุล *

รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต, อาจารย์ประจำสาขาวิชา

รัฐประศาสนศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ

มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี

***Corresponding Author E-mail: AjarnTippy@gmail.com**

Received: March 27, 2021

Revised: June 12, 2021

Accepted: June 30, 2021

Available: June 30, 2021

Abstract

The objective of this research is to study the change of political identity and interests of Taiwan that affect the relationship between Taiwan and Thailand in the social and cultural dimension from the Constructivist theory. This research uses qualitative research by using documentary research and in-depth interview with 4 Thai and Taiwanese scholars and 2 high-ranking officials of Taipei Economic & Cultural Office in Thailand. The data are analyzed by using descriptive analysis. The results and the suggestion are summarized as follows:

Taiwan's democratization has begun in the 1980s which has defined the new meaning of Taiwanese national identity and interests. This change has been consistent with the norms of international politics during the end of the cold war that liberal democracy is universal value. According to Constructivism, the new constructed national identity of Taiwan aims to determine forms of relations that are different from ones in the past. The rise of Taiwanese democratic political system identity has propelled its foreign policy to extend cooperation with various countries. Especially, the New Southbound Policy has emphasized more people-to-people cooperation that advances the relationship between Taiwan and Thailand in education and tourism, including the cooperation among International Non-Governmental Organizations and Non-

Governmental Organizations of both countries. The research suggests that Thai government, Thai private companies, as well as Thai civil society organizations should seek more cooperation in several aspects such as education, medicine, and technology with Taiwan which has advanced competencies and capabilities more than Thailand.

Keywords:

Taiwan, Political Identity, International Relations, Social and Cultural Dimension, Constructivism

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางการเมืองและผลประโยชน์ของไต้หวันที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างไต้หวันกับไทยในมิติด้านสังคมและวัฒนธรรมจากมุมมองของทฤษฎีในสำนักประกอบสร้างโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพคือการวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวไต้หวันจำนวน 4 ท่าน รวมถึงเจ้าหน้าที่ระดับสูงของสำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ประจำประเทศไทยจำนวน 2 ท่าน ข้อมูลทั้งหมดถูกนำมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา ผลการศึกษาและข้อเสนอแนะมีดังต่อไปนี้

กระบวนการทำให้เป็นประชาธิปไตยของไต้หวันที่เริ่มต้นขึ้นในทศวรรษ 1980 ได้กำหนดนิยามความหมายใหม่แก่อัตลักษณ์และผลประโยชน์แห่งชาติของไต้หวันซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับปทัสถานของการเมืองระหว่างประเทศในช่วงยุคปลายสงครามเย็นเป็นต้นมา ที่ระบอบเสรีประชาธิปไตยเป็นค่านิยมสากล และเมื่อวิเคราะห์ภายใต้กรอบของทฤษฎีในสำนักประกอบสร้างนิยมก็จะเห็นได้ว่า ปัจจัยด้านอัตลักษณ์ที่ไต้หวันได้สถาปนาขึ้นใหม่นี้มีเป้าหมายในการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่แตกต่างไปจากอดีต ทั้งนี้การเกิดขึ้นของอัตลักษณ์ทางระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยของไต้หวันมาพร้อมกับการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ต้องการขยายความร่วมมือในด้านต่าง ๆ กับนานาประเทศ โดยเฉพาะนโยบายมุ่งใต้ใหม่ที่ให้ความสำคัญมากยิ่งขึ้นกับความร่วมมือระหว่างประชาชนกับประชาชนซึ่งช่วยส่งเสริมให้ไต้หวันและไทยมีความร่วมมือมากขึ้นในด้านการศึกษาและการท่องเที่ยว รวมถึงความร่วมมือระหว่างตัวแสดงที่เป็นองค์การพัฒนาเอกชนระหว่างประเทศ ตลอดจนองค์การพัฒนาเอกชนและภาค

ประชาสังคมของไต้หวันและไทย นอกจากนี้การวิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายคือ รัฐบาลไทย บริษัทเอกชนตลอดจนองค์การภาคประชาสังคมของไทยควรจะแสวงหาความร่วมมือในด้านต่าง ๆ กับไต้หวันให้มากขึ้น เพื่อที่จะได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่จากศักยภาพและขีดความสามารถในด้านที่ไต้หวันมีมากกว่าไทย เช่น การศึกษา การแพทย์ และเทคโนโลยี

คำสำคัญ:

ไต้หวัน, อัตลักษณ์ทางการเมือง, ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม, สำนักประกอบสร้างนิยม

บทนำ

สาธารณรัฐประชาชนจีน (The People's Republic of China: PRC) กำลังมีบทบาทอย่างมากในทางการเมืองระหว่างประเทศ และปัจจัยจากการดำเนินนโยบายจีนเดียว (one China policy) ได้ส่งผลกระทบอย่างมากต่อการเมืองระหว่างประเทศของไต้หวันหรือชื่ออย่างเป็นทางการคือ สาธารณรัฐจีน (Republic of China: ROC)¹ (Friedman, 2006) เนื่องจากไต้หวันมีอัตลักษณ์แห่งชาติอย่างเป็นทางการที่มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์การเมืองของจีนตั้งแต่สมัยการปฏิวัติจีนเมื่อปี 1911 และรัฐบาล “ก๊กมินตั๋ง” (Kuomintang: KMT)² หรือคณะชาติ ภายใต้การนำของเจียงไคเช็ค (Chiang Kai-shek) ที่ได้แพ้สงครามให้แก่มารคคอมมิวนิสต์ที่ปกครองจีนอยู่ในปัจจุบัน แม้ว่าหลังจาก รัฐบาลก๊กมินตั๋งหลบหนีมาสู่เกาะไต้หวันเมื่อปี 1949 ประเทศต่าง ๆ จำนวนมากยังคงรับรองความเป็นรัฐของไต้หวัน แต่ไต้หวันต้องประสบปัญหาทางอัตลักษณ์อย่างมากเมื่อได้สูญเสียฐานะตัวแทนชาวจีนในองค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN) ให้กับจีน เมื่อปี 1971 (Davison, 2003, p. 96) ต่อมาสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นมหาอำนาจฝ่ายโลกเสรีที่ให้การรับรองไต้หวัน ได้เปลี่ยนมามีความสัมพันธ์ทาง

¹ ในบทความวิจัยนี้จะเรียก สาธารณรัฐประชาชนจีน ว่า “จีน” และเรียก สาธารณรัฐจีน ว่า “ไต้หวัน” โดยจะเห็นได้ว่าเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (Chinese Communist Party: CCP) สามารถช่วงชิงอำนาจรัฐจากรัฐบาล “ก๊กมินตั๋ง” (Kuomintang: KMT) และประกาศสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนขึ้นบนแผ่นดินใหญ่ เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 1949 รัฐบาลจีนได้ถือว่าสาธารณรัฐจีนได้ล่มสลายลงไปแล้ว และถือว่ารัฐบาลของพรรคคอมมิวนิสต์เป็นรัฐบาลที่ชอบธรรม เช่นเดียวกับเป็นรัฐบาลจีนเพียงแห่งเดียวในเวทีระหว่างประเทศ โดยมีอำนาจอธิปไตยเหนือประเทศจีนรวมถึงไต้หวัน ซึ่งรัฐบาลจีนถือว่าเป็นเพียงมณฑลหนึ่งของจีนด้วย (สิทธิพล เครือรัฐติกาล และ วรศักดิ์ มัทธโนบล, 2558, น. 104)

² KMT มาจากชื่อเต็มคือ Chungkuo Kuomintang หรือ พรรคชาตินิยมจีน (Chinese Nationalist Party) แต่ภายใต้การปกครองของประธานาธิบดีหลี่เต๋งชุย คำว่า “Chinese” ถูกตัดออกจากชื่อพรรคเพราะต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่จิตสำนึกความเป็นไต้หวัน (Taiwanese consciousness) (Huang, T.-I., 2004, as cited in Liu, J. C.-N., 2004, p. 3)

การทูตกับจีนและยอมรับนโยบายจีนเดียวเมื่อปี 1979 ขณะที่รัฐบาลจีนถือว่าไต้หวันเป็นมณฑลหนึ่งของจีน แต่ในทางพฤตินัยนั้นไต้หวันยังมีการบริหารประเทศแยกต่างหากจากรัฐบาลจีนบนแผ่นดินใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะที่ถือว่าไต้หวันไม่มีลักษณะเป็นรัฐเอกราชในทางนิตินัย แต่ถือเป็นรัฐเอกราชในทางพฤตินัยทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจอีกแนวทางหนึ่งด้วย (Huang & James, 2014)

สำหรับสถานการณ์ในปัจจุบัน รัฐบาลไต้หวันมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับชาติต่างๆ เหลือเพียง 15 ชาติเท่านั้น (Aspinwall, 2019) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศเล็กๆ ส่วนประเทศไทยกับชาติสมาชิกอาเซียนและประเทศอื่นๆ รวม 46 ประเทศ มีความสัมพันธ์อันดีกับไต้หวันในมิติทางเศรษฐกิจและสังคมโดยที่ไม่ได้รับรองความเป็นรัฐของไต้หวันแต่อย่างใด (โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2560, น. 6) อย่างไรก็ตามไต้หวันพยายามแสวงหาโอกาสเพื่อแสดงบทบาทในเวทีระหว่างประเทศ โดยบทบาทดังกล่าวเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางอัตลักษณ์และผลประโยชน์ของไต้หวันในช่วงเวลาต่างๆ ดังจะเห็นได้ว่าไต้หวันมีส่วนร่วมในองค์การระหว่างประเทศ เช่น มีสถานะเป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก (World Trade Organization: WTO) เมื่อปี 2002 และมีสถานะเป็นผู้สังเกตการณ์ในองค์การอนามัยโลก (World Health Organization: WHO) โดยได้รับเชิญให้ร่วมประชุมในสมัชชาอนามัยโลก (World Health Assembly: WHA) เมื่อปี 2009 (Winkler, 2011)

จากสถานการณ์ข้างต้นอาจกล่าวได้ว่าไต้หวันเป็นประเทศที่มีปัญหาด้านการเมืองระหว่างประเทศที่เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์อันไม่แน่นอนอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเกี่ยวกับสถานะความเป็นรัฐของไต้หวัน และการเปลี่ยนแปลงทางอัตลักษณ์ของไต้หวันย่อมส่งผลกระทบต่อการเมืองระหว่างประเทศของไต้หวันทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อย่างไรก็ตามจากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานศึกษาที่เรียบเรียงเป็นภาษาไทย

พบว่าการศึกษาในสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้ความสนใจเรื่อง การเมืองระหว่างประเทศของไต้หวันน้อย และไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับ ประเด็นการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของไต้หวัน (วิเชียร อินทะสี, 2546; องอาจ เดชอิทธิวัตน์, 2551; สิทธิพล เครือรัฐติกาลและวรศักดิ์ มัทธโนบล, 2558) ในขณะที่นักวิชาการชาวต่างประเทศมักให้ความสนใจ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไต้หวันกับประเทศมหาอำนาจ อย่างสหรัฐอเมริกาและจีน รวมถึงยังมีการศึกษาจำนวนไม่มากนักที่ใช้ แนววิเคราะห์ของทฤษฎีในสำนักประกอบสร้างนิยม (constructivism) ในการอธิบายการเมืองระหว่างประเทศของไต้หวัน (Chase, 2007; Kantasingh, 2012; Melgoza, 2013; Li, 2014; Kuntić, 2015; Wei, 2017) ดังนั้นเพื่อให้การศึกษการเมืองระหว่างประเทศของไต้หวัน มีความสมบูรณ์รอบด้าน ผู้วิจัยจึงศึกษาการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ ทางการเมืองและผลประโยชน์ของไต้หวันจากมุมมองของทฤษฎีในสำนัก ประกอบสร้างนิยม รวมถึงการวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงนี้ที่ส่งผลกระทบ ต่อความสัมพันธ์ระหว่างไต้หวันกับไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางการเมืองและ ผลประโยชน์ของไต้หวันที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างไต้หวัน กับประเทศไทยในมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยใช้มุมมองของทฤษฎี ในสำนักประกอบสร้างนิยม

การทบทวนวรรณกรรม

สำนักประกอบสร้างนิยม (constructivism) เป็นทฤษฎีกระแส รองที่มีบทบาทไม่น้อยกว่าทฤษฎีกระแสหลักที่มีอิทธิพลต่อการศึกษ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาเป็นเวลานาน (Adler, 2012, p. 112) ซึ่งมีฐานคิดหลักว่าความเข้าใจเกี่ยวกับโลกเป็นผลจากการประกอบสร้าง

ของปัจเจกบุคคลและสังคม และให้ความสำคัญกับความคิดที่หล่อหลอมความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในมุมมองใหม่ๆ ด้วย (Kegley & Blanton, 2013, p. 35) สำนักประกอบสร้างนิยมมีบทบาทในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเมื่อ Nicholas Onuf ได้นำเสนอแนวคิดไว้ในหนังสือ “World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations” (1989) แต่แนวคิดของเขายังไม่เป็นที่แพร่หลายในขณะนั้น (Zehfuss, 2002, p. 11) ต่อมาทฤษฎีของสำนักประกอบสร้างนิยมได้รับความสนใจอย่างมาก เมื่อ Alexander Wendt ได้เผยแพร่บทความชื่อ “Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics” โดย Wendt (1992, pp. 397-398) อธิบายว่าตัวแสดงต่าง ๆ รวมทั้งรัฐมีอัตลักษณ์ตามการให้ความหมายผ่านความรู้เชิงอัตวิสัยร่วมในสังคมระหว่างประเทศ โดยรัฐแตกต่างจากตัวแสดงอื่น ๆ ที่อาจมีหลายอัตลักษณ์ในเวลาเดียวกันก็ได้ ส่วนผลประโยชน์ก็เป็นเรื่องของ การให้ความหมายเช่นเดียวกัน แต่ผลประโยชน์เป็นสิ่งที่ตัวแสดงกำหนดขึ้น โดยผลประโยชน์จะขึ้นอยู่กับอัตลักษณ์หรืออัตลักษณ์เป็นที่มาของผลประโยชน์ที่กำหนดขึ้น สำหรับการพึ่งตนเองถือเป็นสถาบันในรูปแบบหนึ่งที่สะท้อนถึงความคิดของตัวแสดงต่าง ๆ และการพึ่งตนเองมีโครงสร้างของอัตลักษณ์และผลประโยชน์อย่างหนึ่งคือเป็นสถาบันที่อยู่ในอนาธิปไตย ซึ่งการก่อรูปของอัตลักษณ์ในสภาวะดังกล่าวคือการที่ตัวแสดงหรือรัฐตระหนักในความมั่นคงของตนเอง (Wendt, 1992, p. 399) นอกจากนั้น Wendt (1992, p. 424) ยืนยันว่าอัตลักษณ์และผลประโยชน์ของรัฐในการเมืองระหว่างประเทศที่เป็นอนาธิปไตยย่อมถูกเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยในระดับปัจเจก ปัจจัยภายในประเทศ ปัจจัยเชิงระบบ หรือปัจจัยข้ามชาติ

ตารางที่ 1 หลักการในทฤษฎีของสำนักประกอบสร้างนิยม

ประเด็นหลัก	ทฤษฎีของสำนักประกอบสร้างนิยม
ความสนใจหลัก (Core concern)	สนใจความหมายร่วมและจิตภาพร่วมของกลุ่มทางสังคม โดยให้ความสำคัญกับพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของจิตภาพลักษณ์ และอัตลักษณ์ด้านต่างๆ ตลอดจนบทบาทของสิ่งเหล่านี้ที่ส่งผลกระทบต่อการเมืองระหว่างประเทศ
ตัวละครหลัก (Key actors)	รัฐ ³ บัณฑิตบุคคล องค์กรที่มีรัฐ (NGOs) และเครือข่ายข้ามชาติ
แนวคิดหลัก (Central concepts)	ความคิด จินตภาพ ความรู้ร่วมกัน (shared knowledge) อัตลักษณ์ วัตรกรรม และความเชื่อที่นำไปสู่ความเข้าใจใหม่ๆ และเปลี่ยนแปลงปทัสถาน
แนวคิดเรื่องสันติภาพ (Approach to peace)	ส่งเสริมความคิดก้าวหน้าและผลักดันให้รัฐยอมรับในปทัสถานที่ทำให้เกิดพฤติกรรมอันเหมาะสม
มุมมองต่อโลก (Global outlook)	มองว่าความเป็นสิ่งไม่แน่นอน (Agnostic) โดยเชื่อว่าความเป็นจริงของโลกถูกรับรู้ผ่านความคิดและสำนึก

ที่มา: ปรับปรุงจาก Kegley and Blanton (2013), p. 36

กล่าวได้ว่าทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในมุมมองของสำนักประกอบสร้างนิยม มีความเหมาะสมในการศึกษาการเมืองระหว่างประเทศของไต้หวัน กล่าวคือ สำนักประกอบสร้างนิยมช่วยขยายมุมมองให้แก่การศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างของการเมืองระหว่างประเทศ โดยเน้นไปที่บทบาทของความคิดที่มีอิทธิพลต่อการสร้างอัตลักษณ์และผลประโยชน์ของไต้หวัน อันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจในบทบาทของอัตลักษณ์และผลประโยชน์ ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมระหว่างประเทศของไต้หวัน

³ ในกรณีของตัวละครหลัก Kegley and Blanton (2013) เห็นว่าสำนักประกอบสร้างนิยมไม่สนใจตัวละครในระดับรัฐ แต่นักทฤษฎีประกอบสร้างนิยมบางท่าน เช่น Wendt ยังสนใจบทบาทของรัฐมากกว่าตัวแสดงอื่น ๆ

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยจะใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (documentary research) เป็นวิธีการหลัก ประกอบกับการสัมภาษณ์ โดยข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาจะรวบรวมขึ้นจากแหล่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ได้แก่ นโยบายต่างประเทศ มติและข้อตกลงระหว่างประเทศ เอกสารทางการ แถลงการณ์ คำปราศรัย และสุนทรพจน์ ตลอดจนการสัมภาษณ์เชิงลึกนักวิชาการชาวไทยและชาวไต้หวัน รวมถึงเจ้าหน้าที่ระดับสูงของสำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ประจำประเทศไทย จำนวนรวมทั้งหมด 6 ท่าน ซึ่งได้แก่ 1) รองศาสตราจารย์ ดร.สิทธิพล เครือรัฐติกาล 2) รองศาสตราจารย์ วรศักดิ์ มัทธโนบล 3) รองศาสตราจารย์ ดร.พิทยา สุวคันธ์ 4) Professor Dr. Shangmao Chen (เฉินซางเหมา) 5) Boris C.K. Chang (จางเจิ้นกั๋ว), รักษาการแทนผู้อำนวยการฝ่ายการเมือง (Acting Director Political Division) สำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ประจำประเทศไทย และ 6) Jason Hsu (เจสัน ฮิว), ผู้อำนวยการฝ่ายการค้า (Director of Economic Division) สำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ประจำประเทศไทย ทั้งนี้การวิจัยได้ใช้วิธีเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเฉพาะเจาะจงและใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ได้แก่ เอกสารการวิจัยที่ค้นคว้าจากหนังสือ ตำราวิชาการ บทความจากวารสารวิชาการงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ ข่าวและบทความวิเคราะห์ และรายงานข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการรวบรวมจะถูกนำมาวิเคราะห์โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive analysis)

ผลการวิจัย

1. การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางการเมืองของไต้หวัน

ก่อนการเข้ามาของรัฐบาล KMT ภายใต้การนำของเจียงไคเช็ค ไต้หวันมีอัตลักษณ์ความเป็นไต้หวัน (Taiwanese identity) อยู่ก่อนแล้ว กล่าวคือ อัตลักษณ์ของชาวไต้หวันพื้นเมืองก่อนปี 1945 (pre-1945 native Taiwanese) ที่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของญี่ปุ่น 50 ปี มีความแตกต่างจากอัตลักษณ์ของชาวจีนแผ่นดินใหญ่หลังปี 1945 (post-1945 mainlanders) (Hughes, 2016, p. 154) ต่อมาเมื่อเจียงไคเช็คหนีภัยลี้ภัยมาอยู่ที่ไต้หวันได้ส่งผลให้เกิดอัตลักษณ์ขึ้นใหม่ที่เชิดชูชาตินิยมความเป็นจีน (Chinese nationalism) และอัตลักษณ์นี้ยิ่งเข้มแข็งมากขึ้นเมื่อผู้อพยพจำนวนมากจากจีนแผ่นดินใหญ่เข้ามาสู่ไต้หวันในปี 1949 ยิ่งไปกว่านั้น การเข้ามาปกครองของ KMT ทำให้ชาวไต้หวันรู้สึกว่าคุณค่าของพวกเขาอยู่ในฐานะพลเมืองชั้นสอง (second-class citizen) (Hughes, 2016, p. 155) และหลังจากเจียงไคเช็คได้ถึงแก่อสัญกรรมในปี 1975 เจียงจิงกว๋อ (Chiang Ching-kuo) ผู้เป็นบุตรชาย ได้ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีคนต่อมา (Davison, 2003, p. 98) ท่ามกลางวิกฤติทางอัตลักษณ์ของไต้หวัน ระหว่างปี 1971 ถึงปี 1973 มีประเทศต่าง ๆ ตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับไต้หวันถึง 27 ประเทศ ทำให้เจียงจิงกว๋อ ดำเนินนโยบาย “การทูตเบ็ดเสร็จ” (total diplomacy) ซึ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างรอบด้านทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วัฒนธรรม และการกีฬา นโยบายการทูตเบ็ดเสร็จกระทำผ่านช่องทางที่หลากหลาย ซึ่งมีทั้งแบบทวิภาคีและพหุภาคี ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการและทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อรักษาความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศต่าง ๆ ให้ได้มากที่สุด (สิทธิพล เครือรัฐติกาล และวรศักดิ์ มหัทธโนบล, 2558, น. 105-106)

ยิ่งไปกว่านั้น ในทศวรรษ 1980 การสร้างอัตลักษณ์ทางระบบการเมือง (political system identity) แบบประชาธิปไตยของไต้หวันเริ่มเกิดขึ้น เนื่องจากประธานาธิบดีเจียงจิงก๊ว และ KMT ได้รับแรงกดดันทั้งจากสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศที่ส่งผลต่อสถานะของไต้หวัน รวมทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเมืองภายในประเทศ ก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ที่สำคัญคือรัฐบาลได้รับแรงกดดันจากเกษตรกรและแรงงานที่ต้องการส่วนแบ่งจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากคนชนชั้นล่างมีความไม่พอใจต่อผลประโยชน์ที่ได้รับจากการผลิตในทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรต้องสูญเสียรายได้ไปจำนวนมากจากราคาผลผลิตทางการเกษตรในตลาดโลกที่ตกต่ำลง ทำให้ต้องพึ่งพารายได้นอกภาคการเกษตรมากขึ้น ในขณะที่ภาคแรงงานที่เติบโตขึ้นเรื่อย ๆ ก็ต้องการส่วนแบ่งจากผลกำไรของบริษัทมากขึ้น รวมทั้งเรียกร้องสภาพการทำงานและสวัสดิการด้านต่าง ๆ มากกว่าเดิม แรงกดดันดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับแรงกดดันจากคนกลุ่มอื่นๆ เช่น ผู้หญิง ภาคประชาสังคม และชนชั้นกลางที่เรียกร้องสิทธิและเสรีภาพในทางการเมืองมากขึ้น (Davison, 2003, pp. 100-101) และที่สำคัญก็คือการเกิดเหตุการณ์ที่เรียกว่า “Kaohsiung Incident” หรือรู้จักกันในชื่อ “Formosa Incident” จนในที่สุดเมื่อวันที่ 28 กันยายน 1986 สมาชิกของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชน “Tangwai” จำนวน 135 คน ได้รวมตัวกันก่อตั้ง “พรรคประชาธิปไตยก้าวหน้า” (Democratic Progressive Party: DPP หรือ “Minjindang”) (Davison, 2003, p. 103; Hughes, 2016, p. 155)

ในขณะที่ค่านิยมเสรีประชาธิปไตยที่เป็นโครงสร้างทางความคิดหลักในการเมืองระหว่างประเทศยุคหลังสงครามเย็นได้มีอิทธิพลให้เกิดการเปลี่ยนผ่านระบอบการปกครองของหลายประเทศรวมถึงไต้หวัน กล่าวคือกระบวนการประชาธิปไตยของไต้หวันซึ่งถือว่าเริ่มต้นขึ้นอย่างแท้จริงในปี 1987 เมื่อรัฐบาลยกเลิกกฎหมายการศึกษาที่เป็นกฎหมาย

ลิตรอนสิทธิและเสรีภาพของประชาชน และได้รับการขับเคลื่อนอย่างจริงจังเมื่อประธานาธิบดีหลี่เต็งฮุย ขึ้นมาเป็นผู้นำในปี 1988 ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถแสดงออกถึงเจตจำนงทางการเมืองได้อย่างเสรี แตกต่างจากการปกครองระบอบเผด็จการที่ดำเนินมานานนับ 40 ปี (Muyard, 2012, p. 153) ทั้งนี้จะเห็นได้ว่านับจากปี 1987 อัตลักษณ์ทางการเมืองเป็นประเด็นสำคัญสำหรับการพัฒนาประชาธิปไตยที่มีพรรคการเมืองหลายพรรค (multi-party) และการเมืองที่มีการเลือกตั้ง (electoral politics) รวมถึงการเพิ่มเติมบทบัญญัติต่าง ๆ ในรัฐธรรมนูญ ที่ให้มีการเลือกตั้งทั้งสภานิติบัญญัติ (Legislative Yuan/parliament) สภาแห่งชาติ (National Assembly/ upper house) และประธานาธิบดี (president) ประชาชนมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น และจำนวนสื่อต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น ตลอดจนมีการเดินขบวนในที่สาธารณะ ทั้งหมดนี้แสดงถึงความก้าวหน้าของกระบวนการทำให้เป็นประชาธิปไตยในไต้หวัน (Hughes, 2016, p. 157) ยิ่งไปกว่านั้นไต้หวันได้จัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปครั้งแรกของสภานิติบัญญัติในปี 1992 และมีการเลือกตั้งประธานาธิบดีโดยตรงเป็นครั้งแรกในปี 1996 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาวไต้หวันเท่านั้นที่จะเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของไต้หวัน (Chen, 2012, p. 216) จึงกล่าวได้ว่ากระบวนการทำให้เป็นประชาธิปไตยที่ริเริ่มโดย KMT ได้กำหนดนิยามความหมายใหม่แก่อัตลักษณ์และผลประโยชน์แห่งชาติของไต้หวัน (Horowitz, Heo, & Tan, 2007, p. 8) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับปทัสฐานของการเมืองระหว่างประเทศในช่วงทศวรรษ 1980 และทศวรรษ 1990 ที่ระบอบเสรีประชาธิปไตยเป็นค่านิยมสากล และได้รับการยอมรับว่าเป็นระบอบการปกครองที่ชอบธรรมไปทั่วโลก

อย่างไรก็ดี จากการสัมภาษณ์นักวิชาการทั้งชาวไทย และชาวไต้หวันซึ่งมีความคิดเห็นที่ตรงกันว่า การปกครองตามระบอบเสรีประชาธิปไตยของไต้หวันไม่สามารถส่งเสริมให้ไต้หวันขยายพื้นที่ในเวที

การเมืองระหว่างประเทศภายใต้นโยบายจีนเดียวได้มากนัก มิหนำซ้ำอาจจะกลายเป็นข้อจำกัดสำหรับไต้หวันที่จะสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศที่ไม่ได้ปกครองด้วยระบอบเสรีประชาธิปไตย ดังที่ รศ. ดร. สิทธิพล เครือรัฐติกาฬ เห็นว่าไม่ใช่ทางเลือกที่ดีนักสำหรับไต้หวันที่จะนำระบอบการปกครองแบบเสรีประชาธิปไตยมาเป็นเงื่อนไขหรือเป็นข้อได้เปรียบในการขยายพื้นที่ในเวทีระหว่างประเทศ เนื่องจากว่ามีประเทศจำนวนไม่ต่ำกว่า 100 ประเทศที่ปกครองด้วยระบอบเผด็จการ หรือระบอบอำนาจนิยมหรือกึ่งอำนาจนิยม ดังนั้นไต้หวันจะเผชิญกับปัญหาถ้าไต้หวันพยายามเอาค่านิยมเรื่องประชาธิปไตย เสรีภาพและสิทธิมนุษยชนมาเป็นเงื่อนไขในการสร้างความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ ทั้งนี้สิ่งที่ไต้หวันต้องพยายามทำมากที่สุด คือการพยายามยึดหยุ่นในทางการทูต (สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2562) เช่นเดียวกับที่ รศ.วรศักดิ์ มหัทธโนบล (สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2562) และ รศ.ดร.พิทยา สุวคันธ์ (สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2562) ได้แสดงความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า ประเทศส่วนใหญ่ทั่วโลกมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนแผ่นดินใหญ่ และประเทศเหล่านี้ก่อนที่จะลงนามในความสัมพันธ์กับจีนต้องยอมรับว่าไต้หวันเป็นส่วนหนึ่งของจีน นั่นก็คือยึดหลักการจีนเดียวและจะต้องไม่มีความสัมพันธ์ในทางการเมืองใด ๆ กับไต้หวัน เพราะฉะนั้นถึงแม้ไต้หวันจะปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย แต่ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้ประเทศเหล่านี้มีความร่วมมือกับไต้หวันได้เฉพาะด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมเท่านั้น สำหรับ ศ. ดร. เงินซางเหมา ยอมรับว่าแม้ว่าบางประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น หรือ สหภาพยุโรปจะรับรู้ ว่า ไต้หวันปกครองด้วยระบอบเสรีประชาธิปไตย แต่ก็ไม่สามารถจะผลักดันให้ไต้หวันมีบทบาททางการเมืองในองค์การระหว่างประเทศอย่างชัดเจนหรืออย่างเป็นทางการ รวมถึงคงไม่ดำเนินการสนับสนุนให้ไต้หวันได้กลับเข้าไปเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ อย่างไรก็ดี ประเทศเหล่า

นี้จะยังคงมีความสัมพันธ์อันดีกับไต้หวันและให้การสนับสนุนซึ่งกันและกันในด้านอื่นๆ เช่น การท่องเที่ยว การค้า หรือการลงทุน เป็นต้น (สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2562)

2. ความสัมพันธ์ระหว่างไต้หวันกับประเทศไทยในมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม

เมื่อประเทศไทยให้การยอมรับต่อหลักการจีนเดียว (One-China Principle) และได้ยุติความสัมพันธ์ทางการทูตกับไต้หวันในวันที่ 1 กรกฎาคม 1975 ทั้งสองประเทศมีความตกลงให้จัดตั้งสำนักงานประจำกรุงเทพฯ และไทเป กล่าวคือฝ่ายไต้หวันได้จัดตั้ง “สำนักงานผู้แทนไชน่าแอร์ไลน์” ในวันที่ 10 กันยายน 1975 (สำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ประจำประเทศไทย, 2559) ซึ่งมีโครงสร้างตามรูปแบบสถานทูตและทำหน้าที่ ออกวีซ่าและทำธุรกรรมทางการค้า การลงทุน รวมทั้งสังคมและวัฒนธรรมที่กรุงเทพฯ แต่ด้วยแรงกดดันจากจีนต่อรัฐบาลไทยจึงมีข้อตกลงให้ไต้หวันจัดตั้งสำนักงานแยกออกมาภายใต้ชื่อ “สำนักงานการค้าตะวันออกไกล” (Far East Trade Office) (องอาจ เดชอิทธิรัตน์, 2551, น. 192-193) และต่อมาได้เปลี่ยนเป็น “สำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ประจำประเทศไทย” ส่วนรัฐบาลไทยได้จัดตั้ง “สำนักงานประสานงานบริษัทการบินไทย” ขึ้นที่ไทเป ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น “สำนักงานการค้าและเศรษฐกิจไทย ไทเป” เป็นหน่วยงานสังกัดกระทรวงการต่างประเทศเมื่อวันที่ 10 กันยายน 1992 โดยมีสถานะเป็นสถานกงสุลใหญ่ชั้นหนึ่ง โดยระบุว่ามี “เป้าหมายการดำเนินงานของสำนักงานจำกัดอยู่ที่ความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจการค้า การลงทุน วิชาการ และวัฒนธรรม” (สำนักงานการค้าและเศรษฐกิจไทย (ไทเป), ม.ป.ป.) ทั้งนี้อัตลักษณ์ทางความร่วมมือของไต้หวันกับไทยได้ดำเนินการภายใต้ “นโยบายมุ่งไต้หวันใหม่”

(New Southbound Policy) หรืออาจเรียกว่า “นโยบายมุงใต้ 3.0”⁴ (GSP 3.0) (Ngeow, 2017, p. 116) ที่เกิดขึ้นในสมัยของประธานาธิบดีไช่อิงเหวินซึ่งชนะการเลือกตั้งในปี 2016 โดยนโยบายมุงใต้ใหม่มีเป้าหมายที่ยังคงให้ความสำคัญกับความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจ แต่ก็ได้ขยายความร่วมมือไปยังด้านอื่น ๆ ได้แก่ การศึกษา การแพทย์ วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับประชาชน (people-to-people ties) (Ngeow, 2017) โดยผลการศึกษาของการส่งเสริมความร่วมมือในด้านสังคมและวัฒนธรรมมีดังต่อไปนี้

2.1) การแลกเปลี่ยน

ไต้หวันเป็นฝ่ายผลักดันให้มีการแลกเปลี่ยนด้านต่าง ๆ กับไทย ที่สำคัญคือการแลกเปลี่ยนด้านการศึกษา โดยรัฐบาลไต้หวันได้ให้ทุนการศึกษาแก่นักศึกษาไทยและประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เดินทางไปศึกษาในไต้หวันเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเรียกว่าทุนการศึกษาตามนโยบายมุงใต้ใหม่ (New Southbound Scholarship) ในขณะเดียวกันไต้หวันก็ได้ให้ทุนการศึกษาสำหรับนักศึกษาไต้หวันในการเดินทางมาศึกษาที่ไทยและประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนของทั้งสองฝ่ายได้เรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น (Chen, Shangmao, สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2562) ในปี 2016 นักศึกษาต่างชาติในไต้หวันจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีประมาณ 28,100 คน หรือคิดเป็นประมาณร้อยละ 40 ของนักศึกษาต่างชาติของไต้หวัน โดยมีนักศึกษาไทยประมาณ 1,700 คน (“นโยบายมุงใต้ใหม่” เมื่อ “ไทเป” บั๊กหมุดอาเซียน,” 2560)ต่อมาในปี 2017 มีจำนวนนักศึกษาไทยเข้าเรียนในระดับอุดมศึกษา

⁴ ความเป็นมาของนโยบายนี้ที่เริ่มแรกเรียกว่า “นโยบายมุงใต้” ซึ่งเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยของประธานาธิบดีหลี่เต๋นฮุยและได้รับการพัฒนาจนมาสู่ “นโยบายมุงใต้ใหม่” ใน Ngeow (2017)

เพิ่มขึ้นเป็น 2,125 คน และปี 2018 มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 3,236 คน คิดเป็นอันดับที่ 10 ของจำนวนนักศึกษาต่างชาติในไต้หวัน (“ทุนศึกษา “ไต้หวัน” มาแรง ลดไข่มวีซ่า-กวดเด็กไทยเรียนต่อ,” 2562)

นอกจากนี้ตั้งแต่ปี 2016 เป็นต้นมา ไต้หวันสนับสนุนจัดงานเวทีอภิปรายด้านการศึกษา ระดับอุดมศึกษาไทยและไต้หวัน ตลอดจนงานนิทรรศการการศึกษาต่อไต้หวัน ยิ่งไปกว่านั้นยังมีการจัดตั้ง “ศูนย์แนะแนวการศึกษาไต้หวัน” เพื่อช่วยเหลือและผลักดันการแลกเปลี่ยนด้านการศึกษา และให้ข้อมูลด้านการศึกษาต่อที่ไต้หวัน รวมถึงการจัดทำหลักสูตรการเรียนภาษาจีนระยะสั้นแก่นักเรียนไทย อีกทั้งได้มีการเพิ่มจำนวนทุนศึกษาภาษาจีนระยะสั้น การเพิ่มจำนวนครูผู้สอนภาษาจีนและมีการผลักดันและการเผยแพร่การสอบวัดระดับความรู้ภาษาจีน ขณะเดียวกันไต้หวันสนับสนุนให้มหาวิทยาลัยไทยจัดทำ “การบรรยายการวิจัยไต้หวัน” และมีการลงนามในบันทึกความเข้าใจระหว่างสถาบันการศึกษาต่างๆ และในปี 2018 หอสมุดแห่งชาติไต้หวันยังได้ร่วมมือกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดตั้ง “ศูนย์ทรัพยากรด้านจีนศึกษาของไต้หวัน” (Taiwan Resource Center for Chinese Studies) และมหาวิทยาลัยแห่งชาติเจิงกง (National Cheng Kung University) ก็ได้ร่วมมือกับมหาวิทยาลัยมหิดลจัดตั้งศูนย์วิจัยร่วมเพื่อวิจัยนวัตกรรมทางการแพทย์และการพัฒนานวัตกรรม โดยเฉพาะความร่วมมือที่สำคัญในปี 2018 คือคณะรัฐมนตรีมีมติให้มหาวิทยาลัยแห่งชาติไต้หวัน (National Taiwan University) ทำการเปิดหลักสูตรการเรียนการสอนในไทย และในเดือนมิถุนายน 2018 คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติการจัดตั้งมหาวิทยาลัยอมตะ (Amata University) โดยร่วมมือกับมหาวิทยาลัยแห่งชาติไต้หวันในการจัดการเรียนการสอนร่วมกันเพื่อสร้างบุคลากรด้านเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ของประเทศไทย (สำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ประจำประเทศไทย, 2019, น. 10-11) ยิ่งไปกว่านั้นยังมีการผลักดันให้เกิดความร่วมมือของโรงพยาบาลและหน่วยงาน

ทางการแพทย์ระหว่างกันเช่น ความร่วมมือระหว่างโรงพยาบาลคริสเตียน จางฮว่าของไต้หวันกับโรงพยาบาลศิริราช มหาวิทยาลัยรังสิต และ โรงพยาบาลกรุงเทพคริสเตียน ในรูปแบบการลงนามในบันทึกความเข้าใจและการจัดประชุมสัมมนา รวมทั้งการบริจาคอุปกรณ์ทางการแพทย์ให้แก่โรงพยาบาลโอเวอร์บรู๊ค จังหวัดเชียงราย (สำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ประจำประเทศไทย, 2019, น. 14-15)

สำหรับการแลกเปลี่ยนด้านวัฒนธรรม สำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ประจำประเทศไทยได้จัดตั้งฝ่ายวัฒนธรรมขึ้นเมื่อปี 2017 ทำหน้าที่ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม โดยไต้หวันได้เข้าร่วมกิจกรรมของภาคประชาชนไทยและได้จัดให้มีกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสื่อสารวัฒนธรรมร่วมสมัยของไต้หวันกับสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การเข้าร่วมเทศกาลละครกรุงเทพฯ 2017 การจัดเทศกาลภาพยนตร์ไต้หวัน 2018 การเข้าร่วมงานสัปดาห์หนังสือนานาชาติ ครั้งที่ 16 การจัดเทศกาลภาพยนตร์สารคดีไต้หวันในกรุงเทพฯ การจัดนิทรรศการมัลติมีเดีย “Up the River During Qingming” พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกู้กง และการเข้าร่วมงาน “ไทยแลนด์เบียนนาเล่” ที่จังหวัดกระบี่ รวมทั้งการเข้าร่วมเทศกาลละครกรุงเทพฯ 2018 (สำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ประจำประเทศไทย, 2019, น. 17-19)

2.2) การเชื่อมโยงระหว่างประชาชน

การเดินทางและการท่องเที่ยวรวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ของตัวแสดงที่เป็นองค์การพัฒนาเอกชน จะเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การเชื่อมโยงประชาชนของทั้งสองประเทศได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจำนวนการเดินทางของคนไทยไปยังไต้หวันมีเพิ่มขึ้นมากนับตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม 2016 เป็นต้นมา เมื่อรัฐบาลไต้หวันมีนโยบายให้สิทธิพิเศษไม่ต้องขอวีซ่าเข้าไต้หวัน (visa-free privileges) ให้แก่พลเมืองของไทยตามเป้าหมายของการดำเนินนโยบายมุ่งใต้ใหม่ นอกจากนี้รัฐบาลไต้หวันได้ประกาศ

ขยายระยะเวลาบังคับใช้ชื่อยกเว้นวีซ่าดังกล่าวจนถึงวันที่ 31 กรกฎาคม 2020 โดยได้ปรับระยะเวลาที่พำนักที่ไต้หวันได้โดยไม่ต้องขอวีซ่าเป็น 14 วัน (สำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ประจำประเทศไทย, 2019, น. 2) ทั้งนี้ข้อมูลสถิติของกรมการท่องเที่ยวของไต้หวันระบุว่า ในปี 2016 ซึ่งเป็นปีแรกที่มีการยกเว้นวีซ่าให้แก่คนไทย มีคนไทยเดินทางไปไต้หวันจำนวน 195,640 คน ซึ่งเป็นจำนวนที่เพิ่มขึ้นจากปี 2015 ที่มีจำนวน 124,409 คน และในปี 2018 จำนวนยิ่งเพิ่มมากขึ้นถึง 320,008 คน และเมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ในการเดินทางพบว่า ในช่วงเวลาก่อนปี 2011 มีการเดินทางไปพักผ่อนหรือท่องเที่ยวในไต้หวัน น้อยกว่าวัตถุประสงค์ด้านอื่น ๆ เช่น การติดต่อธุรกิจ และการเยี่ยมญาติ แต่นับตั้งแต่ปี 2011 เป็นต้นมา คนไทยเดินทางไปไต้หวันเพื่อไปพักผ่อนหรือท่องเที่ยวมากขึ้นอย่างก้าวกระโดด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี 2016 มีจำนวนถึง 110,116 คน ซึ่งมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นกว่าในปี 2015 ที่มีจำนวนเพียง 52,640 คน หรือกล่าวได้ว่าเพิ่มขึ้นถึงหนึ่งเท่าตัว (ดูตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 วัตถุประสงค์ในการเดินทางของคนไทยไปไต้หวัน ระหว่างปี 2008 — 2018

หน่วย: คน

ปี	ติดต่อ ธุรกิจ	พักผ่อน	เยี่ยม ญาติ	การ ประชุม	การศึกษา	นิเทศการ	รักษาการ การแพทย์	อื่นๆ	รวม
2008	10,245	9,091	10,603	1,423	1,505	-	-	51,719	84,586
2009	13,952	10,930	13,444	1,696	1,510	-	-	36,873	78,405
2010	18,491	14,164	18,368	2,389	1,609	-	-	36,928	92,949
2011	22,848	23,195	11,290	2,020	2,038	-	-	41,511	102,902
2012	24,881	27,525	9,861	2,191	2,021	828	80	30,325	97,712
2013	24,151	37,062	9,853	2,318	2,236	841	110	27,567	104,138
2014	10,464	34,344	4,894	2,115	1,276	772	96	50,851	104,812
2015	10,285	52,640	4,952	2,156	962	873	89	52,432	124,409
2016	10,179	110,116	6,652	2,490	1,367	866	94	63,876	195,640
2017	10,743	201,729	9,253	3,006	2,062	1,254	121	64,376	292,534
2018	11,536	214,725	9,187	3,358	2,514	1,285	102	77,301	320,008

ที่มา: "Purpose of visit," by Tourism Statistics Database of the Taiwan Tourism Bureau. (n.d.). Retrieved from <https://stat.taiwan.net.tw/inboundSearch>

ข้อมูลสถิติของกรมการท่องเที่ยวของไต้หวันยังระบุอีกว่า ในปี 2018 ชาวไต้หวันเดินทางมาไทยเป็นจำนวน 679,145 คน ถือเป็นอันดับ 1 ของประเทศในภูมิภาคนี้ รองลงมาคือเวียดนาม (659,123 คน) สิงคโปร์ (354,667 คน) และมาเลเซีย (316,926 คน) ขณะที่การเดินทางมาไทยในปี 2018 มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นจากปี 2017 ถึงร้อยละ 23 หรือ 553,804 คน ซึ่งเป็นจำนวนใกล้เคียงกับในปี 2016 ที่มีจำนวน 532,787 คน (Tourism Statistics Database of the Taiwan Tourism Bureau, Outbound visitors, n.d.)

นอกจากนี้ ยังมีการเชื่อมโยงระหว่างประชาชนโดยตัวแสดงที่เป็นองค์การพัฒนาเอกชนระหว่างประเทศ ตลอดจนองค์การพัฒนาเอกชนและภาคประชาสังคมของไต้หวันและไทย สำหรับในระดับองค์การพัฒนาเอกชนระหว่างประเทศที่เป็นช่องทางในการสร้างความร่วมมือระหว่างกัน ดังเช่น กองทุนเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศของไต้หวันที่มีความสัมพันธ์อันดีกับมูลนิธิโครงการหลวงมาเป็นเวลานาน โดยให้ความช่วยเหลือเกษตรกรยากไร้ในพื้นที่ทางภาคเหนือของไทย มีการถ่ายทอดความรู้ทางเทคโนโลยีและประสบการณ์ด้านการเกษตรให้กับเกษตรกรในพื้นที่เขตภูเขาทางภาคเหนือของไทย ตลอดจนช่วยแนะนำวิธีการเพิ่มปริมาณผลผลิตทางการเกษตรและการเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกรในพื้นที่ชนบทที่อยู่ห่างไกล เพื่อเป็นการยกระดับมาตรฐานคุณภาพชีวิตของเกษตรกรไทย (“ICDF และ RPF จับมือสู่ความร่วมมือใหม่” กับกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ - ไทย ปี 2019 และร่วมลงนามในโครงการความร่วมมือครั้งที่ 4,” 2562) ยิ่งไปกว่านั้น ไต้หวันกับไทยมีความร่วมมือระหว่างประชาชนอย่างแน่นแฟ้นผ่านองค์การภาคประชาสังคมของไต้หวันที่มีชื่อเสียงระดับสากลซึ่งเข้ามาดำเนินกิจกรรมในประเทศไทยมากกว่า 2 ทศวรรษ นั่นก็คือมูลนิธิพุทธจิตใจไต้หวันที่เริ่มการทำกิจกรรมการกุศลในประเทศไทยเมื่อวันที่ 1 มกราคม 1995 โดยได้เริ่ม “โครงการสงเคราะห์ภาคเหนือของไทยต่อเนื่องสามปี” ซึ่งประกอบด้วยภารกิจสร้าง

หมู่บ้านด้าอ้าย พัฒนาเทคนิคเกษตรกรรม ดูแลบ้านพักคนชรา สงเคราะห์คนยากไร้และมอบทุนการศึกษา ซึ่งนำไปสู่การก่อสร้างโรงเรียนฉือจี้ที่จังหวัดเชียงใหม่ในเดือนมิถุนายน 1995 นับว่าฉือจี้ในประเทศไทยได้ก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ จนกระทั่งเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 1998 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้อนุญาตให้จัดตั้งมูลนิธิพุทธฉือจี้ไต้หวันในประเทศไทยขึ้นอย่างเป็นทางการ ต่อมาในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2016 กระทรวงการคลังได้ประกาศกำหนดให้มูลนิธิพุทธฉือจี้ไต้หวันในประเทศไทย เป็นองค์การหรือสถานสาธารณกุศลลำดับที่ 920 (มูลนิธิพุทธฉือจี้ไต้หวันในประเทศไทย, ม.ป.ป.) โดยภารกิจของมูลนิธิพุทธฉือจี้ไต้หวันในประเทศไทยแบ่งออกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้ ภารกิจการกุศล เช่น การดูแลสถานสงเคราะห์เด็ก ด้อยโอกาส ภารกิจการรักษาพยาบาล เช่น กิจกรรมออกหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ บริการตรวจรักษาตาฟรี จนกระทั่งมีการก่อตั้งสมาคมแพทย์อาสาฉือจี้ในประเทศไทยอย่างเป็นทางการในปี 2007 ภารกิจการศึกษา เช่น การสร้างโรงเรียนฉือจี้เชียงใหม่และเปิดทำการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาอย่างเป็นทางการในปี 2005 และระดับมัธยมศึกษาในปี 2007 ภารกิจวัฒนธรรมอันดีงาม เช่น การเปิดร้านหนังสือจื๊อซือในเมืองไทย และการบรรเทาภัยสากล เช่น ช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากพายุไต้โคลนนาร์กิสในประเทศพม่า การบริจาคไข่กระดูก การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และอาสาสมัครชุมชน (รัศมี กฤษณมิกซ์ และคณะ, ม.ป.ป., น. 35-157)

จากผลการศึกษาข้างต้นก็เป็นไปในแนวทางเดียวกับคำสัมภาษณ์ของ Mr. Boris C.K. Chang (จางเจิ้นกั๋ว) ที่กล่าวว่าทางสำนักงานฯ เข้าใจถึงท่าทีของรัฐบาลไทยที่จะมีดะวังในด้านความร่วมมือกับไต้หวันที่จะต้องไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง เพราะเกรงว่าจะกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลจีน ที่ผ่านมานับตั้งแต่ประเทศไทยตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับไต้หวัน (ค.ศ. 1975)

ทั้งสองฝ่ายก็หันมาร่วมมือกันในด้านต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น (สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2562) ยิ่งไปกว่านั้น ผู้อำนวยการฝ่ายการค้ามีความเชื่อมั่นว่านโยบายมุ่งใต้ใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ ในมิติที่นอกเหนือไปจากความร่วมมือในมิติทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมุ่งเน้นไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับประชาชน จะทำให้มีการขยายความร่วมมือระหว่างไทยกับไต้หวันได้มากขึ้นกว่าที่เคยเป็นมา (Hsu, J., สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2562) เช่นเดียวกับ ศ. ดร. เฉินชางเหมา (Chen, Shangmao) (สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2562) ที่ให้ความเห็นว่า การให้ความสำคัญกับประชาชนเป็นผลจากการที่รัฐบาลไต้หวันต้องการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนที่เป็นการเมืองในระดับล่าง (low politics) เพื่อทดแทนความสัมพันธ์ในระดับรัฐที่ไต้หวันไม่สามารถขับเคลื่อนให้สัมฤทธิ์ผลภายใต้การยอมรับหลักการจีนเดียวของประเทศต่าง ๆ ได้

กล่าวได้ว่าความร่วมมือทั้งในด้านการแลกเปลี่ยนและการเชื่อมโยงประชาชนได้ส่งผลกระทบด้านบวกต่อความร่วมมือของไทยกับไต้หวันในหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแลกเปลี่ยนทางการศึกษาและวัฒนธรรม ดังที่ รศ. ดร. สิทธิพล เครือรัฐติกาล (สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2562) ได้ให้ข้อสังเกตว่านโยบายมุ่งใต้ใหม่ที่มุ่งเน้นความร่วมมือด้านการแลกเปลี่ยนทางการศึกษาและวัฒนธรรม ถูกวางเป้าหมายไว้ที่คนรุ่นใหม่เพื่อที่จะทำให้คนรุ่นใหม่ได้สัมผัสไต้หวันในวิถีทางต่าง ๆ รวมถึงความเป็นสังคมเสรีประชาธิปไตยของไต้หวัน แสดงให้เห็นว่าไต้หวันกำลังวางยุทธศาสตร์ที่มองไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอนาคต ซึ่งจะเป็นโอกาสให้ไทยและไต้หวันมีความสัมพันธ์ที่กระชับแน่นต่อไปในระยะยาว ยิ่งไปกว่านั้นไต้หวันและไทยยังจะต้องพัฒนาความร่วมมือระหว่างกัน โดยการขยายความร่วมมือที่มีอยู่แล้ว และริเริ่มความร่วมมือรูปแบบใหม่ ๆ ที่จะเอื้อให้เกิดผลประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่ายทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ตลอดจนเกิดผลประโยชน์ใน

เชิงสร้างสรรค์แก่สังคมการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งความร่วมมือระหว่างกันไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับกรณีริเริ่มและการขับเคลื่อนจากไต้หวัน แต่สังคมไทยควรที่จะแสวงหาความร่วมมือในด้านต่าง ๆ กับไต้หวันให้มากขึ้น เพื่อให้ได้รับผลประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้ภายใต้หลักการจีนเดียว ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม รวมถึงความร่วมมือด้านอื่น ๆ ระหว่างประชาชนของทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ “จีนก็ไม่ได้ขัดข้องในเรื่องเหล่านี้” แต่หากมองจากข้อจำกัดของฝ่ายไทย จะเห็นถึงอุปสรรคที่ว่าไทยกับไต้หวันไม่สามารถสร้างความร่วมมือกันได้อย่างเต็มที่ เพราะสังคมไทยยังขาดการรับรู้เกี่ยวกับสถานะที่แท้จริงของไต้หวันทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม (วรศักดิ์ มหัทธโนบล, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2562)

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาอัตลักษณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของไต้หวันที่เปลี่ยนแปลงมาจากอัตลักษณ์การปกครองแบบเผด็จการในสมัยประธานาธิบดีเจียงไคเชกนั้น ต้องคำนึงถึงโครงสร้างเชิงบรรทัดฐานและความคิดในการเมืองระหว่างประเทศในช่วงยุคปลายถึงหลังสงครามเย็นซึ่งเกิดปรากฏการณ์ที่มีแนวโน้มจะอยู่ภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่รัฐต่าง ๆ ในประชาคมโลกได้ยอมรับต่อบรรทัดฐานนี้ ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองภายในประเทศที่ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ เคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพมากขึ้น จนในที่สุดเจียงจิงกว๋อได้เริ่มดำเนินการพลิกอัตลักษณ์และผลประโยชน์แห่งชาติของไต้หวันโดยค่อย ๆ นำความคิดและคุณค่าแบบประชาธิปไตยมาสร้างอัตลักษณ์ใหม่ของประเทศ ด้วยการยกเลิกกฎอัยการศึก การก่อตั้งพรรค DPP และนโยบายการทูตเบ็ดเสร็จ นอกจากนี้อัตลักษณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของไต้หวันยิ่งเด่นชัดมากขึ้นเมื่อไต้หวันจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปของสภานิติบัญญัติเป็นครั้งแรกในปี 1992 และ

การเลือกตั้งประธานาธิบดีโดยตรงเป็นครั้งแรกในปี 1996 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตัดคำว่า “Chinese” ออกจากชื่อพรรค KMT ได้แสดงให้เห็นว่าไต้หวันมีอัตลักษณ์เป็นของตนเองซึ่งแตกต่างจากจีน ทั้งหมดนี้แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองซึ่งทำให้เกิดกระบวนการสร้างประชาธิปไตย (democratization) ที่ก่อให้เกิดจินตนาการของความเป็นชาติและส่งผลต่อการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติของไต้หวัน โดยจะเห็นได้ว่าอัตลักษณ์ใหม่นี้มีรากฐานในการก่อตัวตามที่ทฤษฎีสำนึกประกอบสร้างนิยมได้อธิบายไว้ว่า สังคมระหว่างประเทศที่เป็นสภาพแวดล้อมรวมถึงกระบวนการของปฏิสัมพันธ์ได้หล่อหลอมอัตลักษณ์และผลประโยชน์ซึ่งเป็นชุดคุณค่าและความคิดที่ได้รับการยอมรับร่วมกันในบริบททางสังคมหนึ่ง ๆ โดยโครงสร้างทางความคิดนี้มีผลต่อการกำหนดสถานะ เป้าหมาย และบทบาทของตัวแสดงที่เชื่อว่าควรแสดงออกหรือกระทำการในทางการเมืองระหว่างประเทศอย่างไร และในที่สุดก็นำไปสู่การสร้างและเปลี่ยนแปลงสภาพการเมืองระหว่างประเทศ ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อวิเคราะห์ภายใต้กรอบของทฤษฎีในสำนักประกอบสร้างนิยมก็จะเห็นได้ว่า ปัจจัยด้านอัตลักษณ์ที่ไต้หวันได้สถาปนาขึ้นใหม่นี้มีเป้าหมายสำคัญในการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่แตกต่างไปจากอดีต โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างไต้หวันกับจีนซึ่งปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ตั้งแต่ปี 1949 จนถึงปัจจุบัน กล่าวคือการที่ไต้หวันสร้างอัตลักษณ์ใหม่นี้จนได้รับการยอมรับจากสมาชิกประชาคมโลก ส่วนหนึ่งก็เพื่อขบขันให้เห็นว่าอัตลักษณ์ของไต้หวันไม่เหมือนอัตลักษณ์ของจีนและไต้หวันไม่ยอมรับหลักการจีนเดียว อย่างไรก็ตาม ไต้หวันต้องเผชิญกับวิกฤตด้านสถานะทางการเมืองระหว่างประเทศเนื่องมาจากอิทธิพลของหลักการจีนเดียว (one-China principle) ในทางการเมืองระหว่างประเทศที่ดำเนินมาตั้งแต่ทศวรรษ 1970 จนกระทั่งในปี 2019 ไต้หวันมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศต่าง ๆ เพียง 15 ประเทศ ซึ่งกดดันให้ไต้หวันต้อง

พยายามรักษาพื้นที่ระหว่างประเทศและการมีบทบาทต่าง ๆ ในเวทีระหว่างประเทศ ไต้หวันจึงหันไปเน้นความร่วมมือระหว่างประเทศในด้านต่าง ๆ โดยการเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศที่ให้ความสำคัญกับการดำเนินความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการกับประเทศที่ให้การยอมรับหลักการจีนเดียวด้วยการจัดตั้งสำนักงานแทนสถานทูตในประเทศเหล่านี้

จากการศึกษาพบว่า ความร่วมมือระหว่างไต้หวันและไทย ในมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม คือการแลกเปลี่ยนด้านการศึกษานั้น รัฐบาลไต้หวันได้จัดสรรทุนการศึกษามากขึ้นตามนโยบายมุ่งได้ใหม่ให้กับเยาวชนจากประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในขณะที่เดียวกันไต้หวันก็ได้ให้ทุนการศึกษาเพิ่มขึ้นสำหรับเยาวชนของตนได้มาศึกษาที่ไทยและประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนของทั้งสองฝ่ายได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีความร่วมมือด้านการแพทย์ในระดับมหาวิทยาลัยของทั้งสองประเทศ สำหรับการแลกเปลี่ยนด้านวัฒนธรรม มีการดำเนินกิจกรรมที่เผยแพร่วัฒนธรรมร่วมสมัยของไต้หวันกับสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง ยิ่งไปกว่านั้นความสัมพันธ์ที่เป็นการเชื่อมโยงประชาชน ก็ปรากฏในลักษณะของการเดินทางและการท่องเที่ยว โดยพบว่าคนไทยเดินทางไปไต้หวันมีจำนวนเพิ่มขึ้นมากนับตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2016 เป็นต้นมา ในขณะที่เดียวกันชาวไต้หวันก็เดินทางมาเที่ยวในไทยเป็นอันดับ 1 ของภูมิภาคอาเซียน โดยเฉพาะการมีความร่วมมือผ่านองค์การพัฒนาเอกชนระหว่างประเทศเช่น กองทุนเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศของไต้หวัน (Taiwan ICDF) ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับมูลนิธิโครงการหลวง (Thailand RPF) รวมทั้งองค์การทางศาสนาของไต้หวันที่เข้ามาดำเนินกิจกรรมทางศาสนาในไทยได้แก่ มูลนิธิพุทธฉือจี้ไต้หวันซึ่งเริ่มการทำกิจกรรมการกุศลในประเทศไทยมานานกว่า 2 ทศวรรษ

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความร่วมมือทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างไต้หวันและไทยที่นับวันยังมีความกระชับแน่นมากขึ้นเป็นผลมาจากประธานาธิบดีไช่อิงเหวินดำเนินนโยบายมุ่งได้ใหม่ในปี 2016 ซึ่งได้เปิดโอกาสให้เกิดความร่วมมือด้านอื่น ๆ นอกเหนือไปจากความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นการร่วมมือที่เป็นกระแสหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความร่วมมือระหว่างประชาชนกับประชาชน (people-to-people) ซึ่งเป็นผลจากการที่รัฐบาลไต้หวันต้องการสร้างความสัมพันธ์ทางการเมืองในระดับล่าง (low politics) เพื่อทดแทนความสัมพันธ์ในระดับรัฐที่ไต้หวันไม่สามารถขับเคลื่อนให้สัมฤทธิ์ได้ ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายของทฤษฎีในสำนักประกอบสร้างนิยมที่ว่า ไต้หวันได้ปรับเปลี่ยนการออกนโยบายที่เป็นการสร้างอัตลักษณ์และผลประโยชน์อันใหม่ให้กับประเทศ ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างไต้หวันกับไทย จนนำไปสู่การสร้างความเข้าใจร่วมกันในรูปแบบใหม่ และความร่วมมือกันระหว่างกันในด้านสังคมและวัฒนธรรมช่วยส่งเสริมให้เกิดผลประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่ายทั้งในระยะสั้นและระยะยาวต่อไป อาจกล่าวได้ว่า แม้ว่าไต้หวันมีสถานะตามหลักการจีนเดียว แต่ก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม รวมถึงความร่วมมือด้านอื่นๆ ระหว่างประชาชนของทั้งสองฝ่าย และถ้ามองไปในระยะยาวความสัมพันธ์ในรูปแบบนี้จะช่วยสร้างความเข้าใจและการรับรู้ร่วมกันของรัฐต่างๆ ในประชาคมโลก ถึงขีดความสามารถและศักยภาพของไต้หวัน อันจะเป็นการเพิ่มพื้นที่ในเวทีระหว่างประเทศให้กับไต้หวันมากขึ้นไปด้วย

ข้อเสนอแนะ

(1) องค์การในภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมของทั้งไต้หวัน และไทยควรพัฒนาความร่วมมือระหว่างกันในด้านต่าง ๆ โดยการขยายความร่วมมือในกิจกรรมที่มีอยู่แล้วและริเริ่มความร่วมมือรูปแบบใหม่ ๆ ที่จะเอื้อให้เกิดผลประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่ายทั้งในระยะสั้น ระยะกลางและระยะยาว อันจะเกิดผลประโยชน์ในเชิงสร้างสรรค์แก่สังคมการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งความร่วมมือระหว่างกันไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับการริเริ่มและการขับเคลื่อนจากไต้หวัน แต่รัฐบาลไทย บริษัทเอกชน ตลอดจนองค์การภาคประชาสังคมของไทยควรที่จะแสวงหาความร่วมมือในด้านต่าง ๆ กับไต้หวันให้มากขึ้น เพื่อจะได้รับผลประโยชน์ได้อย่างเต็มที่จากศักยภาพและขีดความสามารถในด้านที่ไต้หวันมีมากกว่าไทย เช่น ด้านการศึกษา การแพทย์ และเทคโนโลยี เป็นต้น

(2) การศึกษาในครั้งต่อไปควรศึกษาการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ และผลประโยชน์ของไต้หวันกับประเทศสมาชิกอาเซียนอื่นๆ เป็นรายประเทศหรือศึกษารายกลุ่มประเทศสมาชิก เช่น กลุ่มประเทศ CLMV หรือ ประเทศต่างๆ ตามนโยบายมุ่งใต้ใหม่ เช่น อินเดีย ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ เป็นต้น โดยเน้นศึกษาในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้ได้รายละเอียดที่มากยิ่งขึ้น อันจะเป็นการเติมเต็มข้อมูลที่เป็ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากรสำหรับทุนอุดหนุนการวิจัยจากเงินกองทุนสนับสนุนการวิจัย นวัตกรรมและการสร้างสรรค์ ประจำปีงบประมาณ 2562

เอกสารอ้างอิง

โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. (2560, 21 มิถุนายน). เรื่องของความเป็นรัฐ (state) ของไต้หวัน. *มติชน*, น. 6.

ทุนศึกษา "ไต้หวัน" มาแรง ลดเข้มีวิชา-กวาดเด็กไทยเรียนต่อ. (2562, 9 เมษายน). ประชาชาติธุรกิจ. สืบค้นเมื่อ 21 กรกฎาคม, 2562, จาก <https://www.prachachat.net/education/news-313107>

"นโยบายมุ่งไต้หวัน" เมื่อ "ไทเป" ปักหมุดอาเซียน. (2560, 22 ตุลาคม). เดลินิวส์. สืบค้นเมื่อ 21 กรกฎาคม, 2562, จาก <https://www.dailynews.co.th/article/605582>

รัศมี กฤษณมิต. ไชยวิหัง, สวีเวินเยิน, จี้ฮ่วย, อูฮ่วยลี, บังอร แซ่เผิง, วัชรภรณ์ ทิพย์วัชวงศา, ดรชนี สุระเทพ, บุษรา สมบัติ. (ม.ป.ป.). *ครบรอบ 20 ปี มูลนิธิพุทธฉือจี้ไต้หวันในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธฉือจี้ไต้หวันในประเทศไทย. สืบค้นเมื่อ 24 กรกฎาคม 2562, จาก https://www.tzuchithailand.org/th/images/publication/20_year_anniversary/*

มูลนิธิพุทธฉือจี้ไต้หวันในประเทศไทย. (ม.ป.ป.) *ปฐมบท ฉือจี้ในประเทศไทย. สืบค้นเมื่อ 24 กรกฎาคม 2562, จาก <https://www.tzuchithailand.org/th/index.php/about-us/tzu-chi-foundation-in-thailand/our-tzuchi-thailand>*

วิเชียร อินทะสี. (2546). รายงานการศึกษาวิจัย เรื่อง นโยบายการรวมประเทศของจีนและไต้หวัน. ปทุมธานี: สถาบันเอเชียตะวันออกศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สิทธิพล เครือรัฐดิกล และวรศักดิ์ มหัทธโนบล. (2558). *ไต้หวันในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*

สำนักงานการค้าและเศรษฐกิจไทย (ไทเป). (ม.ป.ป.). *ประวัติองค์กร.*

- สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2562, จาก <http://www.tteo.org.tw/main/th/organize/55291-ประวัติองค์กร.html>
- สำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ประจำประเทศไทย. (2559, 16 มิถุนายน). ความสัมพันธ์ระหว่างสำนักงานฯ กับไทย. สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2562, จาก https://www.roc-taiwan.org/th_th/post/59.html
- สำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ประจำประเทศไทย. (2019, กันยายน). ไทย-ไต้หวันก้าวไกลไปกับนโยบายมุ่งใต้ใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ประจำประเทศไทย
- องอาจ เดชอิทธิธรัตน์. (2551). เบื้องลึกเบื้องหลังความสัมพันธ์ไทย-ไต้หวัน ภายใต้นโยบายจีนเดียว (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ICDF และ RPF จับมือสู่ความร่วมมือใหม่ กับการสัมมนาไต้หวัน - ไทย ปี 2019 และร่วมลงนามในโครงการความร่วมมือครั้งที่ 4. (2562, 8 พฤศจิกายน). สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2562, จาก <https://th.taiwantoday.tw/news.php?unit=469&post=165696&unitname>
- Adler, E. (2012). Constructivism in international relations: Sources, contributions, and debates. In W. Carlsnaes, T. Risse, & B. A. Simmons (Eds.), *Handbook of International Relations* (pp. 112-144). Los Angeles: SAGE.
- Aspinwall, N. (2019, September 26). *Taiwan loses 2 diplomatic allies, wins US support ahead of crucial presidential election*. Retrieved November 7, 2019, from <https://thedi diplomat.com/2019/09/taiwan-loses-2-diplomatic-allies-wins-us-support-ahead-of-crucial-presidential->

election/

- Chase, M. S. (2007). *Explaining Taiwan's Response to Chinese Military Modernization: Alliance Dynamics, Threat Perceptions, and Domestic Politics*. (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 3288570)
- Chen, Y. W. (2012). ECFA and Beyond: The Paradigm Shift of Taiwan's National Defense Policy. In P. C. Y. Chow. (Ed.) *National Identity and Economic Interest: Taiwan's Competing Options and Their Implications for Regional Stability*. (pp. 205-231). New York: Palgrave Macmillan.
- Davison, G. M. (2003). *A short history of Taiwan: the case for independence*. Westport, Connecticut: Praeger
- Friedman, E. (Ed.). (2006). *China's rise, Taiwan's dilemmas and international peace*. New York: Routledge.
- Horowitz, S., Heo, U, & Tan, A. C. Tan. (2007). Democratization and national identity in the China-Taiwan and Korean conflicts. In S. Horowitz, U. Heo, & A. C. Tan (Eds.) *Identity and change in East Asian Conflicts: The case of China, Taiwan, and the Koreas*. (pp. 1-26). New York: PALGRAVE MACMILLIAN.
- Huang, C.-H., & James, P. (2014). Blue, green or aquamarine? Taiwan and the status quo preference. *The China Quarterly*, 219, 670-692. doi.org/10.1017/S0305741014000745.
- Hughes, C. R. (2016). National identity. In G. Schubert (Ed.),

- Routledge Handbook of Contemporary Taiwan*. (pp. 153-168). New York: Routledge.
- Liu, J. C.-N. (2004). *From Chinese National Identity to Taiwanese Consciousness: An Examination of the Cultural Elements in Taiwan's Democratization during the Lee Teng-hui Era and Its Legacy, 1988-2004*. (Unpublished doctoral dissertation). Bond University, Australia.
- Kantasingh, K. C. (2012). *A Fruitful Future for the United States and China: Altering the United States-Taiwan Relationship*. (Master thesis). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 1537156)
- Kegley, C. W., Jr. & Blanton, S. L. (2013). *World politics: trend and transformation*. Massachusetts: Wadsworth, Cengage Learning.
- KuntiĆ, D. (2015). *The Ominous Triangle: China-Taiwan-the United States relationship*. Croatian International Relations Review/CIRR, XXI, 239-280. doi:10.1515/cirr-2015-0008
- Li, Y. (2014). *Constructing Peace in the Taiwan Strait: a constructivist analysis of the changing dynamics of identities and nationalisms*. Journal of Contemporary China, 23, 119-142. doi:10.1080/10670564.2013.809985
- Melgoza, D. M. (2013). *Taiwan & China: The Unspoken Conflict in The 21st Century*. (Master thesis). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 10305833)
- Muyard, F. (2012). *Taiwanese National Identity, Cross-Strait*

- Economic Interaction, and the Integration Paradigm. In P. C. Y. Chow. (Ed.) *National Identity and Economic Interest: Taiwan's Competing Options and Their Implications for Regional Stability*. (pp. 153-186). New York: Palgrave Macmillan.
- Ngeow, C. B. (2017). Taiwan's Go South Policy: Deja vu All Over Again?. *Contemporary Southeast Asia*, 39(1), 96-126. doi:10.1355/cs39-lc.
- Wei, C.-Y. (2017). *Taiwan's cultural diplomacy and cultural policy: A case study focusing on performing arts (1990-2014)*. (Unpublished doctoral dissertation). University of London, England.
- Wendt, A. (1992, Spring). Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics. *International Organization*, 46(2), 391-425.
- Winkler, S. (2011, November 17). *Biding Time: The Challenge of Taiwan's International Status*. Retrieved April 22, 2018, from <https://www.brookings.edu/research/biding-time-the-challenge-of-taiwans-international-status/>
- Zehfuss, M. (2002). *Constructivism in international relations the politics of reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

การสัมภาษณ์

- Chang, Boris C.K. Acting Director Political Division, Taipei Economic & Cultural Office in Thailand. (2019, November 22). Interview.
- Chen, Shangmao. Professor of Department of Public Affairs and

Director of Southbound Policy Office, Fo Guang University,
Taiwan. (2019, November 17). Interview.

Hsu, Jason. Director of Economic Division. Taipei Economic &
Cultural Office in Thailand. (2019, November 18).
Interview.

พิทยา สุวคันธ์. รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำวิทยาลัยสหวิทยาการ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (22 พฤศจิกายน 2562). สัมภาษณ์.
วรศักดิ์ มหัทธโนบล. รองศาสตราจารย์ ประจำคณะรัฐศาสตร์ และผู้
อำนวยการศูนย์จีนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (22
พฤศจิกายน 2562). สัมภาษณ์.

สิทธิพล เครือรัฐติกาล. รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำวิทยาลัยสห
วิทยาการ และผู้อำนวยการสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (19 พฤศจิกายน 2562). สัมภาษณ์.

แนวคิดการวางแผนพัฒนาเมืองเชิงพื้นที่และการวางแผนอนาคต
ขององค์กรปกครองท้องถิ่น¹

The idea of Urban and Regional Planning and Future
Planning of Local Government Administration

เอกรินทร์ ต่วนศิริ*

ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะรัฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

**Corresponding Author E-mail: ekkarin.t@psu.ac.th*

Received: March 12, 2021

Revised: May 16, 2021

Accepted: June 23, 2021

Available: June 30, 2021

Journal of Humanities and Social Sciences

¹ บทความวิจัยชิ้นนี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยสำรวจภูมิทัศน์องค์ความรู้ด้านการพัฒนาเมือง จังหวัดยะลาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดยะลา (SR6211303) สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

Abstract

The idea of urban and regional planning is concentrated on the future city planning of the local government. The idea is derived from the global political and economic paradigm. As for Thailand, this paradigm changes from time to time. Sometimes it moves toward global trends. At the other time, it was confined to the national political and economic system. Significantly, its development moves with political decentralization that diffuses political power towards local administration. Besides the duty of public services, the urban planning process is the local government's key responsibility, which can be divided into two approaches: negative planning and positive planning. The former focuses on control according to the rules and regulations and permission of certain certificates based on the local instructions, while the latter concentrates on the leading role of local government in developing the region through public and private investment. Though the local government has authority in planning and implementation, decentralization in the Thai context is not complete yet. As a result, planning and decision on various issues are based on the central government's rules and regulations under the national structure of

politics. Thus, this paper aims to review the idea and paradigm of urban planning in order to provide future planning for local government.

Keywords:

Urban and regional planning, Local government administration, Collaborative planning

บทคัดย่อ

แนวความคิดการวางแผนพัฒนาเมืองเชิงพื้นที่เป็นกรอบแนวคิดที่มุ่งเสนอต่อการวางแผนเมืองในอนาคตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แนวคิดและกระบวนการทัศน์ในการวางแผนเชิงพื้นที่มีพัฒนาการมาพร้อม ๆ กับกระบวนการทัศน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองของโลก สำหรับประเทศไทยกระบวนการทัศน์เรื่องนี้มีเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา บางครั้งเอนเอียงไปตามแนวโน้มของโลกและบางครั้งก็ถูกจำกัดตามระบบการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศ ที่สำคัญพบว่า มีพัฒนาการล้าไปกับกระบวนการกระจายอำนาจในการเมืองว่าด้วยการถ่ายโอนอำนาจให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากหน้าที่ในการให้บริการสาธารณะทั่วไปแล้ว กระบวนการวางแผนเชิงพื้นที่ถือเป็นหนึ่งในภารกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่สำคัญ ทั้งนี้ ภารกิจดังกล่าวควรพิจารณาด้วยสองแนวทางควบคู่กันไป ได้แก่ การวางแผนเชิงลบ (negative planning) ที่เน้นการควบคุมให้เป็นไปตามเกณฑ์หรือการออกใบอนุญาตภายใต้กรอบที่แผนท้องถิ่นกำหนด และการวางแผนเชิงบวก (positive planning) ที่เน้นบทบาทนำขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาเชิงพื้นที่ผ่านการลงทุนภาครัฐและการส่งเสริมการลงทุนภาคเอกชน แม้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีอำนาจในการวางแผนและปฏิบัติตามแผนดังกล่าวได้ด้วยตนเอง แต่การกระจายอำนาจที่ยังไม่สมบูรณ์ในบริบทของประเทศไทย ทำให้การวางแผนและตัดสินใจต่าง ๆ ยังคงขึ้นอยู่กับกฎระเบียบ ข้อกำหนดของส่วนกลาง ภายใต้ระบบโครงสร้างเมืองการปกครองของประเทศเป็นหลัก

ดังนั้น บทความวิจัยชิ้นนี้เป็นการทบทวนแนวคิดและ
กระบวนการทัศน์ในเชิงทฤษฎี เพื่อการวางแผนในอนาคตของ
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

คำสำคัญ:

การวางแผนเชิงพื้นที่, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, การวางแผนด้วยความร่วมมือ

บทนำ

งานวิจัยชิ้นนี้เริ่มด้วยคำถามพื้น ๆ ที่ใคร่รู้ว่า หน่วยองค์กรปกครองท้องถิ่นที่มีเหตุการณ์ความรุนแรงตลอดเกือบสองทศวรรษจะทำงานพัฒนาพื้นที่อย่างไร ? สำหรับโจทย์วิจัยในโครงการวิจัยสำรวจภูมิทัศน์องค์ความรู้ด้านการพัฒนาเมืองจังหวัดยะลา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดยะลา ได้กำหนดขึ้นโดยการสำรวจงานวิจัยจังหวัดชายแดนใต้และทฤษฎีการพัฒนาเมือง เพื่อการทำความเข้าใจใหม่ต่อสภาพความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ความรุนแรง ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ได้เลือกพื้นที่จังหวัดยะลาเป็นพื้นที่ของการวิจัยครั้งนี้เพื่อเป็นสนามในการวิจัย โดยเลือกตัวอย่างองค์กรปกครองท้องถิ่น 3 พื้นที่ ได้แก่ เทศบาลตำบลปะแต เทศบาลเมืองเบตง และเทศบาลนครยะลา เป็นพื้นที่ของการศึกษาวิจัย สำหรับบทความวิจัยชิ้นนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอส่วนของแนวความคิดการวางแผนพัฒนาเมืองเชิงพื้นที่ เพื่อเป็นการสำรวจข้อถกเถียงทางด้านทฤษฎี มากกว่าการอภิปรายผลการวิจัยที่เกิดจากการลงพื้นที่แต่เพียงอย่างเดียว

ก่อนเริ่มโครงการวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีโอกาสดำเนินการเข้าร่วมประชุม ณ เมืองเมลเบิร์น รัฐวิกตอเรีย เครือรัฐออสเตรเลีย ระหว่างวันที่ 10-12 กรกฎาคม 2561 โดยรัฐบาลแห่งรัฐวิกตอเรีย (State Government of Victoria) เครือรัฐออสเตรเลีย และสถาบันการสานเสวนาเชิงยุทธศาสตร์ (Institute for Strategic Dialogue : ISD) ได้ร่วมกันจัดการประชุมระดับโลก “เครือข่ายเมืองปลอดภัย ประจำปี 2561 (the Strong Cities Network Global Summit : SCN)”

สำหรับการประชุม SCN เป็นกิจกรรมที่รัฐบาลของเมืองหรือมหานครต่าง ๆ ทั่วโลกสลับเปลี่ยนหมุนเวียนร่วมกับสถาบัน ISD เป็นเจ้าภาพจัดขึ้นประจำทุกปี โดยมีการประชุมครั้งแรกที่สหประชาชาติในเดือนกันยายน 2558 การประชุมฯ ครั้งที่ 2 และ ครั้งที่ 3 ณ เมืองอัลทาลยา (Altalya) ประเทศตุรกี ในปี 2559 และ ณ เมืองอาฮุส

(Aarhus) ประเทศเดนมาร์ก ในปี 2560 ซึ่งเน้นการปฏิวัติร่วมของกลุ่มผู้นำ/ผู้แทนรัฐบาลท้องถิ่น นายกเทศมนตรี ผู้กำหนดนโยบายในระดับเทศบาล ผู้ปฏิบัติงานด้านส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และผู้ปฏิบัติงานส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งล้วนมีบทบาทสำคัญในการสร้างสังคมของการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ และสันติสุข (social cohesion) พร้อมกับมีความยืดหยุ่น (resilience) รองรับ/ตอบโต้กับคตินิยมแบบสุดโต่งที่ใช้ความรุนแรง (violent extremism) ที่มีการแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ กัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ และการเสริมสร้างเครือข่ายระหว่างผู้นำ/ผู้แทนรัฐบาลท้องถิ่น ผู้ปฏิบัติงานด้านการเมือง การพัฒนา และสิทธิมนุษยชน ตลอดจนผู้แทนภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และหารือเกี่ยวกับการบริหารจัดการหรือการดำเนินการกับภาวะการแบ่งฝักฝ่ายทางสังคม และการเมือง (polarization) การสร้างความเกลียดชัง (hate) และความรุนแรง (violence)

ทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่นและภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลก เครือข่ายฯ ดังกล่าวช่วยกระตุ้น เน้นย้ำ สร้างการเรียนรู้ และแรงบันดาลใจในการนำแนวทางการดำเนินการต่าง ๆ ที่เน้นชุมชนเป็นศูนย์กลาง (community-centric approaches) รวมถึงปฏิบัติการต่าง ๆ ที่เผชิญหรือรองรับคตินิยมแบบสุดโต่งที่ใช้ความรุนแรง (violent extremism) ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในกลุ่มเพื่อน และการฝึกอบรม หรือการแลกเปลี่ยนความรู้ ความเชี่ยวชาญต่าง ๆ ทั้งนี้ เครือข่ายฯ เน้นย้ำหลักการพื้นฐานซึ่งเป็นที่ตกลงและเห็นพ้องโดยบรรดาสมาชิกทั้งหมด คือ “การส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ผ่านแนวทางการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อป้องกันคตินิยมแบบสุดโต่งที่ใช้ความรุนแรง (violent extremism)”

ทั้งนี้ชุมชนหรือเมืองที่อยู่กับความรุนแรง จะพัฒนาได้อย่างไร หากต้องเผชิญกับความรุนแรงตลอดเวลา และอาจจะเป็นส่วนหนึ่ง

ของชีวิตประจำวัน ด้วยเหตุข้างต้น จึงทำให้ผู้วิจัยได้กลับมาวิจัยเรื่องเมืองที่อยู่กับความรุนแรงในจังหวัดยะลา

บทความวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยได้สรุปบทบทวนทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องเพื่อจะเห็นถึงแนวความคิดการวางแผนพัฒนาเมืองเชิงพื้นที่และการวางแผนอนาคตขององค์กรปกครองท้องถิ่น เป็นเนื้อหาหลักของบทความวิจัยชิ้นนี้

แนวคิดและกระบวนการทัศน์ในการวางแผนเชิงพื้นที่ (urban and regional planning)

ผู้วิจัยพบว่างานเขียนทางทฤษฎีเกี่ยวกับการวางแผนโดยส่วนใหญ่ต่างเป็นความพยายามของนักวิชาการในการอภิปรายว่า ปฏิบัติการวางแผน (อนาคต) สำหรับพื้นที่หนึ่งหรือเมืองหนึ่ง ๆ จะสามารถเชื่อมโยงเอาข้อมูลและความรู้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้อย่างไร ญาณวิทยาของการวางแผนจึงเกี่ยวเนื่องอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้กับ “ความรู้” งานเขียนเชิงทฤษฎีในช่วงแรกมอง “การวางแผน” เป็นวิทยาศาสตร์สาขาหนึ่งที่อธิบายได้ด้วยหลักการเหตุและผลที่ตายตัวมองเมืองเป็นระบบการผลิตที่จะสร้างผลผลิตออกมาจากวัตถุดิบที่ป้อนเข้าไป หรือ “systems” โดยมีเป้าหมายเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุดของผู้คนเมือง (ที่วัดผลได้ในเชิงปริมาณ) “การวางแผนด้วยหลักความเป็นเหตุเป็นผล (rationalist planning)” นี้เชื่อว่า เมืองสามารถดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้อย่างราบรื่นด้วยกลไกตลาดที่มีประสิทธิภาพนักวางแผนมืออาชีพจะเข้ามาแทรกแซงก็ต่อเมื่อเกิดสิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า “ความล้มเหลวของตลาด (market failures)” เท่านั้น ด้วยเหตุนี้ การวางแผนด้วยหลักความเป็นเหตุเป็นผลจึงให้ความสำคัญกับข้อมูลและความรู้ภาพรวมของเมืองที่ประมวลผลโดยผู้เชี่ยวชาญรวมถึงตัวชี้วัดระดับมหภาค มากกว่าเรื่องเล่าหรือคุณค่าท้องถิ่น เพราะเชื่อว่าข้อมูลและความรู้ที่มีความเป็นกลาง ปราศจากอคติจะนำไปสู่ผลลัพธ์ของแผนที่มีประสิทธิภาพที่สุด (Faludi, 1973)

อ้างอิงใน Krizek et al., 2009; Pennington, 2002)

“การวางแผนด้วยความร่วมมือ (collaborative planning)” ที่เสนอโดย Patsy Healey (1997) ปรับใช้ต้นแบบการปรึกษาหารือ ในระบอบประชาธิปไตยของนักคิดชาวเยอรมันนามว่า Jürgen Habermas เพื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับประเด็นและนโยบายสาธารณะ ถือเป็นกระบวนการวางแผนที่วิพากษ์แนวทางความเป็นเหตุเป็นผล (rationalist planning) ว่า ให้ความสำคัญแก่ความรู้ทางเทคนิคและให้อำนาจแก่ผู้เชี่ยวชาญในการตัดสินใจมากเกินไป อีกทั้งยังเป็นแนวทางการวางแผนที่ยึดถือกลไกอุปสงค์อุปทานในการจัดการพื้นที่และที่ดินมาก จนกระทั่งละเลยบทบาทของภาคส่วนต่าง ๆ ในการวางแผนอนาคต ร่วมกัน รวมถึงลดทอนคุณค่าของความรู้ท้องถิ่น โดยเฉพาะความรู้ เชิงประสบการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะตามพื้นที่และเวลาซึ่งไม่สามารถ เลียนแบบหรือถ่ายทอดกันได้ง่ายนัก (Hayek, 1945) ดังนั้น การวางแผน ด้วยความร่วมมือจึงเป็นทางออกสำหรับปัญหาดังกล่าว โดยให้ ความสำเร็จกับความรู้อาจจากภาคส่วนต่าง ๆ ของท้องถิ่น ถือเป็นส่วนหนึ่ง ของการวางแผนแบบกระจายอำนาจ (decentralised planning) ที่ให้ พลเมืองเข้ามามีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ ตัดสินใจเกี่ยวกับแผน อนาคต และร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินงานตามแผน กล่าวให้ชัด คือต้องให้ประชาชน หรือกลุ่มภาคประชาสังคม เข้าร่วมกระบวนการ ออกแบบอนาคตเมืองร่วมกัน

ในประเด็นดังกล่าว หนังสือ The Death and Life of Great American Cities ของ Jane Jacobs (1961) นำเสนอสาระสำคัญ 3 ประการที่เกี่ยวข้องกัน ประการแรก การวางแผนควรเน้นความสำคัญ ของความรู้ท้องถิ่น ให้พื้นที่แก่องค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ของ ผู้ปฏิบัติงานจริงในท้องถิ่น รวมถึงความต้องการและรสนิยมของ ผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นนั้น ๆ แน่นอนว่าความต้องการดังกล่าวมักจะ ขัดกันกับวิสัยทัศน์ของนักวางแผนจากส่วนกลางที่มีทั้งความรู้

ความเชี่ยวชาญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลเชิงปริมาณและเทคนิคในการประมวลผลที่ล้ำหน้า **ประการที่สอง** การวางแผนแบบกระจายอำนาจเป็นแนวทางที่ดีที่สุดในการใช้ประโยชน์จากความรู้ท้องถิ่น เพราะเป็นแนวทางที่อนุญาตให้ปัจเจกบุคคลสามารถวางแผนอนาคตเพื่อตนเองได้บนฐานของความต้องการและรสนิยมของแต่ละคน แต่ละกลุ่ม รวมทั้งฐานของความรู้จากท้องถิ่นด้วย **ประการที่สาม** การวางแผนแบบกระจายอำนาจช่วยสร้างและรักษาระเบียบตามธรรมชาติ (spontaneous order) ซึ่งเป็นสภาพที่ทำให้ชีวิตของผู้คนในเมืองดำเนินไปได้อย่างราบรื่น Adam Ferguson ได้อธิบายระเบียบตามธรรมชาติดังกล่าวไว้ว่า เป็นผลลัพธ์จากกระทำของมนุษย์ แต่ไม่ใช่จากการบังคับใช้ระเบียบใด ๆ ที่ออกแบบโดยมนุษย์ด้วยตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาล ระเบียบดังกล่าวก่อกำเนิดขึ้นจากการที่บุคคลจัดการตนเองและความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้อย่างอิสระ ดังนั้น ระเบียบของเมืองหนึ่ง ๆ จึงเกิดขึ้นโดยปราศจากระเบียบแบบแผนจากส่วนกลาง

ทั้ง Friedrich A. Hayek (1945) และ Jane Jacobs (1961) เน้นย้ำในเรื่องเดียวกันว่า เมืองควรเปิดพื้นที่ทางการเมืองไว้สำหรับพลเมืองในท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อรักษาสีทธิในการวางแผนอนาคตของทุกคนไว้ ในทางปฏิบัตินี้การวางแผนควรให้ความสำคัญกับการจัดการ “ผลกระทบทางลบ หรือ externalities” ซึ่งถือเป็นหนึ่งในความล้มเหลวของกลไกตลาดที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิตในเมืองมากที่สุด นอกจากนี้ทั้งสองยังเห็นตรงกันว่า แผนใด ๆ ก็ตามที่กำหนดจากส่วนกลาง (central planning) ควรจะส่งเสริมให้เกิดทางเลือกและไม่ขัดขวางความคิดความรู้เฉพาะของท้องถิ่น โดยแผนควรมีพื้นที่สำหรับการปรับเปลี่ยนให้เป็นไปตามความต้องการเฉพาะ เพื่อเอื้ออำนวยแก่พลวัตของท้องถิ่นและอนุญาตให้มีแนวปฏิบัติแห่งการลองทำ แก้ไขความบกพร่อง และเรียนรู้จากประสบการณ์ (trial-and-error) อันเป็นลักษณะที่เหมาะสมแก่การวางแผนแบบกระจายอำนาจ

คำถามจึงมีอยู่ว่า แล้วใครควรจะเป็นผู้วางแผนแบบกระจายอำนาจ ความรู้จากใครบ้างในท้องถิ่นที่จะต้องนำมาพิจารณา ใครมีสิทธิอันชอบธรรมในการเลือก กระบวนการควรเป็นเช่นไร Hedley (1997) ไม่ได้นำเสนอพิมพ์เขียวของกระบวนการเอาไว้ เพียงแต่ได้อธิบายตัวแปรและเกณฑ์พื้นฐานสำหรับการออกแบบสถาบันที่จะขับเคลื่อนการวางแผนด้วยความร่วมมือ คุณลักษณะ 5 ประการที่สำคัญ ได้แก่ หนึ่ง ตระหนักถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลายและครอบคลุม สอง เข้าใจธรรมชาติของงานการบริหารภาครัฐว่ามักจะเกิดขึ้นนอกระบบที่เป็นทางการ สาม เปิดโอกาสให้ความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ที่ไม่เป็นทางการ สี่ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของกลุ่มต่าง ๆ ที่หลากหลาย และห้า สร้างระบบที่เปิดกว้างและโปร่งใส นอกจากนี้ Hedley (1997) ยังได้แนะนำว่า ชุมชนควรมีข้อตกลงร่วมกันในเรื่องต่าง ๆ เช่น สิทธิและหน้าที่ ทรัพยากรความสามารถ และเกณฑ์พื้นฐานที่ใช้ในการแก้ไขปัญหา

ทั้งนี้ แนวคิด “ขั้นบันไดการมีส่วนร่วมของพลเมือง (A Ladder of Citizen Participation)” ที่เสนอโดย Sherry R Arnstein (1969) ได้อธิบายถึงขอบเขตของอำนาจที่พลเมืองมีในการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะโดยการจำแนกเป็น 8 ระดับ สองระดับล่างสุดอธิบายถึงการไม่มีส่วนร่วมเลยแต่ทำให้เหมือนมี ได้แก่ ขั้นการควบคุม (manipulation) และ ขั้นการเยยยา (therapy) วัตถุประสงค์ของกระบวนการในขั้นนี้ไม่ใช่เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมแต่เป็นการที่ผู้มีอำนาจได้สั่งสอนหรือรักษาเยยยาผู้เข้าร่วม ขั้นที่ 3 และ 4 ขยับขึ้นมาเป็นการให้มีส่วนร่วมพอเป็นพิธีโดยการให้ผู้ที่ไม่มียอำนาจได้ฟังและได้แสดงความคิดเห็นของตนเอง นั่นคือ ขั้นการชี้แจง (informing) และขั้นการปรึกษาหารือ (consultation) เมื่อผู้มีอำนาจยอมจัดให้มีกระบวนการมีส่วนร่วม พลเมืองอาจจะรู้สึกว่าการเสี่ยงของตนมีค่านับพียงแต่ก็ไม่อาจมั่นใจได้ว่าความคิดเห็นของเขาจะได้รับการเอาใจใส่จากผู้มีอำนาจจริง ๆ พลเมืองจึงไม่มีอำนาจในการเปลี่ยนแปลง

สภาพเดิมที่เป็นอยู่ได้ ขยับขึ้นมาอีกเป็นขั้นการทำให้พอใจและไม่ต่อต้าน (placation) โดยพลเมืองที่ไร้อำนาจจะได้รับโอกาสในการเป็นที่ปรึกษา ในการกำหนดนโยบายสาธารณะแต่ก็ยังคงไม่มีสิทธิในการตัดสินใจอยู่ดี สามขั้นสุดท้ายซึ่งพลเมืองมีอำนาจในการตัดสินใจเพิ่มขึ้น ได้แก่ ขั้นการร่วมมือ (partnership) ที่พลเมืองสามารถต่อรองและเข้าไปมีส่วนร่วม ในอำนาจการตัดสินใจร่วมกับผู้มีอำนาจเดิม ขั้นการแบ่งสรรอำนาจ (delegated power) และขั้นพลเมืองเป็นผู้ควบคุม (citizen control) ที่พลเมืองมีอำนาจตามเสียงข้างมากในการตัดสินใจหรือกระทั่งมีอำนาจ ในการบริหารจัดการเต็มตัว การวางแผนด้วยความร่วมมือจะสามารถ ไปถึงขั้นใดได้นั้น ขึ้นอยู่กับโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง ของประเทศ รวมทั้งโครงสร้างด้านข้อมูลและความรู้ของเมืองนั้น ๆ เป็นสำคัญ

แม้ Hayek จะเห็นด้วยกับการวางแผนอนาคตโดยท้องถิ่นเอง แต่ความเป็นจริงที่ว่า ความรู้ที่เราต้องนำมาใช้ประโยชน์นั้นมักอยู่กัน อย่างกระจัดกระจาย ไม่มีรูปแบบหรือศูนย์รวมตายตัวให้ผู้ใช้ได้หยิบจับ ได้ง่าย ส่วนใหญ่มักเป็นส่วนประกอบที่ไม่สมบูรณ์และบางครั้งเป็นความ รู้ที่ขัดกัน ปัจเจกบุคคลทั้งหมดในสังคมเป็นเจ้าของความรู้อย่างใดอย่าง หนึ่งเสมอและเป็นตัวกำหนดอำนาจในการแข่งขันด้วย เขาจึงวิพากษ์ วิเคราะห์การจัดการในรูปแบบสถาบันที่เสนอโดยกระบวนทัศน์การวางแผน ด้วยความร่วมมือ (collaborative planning) ว่าแทนที่สถาบันแห่งความ ร่วมมือจะส่งเสริมให้เกิดการสื่อสารที่มากขึ้นและครอบคลุมขึ้น กลับจะ ทำให้กระแสของข้อมูลถูกจำกัดและเป็นการขัดขวางกระบวนการเรียนรู้ ของสังคม (inter-subjective social learning) อีกด้วย เพราะการ วางแผนแบบร่วมมือนั้นมักมองข้ามกระบวนการวาทกรรมทางการเมือง ซึ่งเป็นกระบวนการที่มักจำกัดข้อมูลและกดทับความรู้อื่น ๆ ไว้เสมอ เขาในฐานะนักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยมใหม่เสนอว่า รัฐควรมีบทบาทน้อย ที่สุดในการวางแผนทั้งเชิงลบและเชิงบวก แล้วให้ข้อมูลที่กระจัดกระจาย

นั้นสะท้อนผ่านกลไกราคาได้อย่างเต็มที่³ (Pennington, 2002) นอกจากนี้ การวางแผนด้วยความร่วมมือยังถูกวิพากษ์โดย Mark Purcell (2009) ว่าเป็นกระบวนการที่ล้มเหลวในการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีอำนาจนำของเศรษฐกิจและการเมืองแบบเสรีนิยมใหม่ เขาอธิบายว่า การสื่อสารในอุดมคติที่ปราศจากการบิดเบือนและวาทกรรมนั้นเป็นไปได้ ความพยายามในการปรับเปลี่ยนถ้อยคำเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมในการปรึกษาหารือและการตัดสินใจที่เท่าเทียมกันนั้น เป็นเพียงการอำพรางประเด็นความขัดแย้งไว้ชั่วคราว ไม่สามารถช่วยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียก้าวข้ามความขัดแย้งระหว่างกันได้

ทั้งการวางแผนด้วยหลักความเป็นเหตุเป็นผล (rationalist planning) และการวางแผนด้วยความร่วมมือ (collaborative planning) ต่างมีจุดเด่นและจุดด้อยด้วยกันทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับสมดุลของความรู้ที่นำมาใช้ในการวางแผน Kevin Krizek, Ann Forysth และ Carissa Schively Slotterback (2009) อธิบายว่า แม้หลักฐานเชิงความรู้ไม่อาจชี้เฉพาะไปยังแผนที่ดีที่สุด แต่อาจจะช่วยระบุแนวทางในการวางแผนได้อย่างคร่าว ๆ อย่างไรก็ดี พวกเขาพบว่า ยังมีงานศึกษาน้อยมากที่เสนอแนะแนวทางในการหลอมรวมปฏิบัติการวางแผนในความเป็นจริงเข้ากับผลของงานวิจัยที่วิเคราะห์และสังเคราะห์มาแล้วเป็นอย่างดี ที่ผ่านมา ความรู้จากงานวิจัยในด้านการวางแผนเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น เราจึงจำเป็นต้องใช้งานวิจัยที่มีอยู่จำนวนมากให้เป็นประโยชน์ในการวางแผนและการตัดสินใจในการวางแผน ไม่ว่าจะเป็นช่องว่างระหว่างงานวิจัยและการนำไปปฏิบัติมากเพียงใดก็ตาม พวกเขาได้เรียบเรียงตาราง

³ Hayek เรียกกลไกดังกล่าวว่า impersonal, self-regulating markets คือ กระบวนการต่อเนื่องที่ราคาสะท้อนผลลัพธ์ของการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลจากพื้นฐานความรู้ที่ตนมี ในแง่หนึ่งข้อเสนอดังกล่าวกลายเป็นสนับสนุนแนวทางวางแผนด้วยความเป็นเหตุเป็นผลเสียมากกว่า

เปรียบเทียบความต่างระหว่างการวิจัยด้านการวางแผนและการปฏิบัติจริงในการวางแผนในมิติต่าง ๆ เพื่อชี้ให้เห็นข้อท้าทายอันจะเกิดขึ้นในกระบวนการวางแผนด้วยความรู้ด้วย

มิติ	การวิจัยด้านการวางแผน	การปฏิบัติจริงในการวางแผน
เป้าหมายและมุมมอง	ตอบคำถามที่เป็นช่องว่างในองค์ความรู้หรือตอบปัญหาเชิงวิชาการ	ตอบคำถามในการกระบวนการพูดคุยหารือ หรือแก้ไขปัญหาโดยตรง
วิธีการ	ทำตามระเบียบวิธีวิจัย ใช้ข้อมูลที่เหมาะสมและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ จนสามารถตอบคำถามหลักของงานวิจัยได้	ประยุกต์ความรู้และเทคนิคที่มีอยู่ไปใช้ โดยอาศัยทักษะมืออาชีพ เช่น ทักษะการแก้ไขปัญหาในเชิงการเมือง การต่อรอง และแลกเปลี่ยน รวมถึงทักษะการทำความเข้าใจประเด็นที่เกี่ยวข้อง
ความเชื่อมโยงกับงานที่มีอยู่แล้ว	งานวิจัยมักจะสร้างขึ้นจากงานวิจัยก่อนหน้าในหัวข้อเดียวกัน	อาจใช้เทคนิคมาตรฐานหรือทำตามต้นแบบการปฏิบัติที่ดี ส่วนใหญ่จะทำภายใต้ชุดโครงการหรือแผนงานขนาดใหญ่
ข้อโต้แย้ง	อภิปรายเพื่อตอบโต้ความเห็นแย้งหรือความเห็นต่างที่มีอยู่	อภิปรายเพื่อตอบสนองความต้องการหรือคำถามเฉพาะหน้า
การเก็บข้อมูลและการประเมินผล	จัดบันทึกและประเมินวิธีการวิจัย รวมถึงผลการวิจัย เพื่อเป็นประโยชน์ในการนำไปวิจัยซ้ำหรือพัฒนาต่อไปในด้านอื่น ๆ	อาจจะจัดบันทึกข้อมูลไว้สำหรับให้สาธารณชนได้ตรวจสอบประเมินผล แต่ก็ไม่จำเป็นเสมอไป
การทบทวนโดยผู้รู้	จำเป็นต้องได้รับการสอบทานจากผู้รู้เสมอ	การสอบทานจากผู้รู้อาจมาในรูปของการได้รับคัดเลือกหรือได้รับรางวัล หรือการประเมินผลงาน แต่ก็ไม่ใช่เป็นเสมอไป
การเปิดประเด็นเพื่อการถกเถียงและโต้แย้งอย่างกว้างขวาง	เปิดประเด็นเพื่อการถกเถียงในหมู่นักวิชาการด้วยกัน	ไม่จำเป็นที่จะต้องเปิดเป็นประเด็นสาธารณะ เพราะการปฏิบัติการวางแผนเป็นเรื่องสาธารณะอยู่แล้ว ในการลงมือวางแผนมีความร่วมมือจากสาธารณชนไม่ทางใดก็ทางหนึ่งอยู่แล้ว
ประโยชน์	เป็นประโยชน์ต่อองค์ความรู้ในสาขานั้น ๆ	แก้ไขปัญหา อาจจะเป็นประโยชน์ในเชิงเครื่องมือและการปฏิบัติในการวางแผน

ที่มา: (Krizek et al., 2009)

Kevin Krizek และคณะ (2009) เสนอให้ใช้ “แนวปฏิบัติด้วยหลักฐาน หรือ evidence-based practice (EBP) ในการวางแผน” เพื่อเชื่อมโยงความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ สู่การปฏิบัติ หากเป็นกระบวนการที่คุ้นเคยเดิมตามหลักการเหตุและผล (rational model) นักวางแผนมืออาชีพจะเน้นใช้ข้อมูล งานวิจัย การวิเคราะห์ตามหลักวิชาการ ความรู้เชิงเทคนิคและวิทยาศาสตร์ เป็นส่วนหนึ่งของหลักฐานที่อธิบายการตัดสินใจในการวางแผน ส่วนใหญ่ความรู้ลักษณะดังกล่าวมักกระจุกตัวอยู่กับผู้เชี่ยวชาญเฉพาะกลุ่ม เข้าถึงและเข้าใจได้ยากในหมู่ผู้ปฏิบัติการด้านแผนและนโยบาย รวมถึงคนทั่วไป ทำให้การวางแผนด้วยหลักฐานแบบเดิมมีลักษณะรวมศูนย์ (central planning) และอาจจะไม่มีประสิทธิภาพในบริบทของท้องถิ่นตามที่ Jane Jacobs (1961) เสนอ ทั้งนี้ หลักฐานอะไรบางอย่างที่เราเลือกมาพิจารณา มักสื่อถึงญาณวิทยาของการวางแผนในมุมมองของเรา ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนด้วยหลักความเป็นเหตุเป็นผล หรือการวางแผนด้วยความร่วมมือ ในขณะเดียวกัน มุมมองที่เรามีต่อการวางแผนก็จะเป็นตัวกำหนดว่า เราจะต้องนำหลักฐานอะไรบางอย่างมาใช้และอะไรบางอย่างที่ไม่จำเป็น โดยข้อเท็จจริง ข้อมูล หรือข่าวสาร ในตัวมันเองไม่ถือว่าเป็น “ความรู้” และไม่ใช่หลักฐานที่ดีพอในการตัดสินใจใด ๆ ทั้งหมดจะกลายเป็นหลักฐานได้ก็ต่อเมื่อมีการเปรียบเทียบ สอบทานกับข้อมูลชุดอื่น ๆ แล้วระดับหนึ่ง ที่สำคัญคือแหล่งที่มาของความรู้ตามแนวปฏิบัติด้วยหลักฐาน หรือ evidence-based practice (EBP) ในการวางแผนที่ Kevin Krizek และคณะ (2009) เสนอ ไม่จำกัดอยู่เพียงแต่งานวิจัยเท่านั้น อาจจะเป็นได้ทั้งความรู้ในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการก็ได้ เป็นความรู้เชี่ยวชาญหรือความรู้ประสบการณ์ก็ได้ และเป็นความรู้ที่ประมวลผลอย่างเป็นระบบหรือความรู้ที่อยู่กับตัวบุคคลก็ได้ พวกเขาจึงได้แยกประเภทของหลักฐานเชิงประจักษ์เป็น 6 ประเภท ทั้งหมดมีจุดแข็งและจุดด้อยต่างกันเมื่อนำไปใช้ในการวางแผน

ประเภท	จุดแข็ง	ข้อจำกัด
เรื่องเล่า ประสบการณ์ส่วนตัว	เป็นความรู้เฉพาะ ส่วนตัว และเข้มข้น เชื่อมโยงกับประสบการณ์ของกลุ่มคน คือโอกาสหรือกลุ่มคนที่ไร้อำนาจ สะท้อนความกังวลและสถานการณ์ ปัญหาได้ดี	ยากที่จะถ่ายทอด
ประสบการณ์ในฐานะ ผู้เชี่ยวชาญ	สะท้อนประสบการณ์ที่หลากหลาย เป็นความรู้ที่สะท้อนมาจากการปฏิบัติ จริง และกลายเป็นรูปแบบหนึ่งของ ความเชี่ยวชาญ	อาจจะไม่ได้รับการประเมินอย่างเป็น ระบบ ข้อมูลที่ใช้ไม่ครอบคลุมเพียงพอ
งานกรณีศึกษาที่ไม่มีการสอบ ทานจากผู้รู้	เป็นความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในบริบท หนึ่ง โดยปกติจะวิเคราะห์ในหลายมิติ แล้วสรุปเป็นบทเรียนที่เกี่ยวข้อง	งานกรณีศึกษาเป็นความรู้ที่ เฉพาะเจาะจงของตัวอย่างได้อย่างหนึ่ง ในบริบทหนึ่งเท่านั้น จึงยากที่จะปรับใช้ กับสถานการณ์อื่น ๆ ได้
งานวิจัยเชิงประจักษ์ที่มีการ สอบทานจากผู้รู้	เป็นระบบ ตรวจสอบได้ว่า เป็น ประโยชน์ต่อองค์ความรู้ภาพรวม ทั้ง ในเชิงปริมาณและคุณภาพ	มีความเฉพาะเจาะจงในเชิงบริบท (ใช้ อธิบายได้เฉพาะสถานการณ์ เฉพาะ พื้นที่ เฉพาะชุดข้อมูล เท่านั้น) ไม่ สามารถตอบได้ทุกคำถาม
งานวิเคราะห์เชิงทฤษฎีที่มีการ สอบทานจากผู้รู้	เป็นคำอธิบายภาพรวมของกรอบคิด ต่าง ๆ ในหัวข้อที่ศึกษา อาจจะเป็น การรวบรวมงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่ สอดคล้องกันเข้าด้วยกัน	ส่วนมากเป็นงานที่ออกแบบมาในรูป ของการตั้งสมมติฐานเพื่อทดสอบและ ทดสอบมากกว่าการออกแบบพื้นฐาน ของการนำไปปฏิบัติ
งานสังเคราะห์องค์ความรู้หรืออย่าง เป็นระบบ	เป็นคำอธิบายภาพรวมของหลักฐานที่ ถูกรวบรวมตามหลักวิธีการอย่าง เข้มงวด และมีความสมดุลในด้านที่มา และประเภทของหลักฐาน	ยากที่จะทำให้ครอบคลุมหลากหลาย ประเด็น เพราะต้องอาศัยงานศึกษาที่มี อยู่แล้ว แต่งานวิจัยบางสาขาบางหัวข้อ นั้นมีย่อยอยู่มาก งานสังเคราะห์องค์ ความรู้จึงจำกัดอยู่เพียงบางหัวข้อ เท่านั้น

ที่มา: (Krizek et al., 2009)

Kevin Krizek และคณะ (2009) ชี้ให้เห็นถึงประโยชน์อย่างหนึ่งของกระบวนการวางแผนด้วยหลักฐานว่า ทำให้นักวางแผนและผู้ใช้แผนตระหนักถึงข้อท้าทายที่เกิดขึ้นในกระบวนการวางแผน (process) การเมืองของการวางแผน (politics) และผลิตผลของการวางแผนที่ขอบธรรม (products) กล่าวคือ **ในกระบวนการวางแผน** ที่ต้องแปลความงานวิจัยให้ออกมาเป็นข้อเสนอสำหรับการปฏิบัตินั้น เป็นเรื่องยาก ใช้เวลาและทักษะเฉพาะ นอกจากนั้นยังต้องใช้เวลาและ

ทักษะในการถ่ายทอดความรู้ทางเทคนิคให้ประชาชนทั่วไปเข้าใจได้ โดยง่ายด้วย ดังนั้น การแก้ไขปรับปรุงนโยบายอย่างทันทั่วทั้งที่เมื่อมีหลักฐานเชิงการวิจัยชิ้นใหม่ จึงเป็นข้อท้าทายสำคัญที่นักวางแผนและผู้ปฏิบัติต้องเผชิญ หลักฐานการวิจัยส่วนใหญ่มักนำเสนอด้วยเครื่องมือที่ซับซ้อน เน้นความน่าเชื่อถือของผลและตัวชี้วัด จนบางครั้งยากต่อการเข้าถึงและเข้าใจของผู้ปฏิบัติการและคนทั่วไป แม้จะมีความพยายามในการย่อข้อมูลและความรู้ให้เข้าถึงได้ง่ายขึ้น แต่ในความเป็นจริงจะพบว่า บ่อยครั้งผลจากงานศึกษาวิจัยทั้งหลายก็ไม่ได้มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในทางการเมืองเลยแม้แต่น้อย เนื่องจากผู้ตัดสินใจในระดับนโยบายมักมีจุดหมายในใจอยู่แล้ว จึงเลือกที่จะไม่อ้างอิงงานศึกษาวิจัยใด ๆ ที่ให้ข้อสรุปซึ่งต่างออกไปจากจุดยืนดังกล่าวของตน การเลือกความรู้ชุดหนึ่งมาอธิบายการตัดสินใจในการวางแผนที่กำหนดทิศทางอนาคตของท้องถิ่นและไม่เลือกอีกชุดหนึ่ง มิได้วัดกันที่คุณภาพของหลักฐาน แต่เป็นส่วนหนึ่งของ *กระบวนการทางการเมือง* นั้นเอง ดังที่ James G. March (1994 อ้างถึงใน Krizek et al., 2009, p. 470) ได้อธิบายไว้ว่า

“ผู้มีอำนาจตัดสินใจทางการเมืองมักจะรวบรวมข้อมูลแต่ไม่เคยใช้ มักจะถามหาข้อมูลเพิ่มเติมแต่สุดท้ายก็ละเลยข้อมูลเหล่านั้นไปเสียอีก ผู้มีอำนาจทำการตัดสินใจและยังค้นหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ตัดสินใจไปแล้ว แล้วเก็บข้อมูลรวมถึงประมวลผลข้อมูลจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่ไม่เกี่ยวข้องอะไรกับการตัดสินใจที่แล้วมาเลย”⁴

⁴ ดันฉับภาษาอังกฤษ ‘political decision makers gather information and do not use it; ask for more information and ignore it; make decisions and look for relevant information afterwards; and collect and process a great deal of information that has little or no direct relevance to decisions’

ข้อท้าทายสุดท้ายของการวางแผนด้วยหลักฐาน คือ การยึดถือหลักฐานทางเทคนิคและวิชาการมากเกินไป อาจจะไปขัดขวางแนวคิดและนวัตกรรมใหม่ ๆ ลดทอนความสำคัญของความรู้ท้องถิ่น หันเหความสนใจออกจากคุณค่าในการวางแผนที่ดีและยึดติดกับหลักฐานและตัวชี้วัดต่าง ๆ นานา แทน ซึ่งอาจจะทำให้ท้องถิ่นต้องตัดสินใจยกเลิกโครงการบางอย่างที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมต่อผู้คนเพียงเพราะว่าผลลัพธ์ของโครงการดังกล่าวไม่สามารถวัดผลเชิงปริมาณและคุณภาพตามเกณฑ์หลักฐานที่กำหนดไว้ได้ เป็นต้น การให้ความสำคัญแก่หลักฐานมากกว่าคุณค่าทำให้ต้องถกเถียงกันถึง **ผลิตภัณฑ์ของการวางแผนที่ขอบธรรม** ว่าควรจะมีลักษณะเป็นอย่างไรด้วย

จะเห็นได้ว่า ระบบการเมืองและโครงสร้างการบริหารราชการส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะส่วนท้องถิ่นถือเป็นตัวกรองสำคัญซึ่งจะเลือกให้ความสำคัญกับความรู้จากท้องถิ่นและจากประสบการณ์มากน้อยแค่ไหน (filters for inclusive knowledge) หากเป็นระบบที่รวมศูนย์ก็มีแนวโน้มที่แผนท้องถิ่นจะให้ความสำคัญกับข้อมูลสถิติที่ประมวลผลโดยผู้เชี่ยวชาญ และงานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์และสอบทานโดยผู้รู้เป็นหลัก หากเป็นระบบที่ถ่ายโอนอำนาจอย่างแท้จริงก็ย่อมมีโครงสร้างข้อมูลและความรู้ที่ครอบคลุมทุกภาคส่วนของท้องถิ่นมาเกี่ยวข้องในการวางแผน ในขณะเดียวกัน ช่องว่างระหว่างความรู้และการปฏิบัติในการวางแผน เช่น ความแตกต่างเชิงพื้นที่ของกรณีศึกษาในงานวิจัยกับพื้นที่ปฏิบัติจริง ความรู้จากต่างภูมิภาคที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ต่างกันอย่างทฤษฎีหรือหลักการที่ละเลยพลวัตทางการเมืองของท้องถิ่น หรือกระทั่งการขาดทักษะและเวลาที่ต้องใช้ในการประยุกต์ความรู้สู่การปฏิบัติ เป็นต้น กลับกลายเป็นอุปสรรคหนึ่งที่ทำให้นักการเมืองท้องถิ่นผู้ตัดสินใจในทางนโยบาย ผู้ปฏิบัติการตามแผนและโครงการในระดับต่าง ๆ นักธุรกิจท้องถิ่น กลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ประชาชนทั่วไป ฯลฯ เลือกที่จะไม่แสวงหางานวิจัยและศึกษาที่มีอยู่มากมายเพื่อนำมาใช้

ประโยชน์ในทางปฏิบัติ (filters for applicability)

ในเรื่องนี้ John Friedmann (2011) เสนอกระบวนทัศน์แห่งความรู้และการปฏิบัติว่า การวางแผน (planning) แท้จริงแล้วคือการเชื่อมต่อองค์ความรู้สู่การปฏิบัติ ในขณะที่เดียวกันประสบการณ์จากการปฏิบัติก็ต้องป้อนกลับในฐานะส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ด้วยเป็นเช่นนี้ไปตลอด โดย Friedmann นิยามกระบวนการดังกล่าวว่า “การเรียนรู้ของสังคมแบบย้อนกลับ (recursive social learning)” กระบวนทัศน์ที่วันนี้จึงเป็นประโยชน์ต่อการจินตนาการถึงอนาคตร่วมกัน เพราะอนาคตนั้นยากจะรู้ได้แน่ชัดหรือวางแผนการไว้ได้ ความเสี่ยงต่าง ๆ นานามักมีอยู่เป็นปกติวิสัยในขั้นตอนการลงมือปฏิบัติ และนักวางแผนจะทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพก็ต่อเมื่อสามารถเข้าถึงและเข้าใจปฏิบัติการในโลกแห่งความเป็นจริงให้ได้มากที่สุด การใช้กระบวนทัศน์แห่งความรู้และการปฏิบัติเพื่อการวางแผนในสถานการณ์ดังกล่าว จะนำไปสู่คำถามที่สำคัญสองข้อที่เราอาจจะมองข้าม คือ **หนึ่ง ความรู้ที่ว่ำนั้นหมายถึงอะไรบ้าง**ซึ่งถือเป็นคำถามถึงญาณวิทยาของการวางแผน ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ต้องอาศัยข้อมูล งานวิจัย การวิเคราะห์ตามหลักวิชาการ ความรู้เชิงเทคนิคและวิทยาศาสตร์ หรือการวางแผนด้วยความร่วมมือที่เน้นความรู้จากภาคส่วนต่าง ๆ ของท้องถิ่น และ**สอง การลงมือปฏิบัติที่ว่ำนั้นหมายความว่าอย่างไร**ซึ่งเป็นการถามถึงกระบวนการสร้างความเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่ท้องถิ่นนั้น ๆ ปรารถนา

Friedmann ชี้ให้เห็นถึงช่องว่างทางการสื่อสารที่เกิดขึ้นระหว่างนักวางแผน (Planners) และผู้ปฏิบัติการ/ผู้ใช้แผน (Clients) อันหมายรวมถึงนักการเมืองท้องถิ่น ผู้ตัดสินใจในทางนโยบาย ผู้ปฏิบัติการตามแผนและโครงการในระดับต่าง ๆ นักธุรกิจท้องถิ่น กลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ประชาชนทั่วไป ฯลฯ เขาอธิบายว่า ทั้งนักวางแผนและผู้ปฏิบัติการต่างมีชุดความรู้ของตนเอง ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันและบ่อยครั้ง

ไม่เชื่อมโยงกัน กล่าวคือ ผู้เชี่ยวชาญด้านการวางแผนไม่ว่าจะอยู่ในภาครัฐหรือเอกชนจะเป็นเจ้าของ *"ความรู้ที่ประมวลผลในทางวิชาการแล้ว หรือ processed knowledge"* อันเป็นผลผลิตจากการประมวลข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพด้วยเทคนิคเฉพาะทาง การเรียบเรียงข้อมูลอย่างเป็นระบบและถ่ายทอดออกมาในรูปของงานเขียน เช่น งานวิจัย งานวิเคราะห์ตามหลักวิชาการ ทฤษฎีความรู้เชิงเทคนิคและวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง และเอกสารทางนโยบาย ส่วนผู้ปฏิบัติการหรือผู้ที่ใช้แผนเพื่อพัฒนาเมืองมักเป็นเจ้าของ *"ความรู้เชิงประสบการณ์ หรือ experiential knowledge"* หรือที่ Friedrich A. Hayek (1945) เรียกว่า *"Tacit knowledge"* อันเป็นความรู้ที่อยู่ภายในตัวของแต่ละบุคคล เกิดจากประสบการณ์ การเรียนรู้ สื่อสารออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรได้ยาก ดังที่ Kevin Krizek และคณะ (2009) ได้เปรียบเทียบให้เห็นถึงข้อเด่นและข้อด้อยของความรู้แต่ละประเภทแล้วข้างต้น

John Friedmann (2011) เสนอแนวทางการวางแผนด้วยกระบวนการพูดคุย หรือ *"Transactive planning"* เพื่อเชื่อมโยงความรู้ที่ประมวลผลในทางวิชาการแล้วและความรู้เชิงประสบการณ์ โดยเติมเต็มช่องว่างของการสื่อสาร ทั้งนี้ ช่องว่างทางการสื่อสารจะปิดลงได้ก็ต่อเมื่อมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันทางวาจา (dialogue) ระหว่างระหว่างนักวางแผนกับผู้ปฏิบัติการหรือผู้ใช้แผน ซึ่งจะทำให้ความรู้ที่ประมวลผลแล้วสามารถหลอมรวมกับความรู้เชิงประสบการณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และในท้ายที่สุด ความรู้ทั้งสองจะสามารถเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติได้อย่างแท้จริงด้วยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

ในงานศึกษาของ Tim Campbell (2009) ได้แบ่งการเรียนรู้ของเมืองออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1. *เมืองที่เรียนรู้เชิงรุก (proactive cities)* ริเริ่มและดำเนินการเพื่อแสวงหาความรู้และข้อมูล มีพันธกิจที่จะเชื่อมโยงความรู้ไปสู่การวางแผนนโยบายและการปฏิบัติ

2. *เมืองที่เรียนรู้เป็นกลุ่ม (city clusters)* สมาชิกจำนวนหนึ่งของเมืองเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องในชุดโครงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประชุมทางเทคนิค และการทัศนศึกษาเป็นครั้งคราว

3. *เมืองที่เรียนรู้ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับอีกเมืองหนึ่ง (cities one-on-one)* เมืองมีข้อตกลงกับอีกเมืองหนึ่งว่าจะมีกิจกรรมระยะสั้นเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้กันเป็นครั้งเป็นคราว

4. *เมืองที่เรียนรู้เป็นเครือข่าย (networks)* การเข้าเป็นสมาชิกขององค์กรที่มีอำนาจในการรวมคนที่เกี่ยวข้องมาประชุมกัน ในฐานะตัวแทนของเมืองและหนึ่งในสมาชิกของเครือข่าย

Campbell (2009) เลือกศึกษาเมืองที่เรียนรู้เชิงรุก 3 เมือง ได้แก่ เมือง Bilbao ประเทศสเปน เมือง Curitiba ประเทศบราซิล และเมือง Seattle ประเทศสหรัฐอเมริกา แล้วพบคุณลักษณะร่วมกันว่าทั้งสามเมืองตระหนักถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เห็นคุณค่าของข้อมูลและความรู้ และริเริ่มในการแสวงหาความรู้ที่จำเป็นต่อการแก้ไขปัญหา นอกจากนี้ยังพบว่าทั้งสามเมืองมีรูปแบบการเรียนรู้เชิงรุกที่แตกต่างกันออกไป เช่น เมือง Bilbao จัดตั้งโครงสร้างการเรียนรู้อย่างเป็นทางการ โดยจัดกระบวนการปรึกษาหารือ การตัดสินใจ และการลงมือปฏิบัติที่คำนึงถึงการคานอำนาจระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ในขณะที่การเรียนรู้ที่สำคัญ ๆ ของเมือง Curitiba จะอยู่ในแวดวงของนักวางแผนที่มีความรู้เชิงเทคนิคและเป็นมืออาชีพของเมืองเสียเป็นส่วนใหญ่ และเมือง Seattle มีรูปแบบการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ เน้นให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้มีปฏิสัมพันธ์กันผ่านการเยี่ยมเยือนและทัศนศึกษาตามพื้นที่ต่าง ๆ ของเมือง อันส่งผลให้นักวางแผนและผู้ที่ใช้แผนทั้งหลายสามารถก้าวผ่านกำแพงความรู้และสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันได้มากขึ้น

ทั้งนี้ รูปแบบการเรียนรู้เป็นตัวกำหนดลักษณะ “โครงสร้างพื้นฐานด้านข้อมูลและความรู้ (Soft Infrastructure)” ที่แต่ละเมืองมี

ซึ่งทำให้ลักษณะของความร่วมมือและจิตวิญญาณร่วมกันของเมืองมีความแตกต่างกัน ดังนั้น การเรียนรู้เป็นกลุ่มซึ่งรวมเอาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากหลากหลายภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมจะสามารถหลายอุปสรรคภายในของท้องถิ่นหรือองค์กรได้ อีกทั้งยังเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกันได้อีกด้วย การเรียนรู้ในลักษณะดังกล่าวผนวกกับรูปแบบการเก็บข้อมูลและส่งต่อความรู้ที่ดี จะก่อให้เกิดวัฒนธรรมความรู้ หรือ *วัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้* ที่ไม่ว่ากาลเวลาจะผ่านไปเท่าใด ผู้คนจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปกี่ครั้ง ท้องถิ่นก็ยังสามารถคงไว้ซึ่งบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ การปฏิสัมพันธ์ที่ตัวแสดงต่าง ๆ มีต่อกัน รวมทั้งความเข้าใจซึ่งกันและกันที่มากยิ่งขึ้น

บทสรุป

แนวคิดและกระบวนทัศน์ในการวางแผนเชิงพื้นที่ (urban and regional planning) เป็นกรอบแนวคิดชวนท้าทายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในช่วงระยะเปลี่ยนผ่านทางการเมืองไทย และในพื้นที่ที่มีเหตุการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัจจุบันโลกได้มีความเปลี่ยนแปลงเผชิญกับโจทย์ใหม่ เช่น ปัญหาโรคระบาด Covid 19 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางด้านการสื่อสาร (Digital Platform) ที่เชื่อมโยงความรู้และประสบการณ์ผ่านการสื่อสารออนไลน์ของผู้คนทำให้ท้องถิ่นกับโลกเชื่อมต่อโดยตรง

คงปฏิเสธไม่ได้ว่า การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น เป็นโจทย์ใจกลางของปัญหาของการวางแผนเชิงพื้นที่ กล่าวคือ อำนาจของการออกแบบและการวางแผนเชิงพื้นที่ จำเป็นต้องเป็นของคนท้องถิ่นที่มอบฉันทามติให้แก่ผู้บริหารส่วนท้องถิ่นผ่านการเลือกตั้ง

สำหรับความไฝ่ฝันและจินตนาการของผู้คนจำนวนไม่น้อยมีต่อการปกครองท้องถิ่นของไทยในปัจจุบัน หลากหลายรูปแบบแตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น โดยในสภาวะการณ์ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ

สังคมการเมือง ได้ทำให้ประชาชนมีความตื่นตัว และมีความรู้ความเข้าใจในการปกครองตนเองมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการรับรู้ข่าวสาร และการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ประกอบกับการพัฒนาของประเทศได้ทำให้ท้องถิ่นมีความเจริญขึ้นเป็นลำดับ จึงจำเป็นต้องปรับปรุงรูปแบบการปกครองท้องถิ่นไทยที่มีอยู่ในปัจจุบันให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้หน่วยการปกครองท้องถิ่นสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองตนเองให้มากที่สุด อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการกระจายอำนาจการปกครอง แต่ทั้งนี้ การที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้าง อำนาจหน้าที่ของหน่วยการปกครองท้องถิ่นรูปแบบใดก็ตาม จำเป็นจะต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนขีดความสามารถทางด้านการบริหารบุคคล การเงิน และการคลังของท้องถิ่นเหล่านั้นประกอบกันด้วย ข้อท้าทายอีกประการคือ การกระจายอำนาจจากรัฐรวมศูนย์สู่ท้องถิ่น และการปรับปรุงโครงสร้างระบบ กฎ ระเบียบ ของราชการส่วนกลาง และภูมิภาค ที่ต้องร่วมมือและให้สนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อเปิดโอกาสให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้มีโอกาสวางแผนพัฒนาเมืองของตนเองอย่างเป็นอิสระและสอดคล้องกับแต่ละท้องถิ่น

สำหรับกรณีประเทศไทย รัฐธรรมนูญฉบับ 2540 ถือเป็นจุดหมุดหมายของการกระจายอำนาจและการปกครองท้องถิ่นไทย เป็นทศวรรษแห่งการกระจายอำนาจ มีการพูดถึงการกระจายอำนาจในมิติใหม่ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อน เช่น การเสนอจังหวัดจัดการตนเอง ที่เกิดขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ เช่น เชียงใหม่ ภูเก็ต โดยเฉพาะ พ.ร.บ.ว่าด้วยการกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ซึ่งส่งเสริมอำนาจทั้งของประชาชนและหน่วยงานในท้องถิ่น และ

ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็เช่นกัน ปัญหาความรุนแรงในพื้นที่เกือบสอง ทศวรรษ เริ่มนับตั้งแต่ปี 2547 จนถึงปัจจุบัน (2564) ทิศทางการแก้ไขปัญหาด้วยการออกแบบ/ทดลอง “การกระจายอำนาจรูปแบบใหม่” ก็ยังไม่เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นในออกแบบรูปแบบการจัดการเมืองด้วยตนเอง มีพักต้องพูดถึงการเสนอให้มีเขตการปกครองพิเศษเฉพาะในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ก็คงอีกยาวไกล ทั้ง ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ตั้งแต่รูปแบบเมือง คน เศรษฐกิจท้องถิ่นและความเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีของโลก อันเป็นสมการสำคัญต่อการวางแผนพัฒนาเมืองเชิงพื้นที่ ข้อท้าทายหลักคือ การเริ่มต้นด้วยการหาฉันทามติใหม่ของการอยู่ร่วมกันระหว่างรัฐบาลกลางและท้องถิ่น ที่พ้นจากกรอบแนวคิดแบบเดิม ด้วยการเรียนรู้ชุดความคิดใหม่ ๆ เพื่อการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความท้าทายใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกเรา

เอกสารอ้างอิง

ภาษาอังกฤษ

- Arnstein, S. R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216—224.
<https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Campbell, T. (2009). Learning cities: Knowledge, capacity and competitiveness. *Habitat International*, 33(2), 195—201.
<https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2008.10.012>
- Friedmann, J. (2011). *Insurgencies: Essays in Planning Theory*. Routledge.
- Hayek, F. A. (1945). The Use of Knowledge in Society. *American Economic Review*, XXXV(4), 519—530.

- Healey, P. (1997). *Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies*. Macmillan.
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. Random House.
- Krizek, K., Forysth, A., & Slotterback, C. S. (2009). Is There a Role for Evidence-Based Practice in Urban Planning and Policy? *Planning Theory & Practice*, 10(4), 459—478. <https://doi.org/10.1080/14649350903417241>
- Pennington, M. (2002). A Hayekian Liberal Critique of Collaborative Planning. In P. Allmendinger & M. Tewdwr-Jones (Eds.), *Planning Futures: New Directions for Planning Theory*. Routledge.
- Purcell, M. (2009). Resisting Neoliberalization: Communicative Planning or Counter-Hegemonic Movements? *Planning Theory*, 8(2), 140—165. <https://doi.org/10.1177/1473095209102232>

การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางภายใต้ระบบ
การผลิตยางพาราและข้าวใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้
Para-rubber Farmers' Household Livelihoods under
Para-rubber and Rice Production System in Three
Southern Border Provinces

บัญชา สมบูรณ์สุข

D.Tech.Sc. (Agricultural System and Engineering),
ศาสตราจารย์ คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

ปुरुวิชญ์ พิทยาภินันท์*

ปร.ด. (การจัดการทรัพยากรเกษตรเขตร้อน), อาจารย์
คณะเทคโนโลยีและการพัฒนาชุมชน
มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตพัทลุง

**Corresponding Author E-mail: purawich.p@gmail.com*

Received: June 11, 2020

Revised: June 30, 2021

Accepted: June 30, 2021

Available: June 30, 2021

Abstract

This research aimed to describe para-rubber farmers' household livelihoods under para-rubber and rice production system in the three southern border provinces, using the mixed methods. Primary data were collected using structured interviews, non-participant observations, and natural conversations with a total sample of fifty—one para-rubber farmers with the para-rubber and rice production system, using the purposive selection. Descriptive statistics and manifest content analysis were employed to analyze the data as well. The findings reveal the main objective of the para-rubber and rice production system is to produce as the main occupation of elderly households. This production system is primarily influenced by changes in natural resources and environment, which have a direct impact on the para-rubber farmers' household livelihoods. Their household livelihood assets are overall at a low level. Most para-rubber farmer households gain support from the related government agencies, which is the key livelihood strategy of the para-rubber farmer households, especially the dimension of requesting support from the related government and private agencies. However, the para-rubber farmers' household livelihood outcomes are still overall at a low level. The findings of this

research can be used as a guideline for the development of suitable para-rubber and rice production.

Keywords:

Livelihood, Farmer Household,
Para-rubber, Production System,
Southern Border Provinces

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางภายใต้ระบบการผลิตยางพาราและข้าวใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี การรวบรวมข้อมูลใช้แบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้าง การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสนทนาลงตามธรรมชาติกับเกษตรกรชาวสวนยางที่มีระบบการผลิตยางพาราและข้าวจำนวน 51 ราย ซึ่งใช้การเลือกแบบเจาะจง จากนั้นได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนาและการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏ ผลการวิจัยพบว่า วัตถุประสงค์หลักของระบบการผลิตยางพาราและข้าวเป็นการผลิตเพื่อเป็นอาชีพหลักของครัวเรือนที่มีอายุค่อนข้างมาก ระบบการผลิตดังกล่าวได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ขณะที่ทุนในการดำรงชีพโดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางส่วนใหญ่ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ซึ่งถือเป็นกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่สำคัญ โดยเฉพาะมิติการขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน อย่างไรก็ตามครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางยังมีผลลัพธ์ในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับน้อย ผลการวิจัยที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการผลิตยางพาราและข้าวที่เหมาะสมต่อไป

คำสำคัญ:

การดำรงชีพ ครัวเรือนเกษตรกร, ยางพารา, ระบบการผลิต, จังหวัดชายแดนภาคใต้

บทนำ

ยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้แก่ประชากรใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วยจังหวัดยะลา นราธิวาส และปัตตานี ซึ่งผลการสำรวจเบื้องต้น (reconnaissance survey) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องและเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยในพื้นที่จำนวน 15 ราย ซึ่งประกอบอาชีพการทำสวนยางพารามานานกว่า 20 ปี สรุปได้ว่า เกษตรกรชาวสวนยางส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นเกษตรกรรายย่อยที่มีสวนยางพาราขนาดเล็ก ซึ่งเผชิญกับเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ เช่น การลอบวางระเบิดในสถานที่ต่าง ๆ การโปรยตะปูเรือใบบนถนน การใช้อาวุธปืนฆ่าประชาชน โดยเจตนาที่ยึดเยื้อมานานกว่าทศวรรษ ทำให้เกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยไม่สามารถดำเนินชีวิตประจำวัน รวมทั้งปฏิบัติงานในกิจกรรมการผลิตยางพาราได้ตามปกติ นอกจากนี้ต้องเผชิญกับปัญหาราคายางพาราตกต่ำอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ต้นทุนการผลิตยางพารายังคงสูง

แนวคิดว่าด้วยการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของ Department for International Development หรือ DFID (1999) มีองค์ประกอบ 5 ประการ ได้แก่ 1) บริบทความเปราะบาง เป็นสภาพแวดล้อมภายนอกหรือภาวะที่เกิดขึ้นและเป็นปัญหาหรือข้อจำกัดในระบบการผลิตยางพาราและข้าว ประกอบด้วย 1.1) ภาวะที่ส่งผลกระทบต่อในทันทีและอย่างรุนแรง 1.2) แนวโน้ม 2) พุนในการดำรงชีพ เป็นพุนที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางนำมาใช้ในการดำรงชีพ ประกอบด้วย 2.1) พุนมนุษย์ 2.2) พุนสังคม 2.3) พุนการเงิน 2.4) พุนกายภาพ 2.5) พุนธรรมชาติ 3) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกระบวนการ เป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาสังคม นโยบาย กฎหมาย สถาบัน และวัฒนธรรม 4) กลยุทธ์ในการดำรงชีพ เป็นทางเลือกที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางใช้เพื่อรับมือกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งมีความหลากหลายและเป็นพลวัต 5) ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ เป็นผลที่ได้รับจากการดำเนินกลยุทธ์

ในการดำรงชีพ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของเกษตรกรและครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งประยุกต์แนวคิดว่าการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของ DFID เช่น บัญชา สมบูรณ์สุข, กนกพร ภาชีรัตน์ และ Chambon (2553) เปรียบเทียบการดำรงชีพระหว่างครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่ผลิตยางแผ่นดิบและครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่ผลิตน้ำยางสดในตำบลนาหมอนบุญ อำเภอจุฬารักษ์ จังหวัดนครราชสีมา กิรติพร จูตะวิริยะ และพัชรินทร์ ลาภานันท์ (2557) ศึกษาการดำรงชีพของเกษตรกรในอำเภอบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น คมสัน ศรีบุญเรือง (2557) ศึกษาการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในหมู่บ้านหนองไร่โก่ ตำบลโคกสะอาด อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ทรงชัย ทองปาน และนิธินา เนื่องจำนงค์ (2562) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรกลุ่มที่ทำนาอย่างเดียว กลุ่มที่ทำสวนยางพาราอย่างเดียว และกลุ่มที่ทำนาและสวนยางพาราริมแม่น้ำโขง จังหวัดบึงกาฬ วณิชชา ณรงค์ชัย และรักษนก ขำนาญมาก (2562) ศึกษาทุนในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรเขตเมือง อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น อัสวเทพ ศุภเจริญกุล และคณะ (2562) ศึกษายุทธวิธีการดำรงชีพของเกษตรกรชาวสวนยางพาราในชุมชนบ้านวังพา ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา Muangkaew & Shivakoti (2005) ศึกษาผลของทุนในการดำรงชีพต่อผลิตภาพข้าวในภาคใต้ Pensuk & Shresthra (2008) ศึกษาผลของการเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวไปปลูกยางพาราสู่การดำรงชีพของเกษตรกรในจังหวัดพัทลุง Longpichai, Perret and Shivakoti (2012) ศึกษาบทบาทของทุนในการดำรงชีพต่อการกำหนดกลยุทธ์การทำฟาร์มและผลลัพธ์ของเกษตรกรชาวสวนยางในภาคใต้ โดยพบว่า งานวิจัยเหล่านี้เน้นเฉพาะองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง หรือให้ความสำคัญเฉพาะบางองค์ประกอบของแนวคิดว่าการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ได้แก่ ทุนในการดำรงชีพ กลยุทธ์ในการดำรงชีพ บริบทความเปราะบาง

เนื่องจากการวัดข้อมูลในแต่ละองค์ประกอบให้อยู่ในเชิงปริมาณกระทำ
ได้ค่อนข้างยาก

จากปัญหาและข้อจำกัดดังกล่าวไปข้างต้น จึงเป็นที่มาของ
การศึกษาการดำรงชีพอันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของวิถีชีวิตประชากร
ในชุมชนชนบท (อาแว มะแส, 2558) และการยกระดับความอยู่ดีมีสุข
ของประชากรเหล่านั้น (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2555) ซึ่งการวิจัยครั้งนี้
ได้ให้ความสำคัญกับทุกองค์ประกอบของแนวคิดว่าด้วยการดำรงชีพ
อย่างยั่งยืน และวัดข้อมูลในแต่ละองค์ประกอบให้อยู่ในเชิงปริมาณ
ตลอดจนใช้วิธีการวิจัยแบบผสมวิธี ทั้งวิธีการวิจัยเชิงปริมาณและเชิง
คุณภาพ ดังนั้นการวิจัยวิจัยนี้จึงเป็นการต่อยอดการศึกษา เพื่อเติมเต็ม
ช่องว่างความรู้และพัฒนางานความรู้เกี่ยวกับการดำรงชีพของครัวเรือน
เกษตรกร โดยเลือกศึกษาเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีระบบ
การผลิตยางพาราและข้าว ซึ่งเป็นระบบการผลิตที่พบได้ในพื้นที่ 3
จังหวัดชายแดนภาคใต้ (จำนง จุลเอียด และคณะ, 2557) และจังหวัด
อื่นในภาคใต้ อีกทั้งยังมีผลตอบแทนน้อยกว่าระบบการผลิตยางพารา
แบบอื่น ได้แก่ ระบบการผลิตยางพาราเชิงเดี่ยว ระบบการผลิตยางพารา
และพืชชนิดอื่น ระบบการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจ ระบบการ
ผลิตยางพาราแบบผสมผสาน (Somboonsuke & Wettayaprasit, 2013)
ทั้งนี้ได้กำหนดคำถามการวิจัยว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มี
ระบบการผลิตยางพาราและข้าวใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มีการดำรง
ชีพเป็นอย่างไร และกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำรงชีพของครัว
เรือนเกษตรกรชาวสวนยางภายใต้ระบบการผลิตยางพาราและข้าวใน
3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

วิธีการวิจัย

พื้นที่วิจัยคือ 1) อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี 2) อำเภอรามัน จังหวัดยะลา และ 3) อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส เป็นการเลือกแบบเจาะจง กลุ่มตัวอย่างคือ เกษตรกรชาวสวนยางที่มีระบบการผลิตยางพาราและข้าวจำนวน 51 ราย (1 ครัวเรือนต่อตัวแทนเกษตรกรชาวสวนยาง 1 ราย) ซึ่งใช้การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง โดยกำหนดเกณฑ์ในการเลือกครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางคือ 1) มีสวนยางพาราขนาดเล็ก หรือไม่เกิน 50 ไร่ ซึ่งเป็นที่ดินของตนเองและสวนยางพาราที่เปิดกรีดแล้ว และ 2) ใช้แรงงานครัวเรือนเป็นแรงงานหลักในกิจกรรมการผลิตยางพารา

เครื่องมือที่ใช้รวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณคือ แบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้างที่สร้างขึ้นจากการศึกษาแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อคำถามความคิดเห็นของเกษตรกรชาวสวนยางเกี่ยวกับทุนในการดำรงชีพประกอบด้วย 5 ประเด็น ได้แก่ 1) ความเพียงพอคือ ทุนในการดำรงชีพมีความเพียงพอต่อการดำรงชีพหรือความต้องการใช้ประโยชน์ของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง 2) ความสามารถในการเข้าถึงได้คือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถจัดหาหรือเข้าถึงทุนในการดำรงชีพได้ 3) ความสามารถในการทดแทนกันได้คือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถใช้ปัจจัยการผลิตหรือสิ่งอื่นทดแทนทุนในการดำรงชีพที่พิจารณาได้ 4) ความสามารถในการใช้ประโยชน์คือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถใช้ทุนในการดำรงชีพให้เกิดประโยชน์ในการผลิตทางการเกษตรและการดำรงชีพได้ และ 5) คุณภาพคือ ทุนในการดำรงชีพมีความพร้อมสำหรับครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในการนำไปใช้งานหรือใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งข้อคำถามมีลักษณะแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับคือ 5 (ร้อยละ 80 ขึ้นไป) แทนมากที่สุด 4 (ในช่วงร้อยละ 60—79) 3 (ในช่วงร้อยละ 40—59) 2 (ในช่วงร้อยละ 20—39) และ 1 (น้อยกว่าร้อยละ 20) แทนมากที่สุด

โดยกำหนดเกณฑ์การประเมินผลค่าเฉลี่ยคือ มากที่สุด (4.21—5.00) มาก (3.41—4.20) ปานกลาง (2.61—3.40) น้อย (1.81—2.60) และน้อยที่สุด (1.00—1.80)

ข้อคำถามแนวนอนที่ส่งผลต่อการดำรงชีพและกลยุทธ์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางเป็นข้อคำถามให้เลือกตอบได้เพียงคำตอบเดียวจาก 2 ตัวเลือกคือ ใช่และไม่ใช่ สำหรับข้อคำถามความคิดเห็นของเกษตรกรชาวสวนยางเกี่ยวกับผลลัพธ์ในการดำรงชีพมีลักษณะแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับคือ 5 แทนเพียงพอมากที่สุด หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิมมาก หรือดีมาก 4, 3, 2 และ 1 แทนเพียงพอมาก หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิม หรือดีรองลงมาจนถึงเพียงพอน้อยที่สุด หรือลดลงกว่าเดิมมาก หรือแย่มาก โดยกำหนดเกณฑ์การประเมินผลค่าเฉลี่ยคือ เพียงพอมากที่สุด หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิมมาก หรือดีมาก (4.21—5.00) เพียงพอมาก หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิมเล็กน้อย หรือดี (3.41—4.20) เพียงพอปานกลาง หรือเหมือนเดิม หรือปานกลาง (2.61—3.40) เพียงพอเล็กน้อย หรือลดลงกว่าเดิมเล็กน้อย หรือแย่ (1.81—2.60) และเพียงพอน้อยที่สุด หรือลดลงกว่าเดิมมาก หรือแย่มาก (1.00—1.80)

แบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้างได้ผ่านการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน และการทดลองใช้กับเกษตรกรชาวสวนยางที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 รายตามคำแนะนำของธานินทร์ ศิลป์จารุ (2555) เรียบร้อยแล้ว ซึ่งมีค่าดัชนีความสอดคล้องในแต่ละข้อคำถามมากกว่า 0.60 แสดงว่าอยู่ในระดับดี (บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์, 2549) และมีค่าความเชื่อมั่นแบบความสอดคล้องภายในตามวิธีการของ Cronbach (1990) ในระดับที่ยอมรับได้ตั้งแต่ 0.70 ขึ้นไป (Nunnally, 1978) นอกจากนี้ได้รวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อนำมาอธิบายเสริมข้อมูลเชิงปริมาณซึ่งมีการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสนทนาคาตามธรรมชาติ รวมถึงการตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัยและด้านข้อมูล

(ต่างบุคคล ต่างสถานที่ และต่างเวลา) เพื่อให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือ สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ตลอดจนการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏร่วมด้วย และนำเสนอด้วยการพรรณนา

ผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัย

1. ข้อมูลทั่วไปของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย
วัตถุประสงค์ของระบบการผลิตยางพาราและข้าวของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางคือ เพื่อเป็นอาชีพที่สร้างรายได้หลักให้แก่ครัวเรือน รวมทั้งเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น และเพื่อเพิ่มความมั่นคงทางอาหารให้แก่ครัวเรือน ตลอดจนเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของครัวเรือน เกษตรกรชาวสวนยางร้อยละ 88.24 เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ย 52.78 ปี และมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 5 คน

ในส่วนการจัดการการผลิตยางพาราพบว่า เกษตรกรชาวสวนยางทุกรายปลูกยางพาราพันธุ์ RRIM 600 เพราะเห็นว่า พันธุ์ดังกล่าวให้ปริมาณน้ำยางสูง อายุของต้นยางพาราเฉลี่ย 21.25 ปี เกษตรกรชาวสวนยางร้อยละ 94.12 มีระยะปลูก 3×7 เมตร ส่วนที่เหลือมีระยะปลูก 6×4 เมตร มีปริมาณการใส่ปุ๋ยเคมีเฉลี่ย 264.29 กิโลกรัมต่อไร่ มีความถี่ในการใส่ปุ๋ยเคมีเฉลี่ย 2.50 ครั้งต่อปี และมีความถี่ในการกำจัดวัชพืชเฉลี่ย 1.60 ครั้งต่อปี โดยเกษตรกรชาวสวนยางร้อยละ 96.08 ใช้เครื่องตัดหญ้าส่วนที่เหลือใช้สารเคมี และ ร้อยละ 98.04 ใช้ระบบกริดหนึ่งในสามของลำต้น สามวันเว้นวัน (1/3S 3d/4) และในสัดส่วนที่เท่ากันแบ่งผลประโยชน์ระหว่างเจ้าของสวนยางพาราและแรงงานจ้างในสัดส่วน 50:50 ส่วนที่เหลือแบ่งผลประโยชน์ในสัดส่วน 65:35 นอกจากนี้เกษตรกรชาวสวนยางในสัดส่วนเดียวกันมีรูปแบบผลผลิตยางพาราเป็นยางก้อนถ้วย ส่วนที่เหลือเป็นน้ำยางสด โดยเกษตรกรชาวสวนยางทุกรายนำผลผลิตไปจำหน่ายให้แก่พ่อค้าท้องถิ่น

สำหรับการจัดการการผลิตข้าวพบว่า เกษตรกรชาวสวนยางปลูกข้าวหลากหลายพันธุ์ ได้แก่ ชิมุกันตัง เจียงพัทลุง ดอกพะยอม มือลอ สังข์หยด เล็บนก มีปริมาณการใส่ปุ๋ยเคมีเฉลี่ย 80.00 กิโลกรัมต่อปี และมีความถี่ในการใส่ปุ๋ยเคมีเฉลี่ย 2.00 ครั้งต่อปี เกษตรกรชาวสวนยางทุกรายกำจัดวัชพืชโดยใช้สารเคมี และนำผลผลิตไปจำหน่ายยังโรงสีในชุมชน

2. การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

2.1 บริบทความเปราะบาง

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องเผชิญกับความเปราะบางเกี่ยวกับภาวะที่ส่งผลกระทบในทันทีและอย่างรุนแรง ได้แก่ ภัยแล้ง อุทกภัย พายุและลมแรง และการระบาดของโรคพืชและศัตรูพืชเฉลี่ย 1.21, 0.72, 0.47 และ 0.39 ครั้งต่อปี ตามลำดับ โดยภัยที่ส่งผลกระทบมากที่สุดคือ ภัยแล้ง คิดเป็นร้อยละ 30.73 รองลงมาคืออุทกภัย พายุ และลมแรง ตลอดจนการระบาดของโรคพืชและศัตรูพืช คิดเป็นร้อยละ 25.31, 16.05 และ 11.33 ตามลำดับ ปัญหาเหล่านี้ได้สร้างความเสียหายต่อผลผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรชาวสวนยางและเศรษฐกิจในพื้นที่ โดยเฉพาะภัยแล้งเป็นปัญหาที่มีแนวโน้มรุนแรงขึ้นทุกปี (รอยล จิตรดอน, 2560) ทำให้เกษตรกรประสบปัญหาขาดแคลนทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร ซึ่งส่งผลให้ปริมาณผลผลิตที่เกษตรกรได้รับต่ำกว่าที่ควรจะเป็น (เกตุสุดา สิทธิสันติกุล, บัญญัติน์ โจลนันท์ และปรารธนา ยศสุภ, 2558)

ในส่วนของความเปราะบางเกี่ยวกับแนวโน้มพบว่า แนวโน้มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่งผลมากที่สุดต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง คิดเป็นร้อยละ 70.20 รองลงมาคือแนวโน้มแรงงาน ตลอดจนแนวโน้มราคาส่งผลผลิตและปัจจัยการผลิต และแนวโน้มปัญหาสังคมในสัดส่วนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 59.81 และ 53.43 ตาม

ลำดับ (ตารางที่ 1) จำนวนครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในระบบการผลิตยางพาราและข้าวมีแนวโน้มลดลงในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยพบว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางทำนาข้าวลดลงและมีนาว่างเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเกษตรกรชาวสวนยางเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น เช่น รับจ้าง ค้าขาย และ/หรือปรับพื้นที่นาข้าวเพื่อใช้ปลูกยางพารา ปาล์มน้ำมัน หรือทำการเกษตรรูปแบบอื่น เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน นอกจากนี้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในระบบการผลิตดังกล่าวยังประสบปัญหาที่สำคัญคือ 1) ผลตอบแทนที่ได้ไม่คุ้มค่า เนื่องจากราคายางพาราและข้าวเปลือกตกต่ำ เฉลี่ย 34.33 และ 30.58 บาทต่อกิโลกรัม ตามลำดับ 2) ปุ๋ยเคมีมีราคาสูง 3) น้ำท่วมขังในพื้นที่บ่อยครั้ง 4) ขาดแคลนแรงงานครัวเรือนและแรงงานในช่วงเกี่ยวข้าว 5) การรुकูล้ำของน้ำเค็มในนาข้าว และ 6) ระบบชลประทานในบางพื้นที่ไม่เอื้อต่อการทำนาข้าว

ตารางที่ 1 แนวโน้มที่ส่งผลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

แนวโน้ม	จำนวน	ร้อยละ
1. แนวโน้มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม		70.20
1.1 ความเสื่อมโทรมของน้ำในแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรลดลง	45	88.24
1.2 ดินเสื่อมโทรมมากขึ้น	42	82.35
1.3 พื้นที่ป่าลดลงอย่างต่อเนื่อง	37	72.55
1.4 สัตว์ตกไม้แบบอบ	34	66.67
1.5 การชะล้างพังทลายของดินมีความรุนแรงมากขึ้น	21	41.18
2. แนวโน้มแรงงาน		59.81
2.1 แรงงานข้ามชาติเพิ่มขึ้น	46	90.20
2.2 การว่างงานเพิ่มขึ้น	33	64.71
2.3 แรงงานขาดแคลน	32	62.75
2.4 แรงงานมีฝีมือหายากมากขึ้น	11	21.57
3. แนวโน้มราคาสินค้าเกษตรและปัจจัยการผลิต		53.43
3.1 ราคาสินค้าเกษตรเพิ่มขึ้น	44	86.27
3.2 ค่าจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น	27	52.94
3.3 ราคาสินค้าทางการเกษตรชนิดอื่นลดลง	22	43.14
3.4 ราคายางพาราลดลง	16	31.37

ตารางที่ 1 (ต่อ)

แนวโน้ม	จำนวน	ร้อยละ
4. แนวโน้มปัญหาสังคม		53.43
4.1 ปัญหาสภาพสังคมที่ทรุดโทรมมากขึ้น	46	90.20
4.2 ความขัดแย้งในกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกินมีเพิ่มมากขึ้น	22	43.14
4.3 ปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ชนบทมากขึ้น	31	60.78
4.4 หน่วยงานภาครัฐมีความโปร่งใสลดลง	10	19.61
5. แนวโน้มการตลาด		36.08
5.1 พืชผักสวนครัวขึ้นชื่อผลผลิต	34	66.67
5.2 พืชกินขี้เถ้าขึ้นชื่อผลผลิตน้อยลง	26	50.98
5.3 ตลาดต้องการผลผลิตที่มีคุณภาพขึ้น	17	33.33
5.4 ช่องทางการจำหน่ายผลผลิตมีจำกัด	13	25.49
5.5 ตลาดต้องการผลผลิตแบบอินทรีย์มากขึ้น	2	3.92
6. แนวโน้มการพืช		28.92
6.1 สมาชิกในครัวเรือนเปลี่ยนไปทำงานนอกภาคการเกษตรกันมากขึ้น	30	58.82
6.2 สมาชิกในครัวเรือนไปทำงานรับจ้างในภาคการเกษตรกันมากขึ้น	16	31.37
6.3 การประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรมากขึ้น	12	23.53
6.4 สมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานเป็นลูกจ้างชั่วคราวของภาครัฐมากขึ้น	1	1.96
7. แนวโน้มเทคโนโลยี		22.35
7.1 การเปลี่ยนไปปลูกยางพาราขึ้น	24	47.06
7.2 การเปลี่ยนพันธุ์ยางพาราจาก RRIM 600 ไปใช้ RRIT 251 กันมากขึ้น	16	31.37
7.3 การเปลี่ยนไปใช้ระบบการขยายพันธุ์ยางพาราที่มีคุณภาพดีขึ้น	9	17.65
7.4 การใช้สารเร่งบ่มยางกันมากขึ้น	6	11.76
7.5 การใช้ปุ๋ยสังเคราะห์กันมากขึ้น	2	3.92

ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของโสภณ มูลหา และคณะ (2558) ที่พบว่า ภัยธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงของราคาผลผลิตเศรษฐกิจแบบทุนนิยม นโยบาย และการย้ายถิ่นของประชากรในพื้นที่เป็นเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร รวมทั้งงานวิจัยของชูชาติ ตันอังสนากุล และวรรณดี สุทธิธารกร (2559) ที่รายงานว่า เกษตรกรชาวสวนยางในภาคใต้เผชิญกับปัญหาราคายางพาราตกต่ำในระดับมากที่สุด และปัญหาต้นทุนการผลิตยางพาราสูงในระดับมาก นอกจากนี้งานวิจัยของวิไลวัลย์ แก้วตาทิพย์ (2560) ได้รายงานว่า เกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบปัญหาราคายางพาราตกต่ำและไม่แน่นอนอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนปัญหาสภาพภูมิอากาศแปรปรวน ทำให้ปริมาณน้ำยางลดลง

รายได้จากการทำสวนยางพาราไม่เพียงพอต่อรายจ่าย ปู่มีราคาแพง ขาดแคลนเงินทุนสำหรับซื้อปุ๋ย ความหวาดกลัวระหว่างเดินทางและทำงานในสวนยางพารา และการเปลี่ยนช่วงเวลากรีดยางพาราอยู่ในระดับมาก ซึ่งเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมมากที่สุด (สมบุญณี เจริญจิระตระกูล, อริศรา ร่มเย็น และพลกร สัตย์ชื่อ, 2560) เช่น การขาดสภาพคล่องทางการเงิน การขาดแคลนแรงงาน รายได้ ความสามารถในการออมและชำระหนี้ ตลอดจนคุณภาพชีวิตลดลง (พลกร สัตย์ชื่อ และปฐวิชญ์ พิตยากินันท์, 2561)

2.2 ทุนในการดำรงชีพ

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับน้อย มีคะแนนเฉลี่ย 2.54 คะแนน เมื่อพิจารณาทุนในการดำรงชีพเป็นรายประเภทพบว่า ทุนสังคม ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่ม เช่น สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์กองทุนสวนยาง กลุ่มออมทรัพย์ มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด 2.86 (ภาพที่ 1) แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนสังคมโดยภาพรวมระดับปานกลาง เนื่องจากการเป็นสมาชิกกลุ่มก่อให้เกิดประโยชน์ต่าง ๆ เช่น มีอำนาจต่อรองราคามากขึ้น สามารถรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้การสนับสนุนผ่านกลุ่มได้

ทุนธรรมชาติประกอบด้วยที่ดิน แหล่งน้ำ และป่าไม้ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นคงในการดำรงชีพ (จันทร์จิรา ปาลี และอนูรัตน์ อนันทนารถ, 2563) มีค่าเฉลี่ย 2.60 แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนธรรมชาติโดยภาพรวมระดับน้อย เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีพื้นที่ปลูกยางพาราและทำนาข้าวขนาดเล็กมากเฉลี่ย 4.98 และ 3.12 ไร่ ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบ/ที่ราบลุ่มร้อยละ 68.63 และที่ดอน/ลูกคลื่นลอนลาดร้อยละ 31.37 ลักษณะดินเป็นดินเหนียว นอกจากนี้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางยังประสบแนวโน้มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นปัจจัยที่อยู่นอกเหนือ

การบริหารจัดการของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง

ภาพที่ 1 ทุนในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย
ที่มา: จากการวิเคราะห์ข้อมูล

ทุนการเงิน ได้แก่ รายได้ เงินออม การเข้าถึงแหล่งเงินทุน ซึ่งเป็นปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่มีผลต่อความมั่นคงในการดำรงชีพ (จันทร์จิรา ปาลี และอนูรัตน์ อนันตนาร, 2563) เพราะทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีรายได้เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายตามความจำเป็นขั้นพื้นฐาน มีค่าเฉลี่ย 2.53 แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนการเงินโดยภาพรวมระดับน้อย โดยครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีรายได้จากการทำสวนยาง การทำนา และเงินออมเฉลี่ย 40,509.40, 16,970.00 และ 7,775.00 บาทต่อปี ตามลำดับ ซึ่งถือว่าน้อยมาก เพราะราคายางพาราและข้าวเปลือกที่ได้รับต่ำกว่าที่ควรจะเป็นดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น ขณะที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีหนี้สินเฉลี่ย 128,250.35 บาท

ทุนกายภาพประกอบด้วย 1) วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต เช่น รถไถเดินตาม เครื่องตัดหญ้า เครื่องพ่นสารเคมี ถึงใส่ปุ๋ย 2) ยานพาหนะที่ใช้ในการขนส่ง เช่น รถจักรยานยนต์ รถกระบะ รถจักรยาน

และ 3) สิ่งอำนวยความสะดวก เช่น โทรศัพท์ ตู้เย็น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เตารีดไฟฟ้า จานดาวเทียม โทรศัพท์มือถือ เครื่องเล่นเพลง มีค่าเฉลี่ย 2.50 แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนกายภาพโดยภาพรวมระดับน้อย เนื่องจากการได้มาหรือจัดหาทุนกายภาพ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องจ่ายเงินซื้อ เพราะไม่สามารถผลิตเองได้ แต่ด้วยข้อจำกัดของทุนการเงิน จึงส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนกายภาพน้อย

สำหรับทุนมนุษย์ซึ่งหมายรวมทั้งแรงงานครัวเรือนและแรงงานจ้าง มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด 2.19 แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนมนุษย์โดยภาพรวมระดับน้อย เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางประสบปัญหาขาดแคลนแรงงานครัวเรือนดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น โดยมีแรงงานครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 2 คนคือ แรงงานคู่สามี—ภรรยา นอกจากนี้นงานวิจัยของวิไลวัลย์ แก้วตาทิพย์ (2560) ได้รายงานว่าย เกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบปัญหาขาดความรู้และข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับยางพาราในระดับมาก

2.3 การเปลี่ยนโครงสร้างและกระบวนการ

เกษตรกรชาวสวนยางร้อยละ 82.35 เข้าร่วมกิจกรรม/โครงการ หรือได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงาน/องค์กร ได้แก่ กยท. สภาเกษตรกร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) สหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ โดยเกษตรกรชาวสวนยางจะได้รับความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร บริการ คำแนะนำ และความช่วยเหลือด้านการเงินในการลงทุนทำการเกษตร (บัญชา สมบูรณ์สุข, กนกพร ภาชีรัตน์ และ Chambon, 2553) ซึ่งจะช่วยเพิ่มทางเลือกกลยุทธ์ในการดำรงชีพให้แก่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ทั้งนี้เกษตรกรชาวสวนยางที่เข้าร่วมกิจกรรม/โครงการหรือได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงาน/องค์กรร้อยละ 64.29 เห็นว่าทำให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น ส่วนที่เหลือเห็นว่าไม่ส่งผลใด ๆ ต่อการดำรงชีพ อย่างไรก็ตามงานวิจัยของวิไลวัลย์ แก้วตาทิพย์ (2560) ได้

รายงานว่ เกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบปัญหาขาดการช่วยเหลือและดูแลจากภาครัฐในระดับมาก

2.4 กลยุทธ์ในการดำรงชีพ

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีกลยุทธ์ในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับน้อย คิดเป็นร้อยละ 22.83 เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนในการดำรงชีพระดับน้อยดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น ทำให้เป็นข้อจำกัดต่อการกำหนดกลยุทธ์ในการดำรงชีพ เช่น ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีทุนในการดำรงชีพน้อย จะมีข้อจำกัดหรือปัญหาในการบริหารจัดการสวนยางพาราหรือการผลิตยางพาราให้มีประสิทธิภาพเชิงเศรษฐกิจสูงขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อรายได้และการยกระดับคุณภาพชีวิตของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง กลยุทธ์ในการดำรงชีพที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางปฏิบัติโดยภาพรวมมากที่สุดคือ การขอรับการสนับสนุนจากหน่วยภาครัฐและเอกชน เฉลี่ยร้อยละ 45.10 รองลงมาคือ การปรับตัวด้านสังคม และการขยายปริมาณการผลิตทางการเกษตรในสัดส่วนเท่ากัน และการปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริโภคอาหาร เฉลี่ยร้อยละ 33.33 และ 24.71 ตามลำดับ (ตารางที่ 2)

นโยบายของรัฐบาลเป็นปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อความมั่นคงในการดำรงชีพ (จันทร์จิรา ปาลี และอนันต์ อนันตนารถ, 2563) ซึ่งการขอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ จะช่วยลดข้อจำกัดด้านทุนในการดำรงชีพของเกษตรกรชาวสวนยางได้ เช่น การให้เงินช่วยเหลือเกษตรกรชาวสวนยางที่ประสบอุทกภัยของ กยท. นอกจากนั้นผลกระทบจากปัญหาราคายางพาราดกต่ำอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกษตรกรชาวสวนยางมีความต้องการการส่งเสริมความรู้ในการประกอบอาชีพทั้งการผลิต การตลาด และการสร้างมูลค่าเพิ่มจากการแปรรูปวัตถุดิบยางพารา เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ (ชูชาติ ตันอังสนากุล และวรรณดี สุทธินากร, 2559) และเพิ่มระดับทุนมนุษย์ให้สูงขึ้น

ตารางที่ 2 กลยุทธ์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

กลยุทธ์ในการดำรงชีพ	จำนวน	ร้อยละ
1. การขอรับกรมสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน		45.10
1.1 การขอรับการช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น กอง.	32	62.75
1.2 การขอรับเงินอุดหนุนจากหน่วยงานภาครัฐ	29	56.86
1.3 การเข้าร่วมหรือรับการส่งเสริมอาชีพจากหน่วยงานภาครัฐเพิ่มขึ้น	14	27.45
1.4 การขอรับการสนับสนุนปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ พันธุ์พืช	17	33.33
2. การปรับตัวด้านสังคม		33.33
2.1 การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและศาสนาเพิ่มขึ้น	36	70.59
2.2 การรับความช่วยเหลือ (เงินและอาหาร) จากเครือญาติและเพื่อนบ้านเพิ่มขึ้น	10	19.61
2.3 การเข้าร่วมกลุ่มทางสังคมที่ช่วยเกี่ยวกับการแปรรูปและการเงินเพิ่มขึ้น	5	9.80
3. การขยายวิสัยทัศน์การคิดหาวิธีการเกษตร		33.33
3.1 การขยายพื้นที่ปลูกพืชเสริมสูงถึงชนิดอื่น	32	62.75
3.2 การขยายพื้นที่ปลูกยางพารา	16	31.37
3.3 การเลี้ยงสัตว์เสริมสูงถึง/เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเสริมสูงถึง	3	5.88
4. การปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริโภคอาหาร		24.71
4.1 การเพิ่มการบริโภคอาหารที่ผลิตได้เอง (ข้าว ผัก และสัตว์)	36	70.59
4.2 การลดการบริโภคอาหารประเภทเนื้อสัตว์จากตลาด/ซูเปอร์มาร์เก็ต	12	23.53
4.3 การเพิ่มการบริโภคอาหารที่สามารถจัดหาได้เองได้เองจากภายในหมู่บ้าน	11	21.57
4.4 การลดปริมาณการบริโภคอาหารของสมาชิกในครัวเรือน	3	5.88
4.5 การซื้ออาหารจากตลาด/ซูเปอร์มาร์เก็ตเพิ่มขึ้น	1	1.96
5. การปรับตัวด้านการตลาด		24.51
5.1 การร่วมมือ/เชื่อมโยงทางการตลาดกับพ่อค้าผู้ประกอบการนอกพื้นที่มากขึ้น	26	50.98
5.2 การเข้าร่วมกลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์เพื่อปัญหาทางการตลาดมากขึ้น	13	25.49
5.3 การจำหน่ายผลผลิตผ่านกลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์มากขึ้น	9	17.65
5.4 การแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตทางการเกษตรมากขึ้น	2	3.92
6. การจัดการทางการเงิน		24.06
6.1 การประหยัดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน	49	96.08
6.2 การนำเงินออมมาใช้บ้าง	32	62.75
6.3 การจำหน่ายทรัพย์สินในครัวเรือน เช่น ทองคำ รถยนต์	18	35.29
6.4 การกู้ยืมจากแหล่งเงินในครอบครัว	12	23.53
6.5 การกู้ยืมจากแหล่งเงินในชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์การเกษตร	7	13.73
6.6 การฉ้อโกง	6	11.76
6.7 การกู้ยืมจากแหล่งเงินนอกชุมชน เช่น ธนาคารพาณิชย์	3	5.88
6.8 การปรับเปลี่ยนการชำระหนี้	3	5.88
6.9 การจำหน่ายสินทรัพย์ในครัวเรือน เช่น ที่ดิน รถยนต์	3	5.88
6.10 การลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นและการซื้อสินค้าที่จำเป็น	2	3.92
6.11 การรับเงินโอนจากบุตรเพิ่มขึ้น	0	0.00

ตารางที่ 2 ต่อ

กลยุทธ์ในการดำรงชีพ	จำนวน	ร้อยละ
7. การปรับเปลี่ยนการใช้แรงงานนอกภาคการเกษตร		22.74
7.1 การทำงานรับจ้างทั่วไปในหมู่บ้าน	29	56.86
7.2 การเพิ่มงานนอกภาคการเกษตรในครัวเรือน เช่น ซ้ำขายเปิดร้านอาหาร	14	27.45
7.3 การออกไปทำงานรับจ้างในเมื่อง (ไปอยู่ในเมื่องต่างจังหวัด)	11	21.57
7.4 การออกไปทำงานในหมู่บ้านตำบล	3	5.88
7.5 การทำงานเป็นลูกจ้างชั่วคราวของหน่วยงานภาครัฐ	1	1.96
8. การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตอาหาร		20.00
8.1 การเพิ่มปริมาณการใส่ปุ๋ยเคมี	37	72.55
8.2 การเปลี่ยนไปปลูกพืช (พืชยืนต้น/พืช) ที่ให้ผลผลิตสูง	7	13.73
8.3 การใช้แรงงานหรือจ้างแรงงานที่มีฝีมือร่วมกับระบบการผลิตอาหารที่มีความจำเป็น	4	7.84
8.4 การเปลี่ยนไปใช้พันธุ์อาหารที่ให้ผลผลิตสูงเมื่อปลูกทดแทน	2	3.92
8.5 การเพิ่มความรู้ในการกำจัดวัชพืช	1	1.96
9. การเพิ่มความปลอดภัยในการผลิตทางการเกษตร		17.65
9.1 การเพิ่มความปลอดภัยของกิจกรรมการผลิตในส่วนของการ (ร่วมในแปลง)	11	21.57
9.2 การเพิ่มความปลอดภัยของกิจกรรมการผลิตในฟาร์ม (แยกแปลง)	7	13.73
10. การปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตอาหาร		14.12
10.1 การเพิ่มจำนวนวันกรีดอาหาร	32	62.75
10.2 การลดจำนวนวันกรีดอาหาร	17	33.33
10.3 การใช้ดินส่วนอาหารเพื่อใช้ที่ดินทำประโยชน์อย่างอื่น	7	13.73
10.4 การปรับเปลี่ยนจากการผลิตแบบเดิมเป็นน้ำยางสด	4	7.84
10.5 การลดการรดน้ำในบางช่วงเวลา	3	5.88
10.6 การเปลี่ยนสัญญาณแจ้งกรีดอาหาร	3	5.88
10.7 การปรับเปลี่ยนจากการผลิตน้ำยางสดเป็นยางก้อนถ้วย	3	5.88
10.8 การใช้ดินส่วนอาหารเพื่อจำหน่ายไม้ยาง	2	3.92
10.9 การปรับเปลี่ยนจากแรงงานจ้างเป็นแรงงานครัวเรือน	1	1.96
10.10 การปรับเปลี่ยนจากการผลิตแบบเดิมเป็นยางก้อนถ้วย	0	0.00
11. การลดต้นทุนการผลิตอาหาร		9.80
11.1 การปรับเปลี่ยนวิธีการกำจัดวัชพืชจากการใช้สารเคมีเป็นเชิงกล	37	72.55
11.2 การปรับเปลี่ยนวิธีการใส่ปุ๋ย	9	17.65
11.3 การลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมี	6	11.76
11.4 การลดความรู้ในการกำจัดวัชพืช	3	5.88
11.5 การใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยอินทรีย์	2	3.92
11.6 การรวมกลุ่มซื้อปัจจัยทางการผลิต	1	1.96
11.7 การผลิตปุ๋ยใช้เอง (กลุ่มทำปุ๋ย)	1	1.96
11.8 การปรับเปลี่ยนวิธีการกำจัดวัชพืชจากเชิงกลเป็นการใช้สารเคมี	1	1.96
11.9 การไม่กำจัดวัชพืชเลย	0	0.00
11.10 การใช้พันธุ์อาหารพื้นเมืองแทนพันธุ์สูงเสี้ยน	0	0.00
11.11 การไม่ใส่ปุ๋ยใดๆเลย	0	0.00
11.12 การใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อธรรมชาติ	0	0.00
12. การปรับเปลี่ยนการใช้แรงงานในการเกษตร		4.57
12.1 การจ้างแรงงานหรือจ้างงานในหมู่บ้าน/ตำบลใกล้เคียงเพิ่มขึ้น	6	11.76

ตารางที่ 2 ต่อ

กลยุทธ์ในการดำรงชีพ	จำนวน	ร้อยละ
12.2 การรับจ้างทำงานในภาคการเกษตรเพิ่มขึ้น เช่น รับจ้างในกิจกรรมการปลูก รับจ้างคัดลำไย	3	5.88
12.3 การออกหาของป่า (เก็บเศษผลัดจากป่า ลำไยตัว)	3	5.88
12.4 การออกไปรับจ้างกรีดยางพาราในต่างอำเภอ (ภาคในจังหวัด)	2	3.92
12.5 การออกไปรับจ้างกรีดยางพาราในต่างจังหวัด	0	0.00
12.6 การออกไปทำประมง	0	0.00

เกษตรกรชาวสวนยางจะใช้เวลาว่างจากกิจกรรมการผลิตยางพาราหรือเวลาที่สะดวก เพื่อเข้าร่วมกลุ่มและกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งการรวมกลุ่มและการจัดการทุนทางสังคมในรูปของสถาบันของเกษตรกรเพื่อเกษตรกร เช่น สหกรณ์กองทุนสวนยาง ถือเป็นกลยุทธ์ในการดำรงชีพเพื่อความอยู่รอดของเกษตรกรชาวสวนยางในภาวะราคายางพาราผันผวน (อัครเทพ ศุภเจริญกุล และคณะ, 2562) นอกจากนี้เกษตรกรชาวสวนยางได้เพิ่มความหลากหลายของกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรโดยการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น เพื่อลดความเสี่ยงด้านผลผลิตและด้านการตลาด อันเนื่องมาจากเกษตรกรชาวสวนยางไม่สามารถกำหนดราคายางพาราและข้าวเปลือกเองได้ อีกทั้งปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมี ที่เกษตรกรชาวสวนยางต้องซื้อจากตลาด ถูกกำหนดราคาโดยเจ้าของปัจจัยการผลิตชนิดนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีการปฏิบัติโดยภาพรวมน้อยที่สุดในกลยุทธ์การปรับเปลี่ยนการใช้แรงงานในภาคการเกษตร เฉลี่ยร้อยละ 28.52 เนื่องจากเกษตรกรชาวสวนยางมีข้อจำกัดด้านทุนมนุษย์

2.5 ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีผลลัพธ์ในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับน้อย มีค่าเฉลี่ย 2.44 เมื่อพิจารณาผลลัพธ์ในการดำรงชีพเป็นรายด้านพบว่า ผลลัพธ์ในการดำรงชีพด้านสถานะทางการเงินโดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด 2.65 (ตารางที่ 3) ซึ่งเป็นผลลัพธ์ในการดำรงชีพเพียงด้านเดียวที่จัดอยู่ในระดับปานกลาง รองลงมาคือผลลัพธ์ในการดำรงชีพด้านทรัพย์สิน และด้านความสัมพันธ์ทางสังคม มีค่าเฉลี่ย 2.56

และ 2.43 ตามลำดับ แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีผลลัพธ์ในการดำรงชีพทั้ง 2 ด้านโดยภาพรวมระดับน้อย เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องเผชิญกับเงื่อนไขและข้อจำกัดในการปรับตัวค่อนข้างมาก โดยเฉพาะทุนในการดำรงชีพที่มีจำกัด ส่งผลให้ผลลัพธ์ในการดำรงชีพไม่เป็นไปตามที่คาดหวังไว้หรืออยู่ในระดับน้อยกว่าที่ควรจะเป็น

ตารางที่ 3 ผลลัพธ์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ	ค่าเฉลี่ย	ระดับ
1. สถานะทางการเงิน	2.65	ปานกลาง
1.1 ความสามารถในการชำระหนี้ในปีที่ผ่านมา	2.95	ปานกลาง
1.2 รายได้รวมของครัวเรือนในปีที่ผ่านมา	2.89	ปานกลาง
1.3 รายได้รวมในปัจจุบันเมื่อเทียบกับเมื่อ 5 ปีที่แล้ว	2.89	ปานกลาง
1.4 ความสามารถในการลงทุน (ที่ดินและเครื่องจักร/อุปกรณ์) ในปีที่ผ่านมา	2.72	ปานกลาง
1.5 หนี้สินของครัวเรือนในปีที่ผ่านมา	2.34	น้อย
1.6 เงินออมของครัวเรือนในปีที่ผ่านมา	2.11	น้อย
2. ทรัพย์สิน	2.56	น้อย
2.1 ที่พักอาศัยบ้าน	2.95	ปานกลาง
2.2 ขนาดพื้นที่ถือครองของครัวเรือน	2.56	น้อย
2.3 ทรัพย์สินที่สามารถฮ้างวน 20 ความสะดวกต่อการผลิตและการขนส่ง รวมถึงอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้า	2.17	น้อย
3. ความสัมพันธ์ทางสังคม	2.43	น้อย
3.1 เครือข่ายทางสังคม (การเข้าร่วมกลุ่ม/สหกรณ์และรู้จักคนมากขึ้น)	2.99	ปานกลาง
3.2 ความสัมพันธ์กับเพื่อนและเครือญาติ	2.53	น้อย
3.3 ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและคนในชุมชน	2.44	น้อย
3.4 ความป็นอยู่ของครัวเรือนในปีที่ผ่านมา	2.10	น้อย
3.5 ความสัมพันธ์จะสมรชิกในครัวเรือน	2.07	น้อย
4. สุขภาพ	2.43	น้อย
4.1 การได้รับการรักษาพยาบาล	2.74	ปานกลาง
4.2 การให้บริการด้านสาธารณสุขของครัวเรือน	2.73	ปานกลาง
4.3 การดูแลสุขภาพสมาชิกในครัวเรือนปีที่ผ่านมา	2.16	น้อย
4.4 สถานะสุขภาพที่เข้ารับการรักษา	2.08	น้อย
5. ทรัพยากรธรรมชาติ	2.32	น้อย
5.1 ปริมาณน้ำเพื่อการเกษตร	2.41	น้อย
5.2 ความอุดมสมบูรณ์ของดิน	2.22	น้อย
6. ความมั่นคงทางอาหาร เสียดัและหรือมุ่งหน้า	2.23	น้อย
6.1 อาหารสำหรับการบริโภคของครัวเรือนในปีที่ผ่านมา	2.44	น้อย
6.2 เสียดัและหรือมุ่งหน้าในปีที่ผ่านมา	2.01	น้อย

สรุปและข้อเสนอแนะ

เกษตรกรชาวสวนยางที่มีระบบการผลิตยางพาราและข้าว จำเป็นต้องมีกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่เหมาะสมภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดที่เผชิญอยู่ เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และเพื่อความอยู่รอดของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง การวิจัยครั้งนี้จึงมีความสำคัญ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ระบบการผลิตยางพาราและข้าวมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นอาชีพที่สร้างรายได้หลักให้แก่ครัวเรือน ภัยแล้งและอุทกภัยเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตยางพาราและข้าวของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง แนวโน้มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวโน้มแรงงาน ตลอดจนแนวโน้มราคาผลผลิตและปัจจัยการผลิต เป็นแนวโน้มสำคัญที่ส่งผลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนในการดำรงชีพเกือบทุกประเภทระดับน้อย ยกเว้นทุนสังคมที่อยู่ในระดับปานกลาง หน่วยงานภาครัฐให้ความช่วยเหลือครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางโดยส่วนใหญ่ในพื้นที่ เช่น กยท. ธ.ก.ส. การขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน การปรับตัวทางสังคม และการขยายปริมาณการผลิตทางการเกษตร เป็นกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่สำคัญของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีผลลัพธ์ในการดำรงชีพเกือบทุกด้านระดับน้อย ยกเว้นด้านสถานะทางการเงินที่อยู่ในระดับปานกลาง

การวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางสำหรับพัฒนาการผลิตยางพาราและข้าวในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้คือ 1) ควรมีนโยบายให้เงินช่วยเหลือครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางตามความจำเป็น เช่น ในช่วงที่ราคายางพาราและข้าวเลือกตกต่ำอย่างต่อเนื่องจนครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางได้รับความ

เดือดร้อนเป็นอย่างมาก 2) ควรจัดหาปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย สารเคมี ที่มีราคาถูกให้แก่เกษตรกรชาวสวนยาง เพื่อลดต้นทุนการผลิตยางพารา และข้าว 3) ควรพัฒนาคลองระบายน้ำจากนาข้าว เพื่อไม่ให้เกิดน้ำท่วมขังในฤดูฝน 4) ควรปรับปรุงและสร้างระบบชลประทานให้ทั่วถึง เพื่อให้เกษตรกรชาวสวนยางมีน้ำเพียงพอสำหรับการทำนาข้าว และ 5) ผลการวิจัยพบว่า ระบบการผลิตนี้มีทุนมนุษย์น้อยที่สุด ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการยกระดับทุนมนุษย์ให้สูงขึ้น ด้วยการพัฒนาแรงงานทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เช่น การจัดอบรมเกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่ม สถานการณ์การผลิตและการตลาดยางพาราและข้าว เพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรองราคาของเกษตรกรชาวสวนยาง รวมถึงการผลิตข้าวให้ได้มาตรฐาน เพื่อให้เกษตรกรชาวสวนยางสามารถจำหน่ายข้าวเปลือกได้ในราคาที่สูงขึ้น

จากข้อจำกัดในเรื่องทุนมนุษย์ของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางดังที่กล่าวไปข้างต้น ดังนั้นการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาการพัฒนาทุนมนุษย์เพื่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกจากนี้เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ควรศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของโควิด-19 ต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่สนับสนุนเงินทุนสำหรับการวิจัยครั้งนี้ รวมถึงเกษตรกรชาวสวนยางทั้ง 51 รายที่ให้ความร่วมมือในการรวบรวมข้อมูลเป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- กীরติพร จูตะวิริยะ และพัชรินทร์ ลาภานันท์. (2557). เกษตรผสมผสาน: ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของเกษตรกรอีสานภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*, 10(3), 25—48.
- เกศสุดา สิทธิสันติกุล, บัญจรัตน์ ใจลำนันท์ และปรารณา ยศสุข. (2558). การจัดการความรู้เพื่อกำหนดทางเลือกในการปลูกข้าวของเกษตรกรในพื้นที่ภัยแล้ง กรณีศึกษาเกษตรกรตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, 6(1), 160—184.
- คมสัน ศรีบุญเรือง. (2557). ยุทธวิธีการดำรงชีพของเกษตรกรอีสานในบริบทธุรกิจเกษตรและพลังงานทดแทน. *วารสารสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์*, 7(1), 51—93.
- จันทร์จิรา ปาลี และอนูรัตน์ อนันทนาธร. (2563). การสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตของเกษตรกรในพื้นที่อุตสาหกรรมของประเทศไทย. *วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 4(1), 199—216.
- จ่านง จุลเอียด, พรชุลี นิลวิเศษ, บำเพ็ญ เขียวหวาน และสมจิต โยระคง. (2557). การส่งเสริมเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏวราชนครินทร์*, 6(2), 146—155
- ชูชาติ ดันอังสนากุล และวรรณดี สุทธินารกร (2559). ทางออกเพื่อความมั่นคงในอาชีพของเกษตรกรผู้ปลูกยางพารา. *วารสารศึกษาศาสตร์ปริทัศน์*, 31(1), 57—62.

- ทรงชัย ทองปาน และนิธิตา เนื่องจำนงค์. (2562). “จากนาข้าวเป็นสวน
ยางพารา”: การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีพ และความมั่นคง
ทางอาหารของครัวเรือนชาวนาริมแม่น้ำโขง จังหวัดบึงกาฬ. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
อุบลราชธานี*, 10(1), 10—41.
- ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2555). *การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย
SPSS* (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสไป
รด์กส์.
- บัญชา สมบูรณ์สุข, กนกพร ภาชีรัตน์ และ Chambon, B. (2553). *การ
เปรียบเทียบการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง
ระหว่างครัวเรือนที่ผลิตยางแผ่นดิบและครัวเรือนที่ผลิตน้ำยาง
สดในตำบลนาหมอบุญ อำเภอจุฬาภรณ์ จังหวัด
นครศรีธรรมราช*. สงขลา: คณะทรัพยากรธรรมชาติ
มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2555). ความอยู่ดีมีสุข. *มนุษยศาสตร์
สังคมศาสตร์*, 29(2), 23—50.
- บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์. (2549). *เทคนิคการสร้างเครื่องมือรวบรวม
ข้อมูลสำหรับการวิจัย* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: จามจุรี
โปรดักท์.
- พลกร สัตย์เชื้อ และปฐวิทย์ พิทยาภินันท์. (2561). ปัจจัยที่มีความ
สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของเกษตรกรชาวสวน
ยางจากปัญหาราคายางพาราตกต่ำในอำเภอสครินทร์
จังหวัดพัทลุง. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 37(3), 71—84.
- รอยล จิตรดอน. (2560). สถานการณ์ฝนและน้ำประเทศไทย. *วารสาร
วิชาการสถาบันการอาชีวศึกษาเกษตร*, 1(1), 1—9.

- วนิษา ณรงค์ชัย และรักษนก ชำนาญมาก. (2562). พุนในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรเขตเมือง อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่, 11(1), 179—203.
- วิไลวัลย์ แก้วตาทิพย์. (2560). ความเดือดร้อนของเกษตรกรชาวสวนยางพาราในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. เก่งเกษตร, 45(4), 693—702.
- สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล, อริศรา ร่มเย็น และพลกร สัตย์เชื้อ. (2560). พัฒนาการระบบการปลูกพืชร่วมยางในภาคใต้: ปัญหาและอุปสรรคในการขับเคลื่อน. Kasetsart Journal of Social Sciences, 38(2), 588—599.
- โสภณ มุลหา, ทรงเกียรติ ชำตัน, มนชาย ภูวกิจ, ปรีชา ทับสมบัติ และธนัญชัย เจริญสุข. (2558). ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์. วารสารวิชาการแพรวกาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์, 2(1), 80—111.
- อัสวเทพ ศุภเจริญกุล, อุทัย ปริญาสุทธินันท์, เกษตรชัย และทิม และปัญญา สมบูรณ์สุข. (2562). สหกรณ์กองทุนสวนยาง: ยุทธวิธีการดำรงชีพของเกษตรกรชาวสวนยางพาราภายใต้สถานการณ์ราคายางที่ผันผวน กรณีศึกษาชุมชนบ้านวังพา ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 10(2), 248—258.
- อาแว มะแสด. (2558). การส่งเสริมการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในชนบทด้วยการพัฒนานาชุมชน. วารสารพัฒนาสังคม, 17(1), 89—110.

- Cronbach, L. J. (1990). *Essentials of Psychological Testing* (5th ed.). New York: HarperCollins.
- Department for International Development. (1999). *Sustainable Livelihoods Guidance Sheets*. London: Department for International Development.
- Longpichai, O., Perret, S. R., and Shivakoti, G. P. (2012). Role of livelihood capital in shaping the farming strategies and outcomes of smallholder rubber producers in southern Thailand. *Outlook on Agriculture*, 41(2), 117–124.
- Muangkaew, T., and Shivakoti, P. G. (2005). Effect of livelihood assets on rice productivity: a case study of rice based farming in Southern Thailand. *Journal of ISSAAS*, 11(2), 63–83.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Pensuk, A., and Shresthra, R. P. (2008). Effect of paddy area conversion to rubber plantation on rural livelihoods: a case study of Phatthalung watershed, *Southern Thailand. GMSARN International Journal*, 2, 185–190.
- Somboonsuke, B., and Wettayaprasit, P. (2013). *Agricultural System of Natural Para Rubber Smallholding Sector in Thailand: System, Technology, Organization, Economy, and Policy Implication*. Bangkok: Extension and Training Office (ETO), Kasetsart University.

โครงสร้างของตลาดชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
และการสร้างการรับรู้ใหม่¹
The Structure of Community Markets in Songkhla Lake
Basin and Reconstructing the Cognition

ปริญญา นวลเปียน *

Ph.D. (Political Science), Universiti Utara Malaysia
(UUM), Malaysia, นักวิชาการอิสระ และสมาชิกผู้ร่วม
ก่อตั้งศูนย์ทะเลสาบศึกษา จังหวัดพัทลุง

***Corresponding Author E-mail: ninepop@gmail.com**

Received: March 24, 2021

Revised: May 6, 2021

Accepted: June 30, 2021

Available: June 30, 2021

Journal of Humanities and Social Sciences

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเรื่อง “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับการสร้างพลังขับเคลื่อนตลาดชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในยุคปัจจุบัน” สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ปี 2563

Abstract

This article synthesized the studies of community markets in the historical aspect. The purpose was to suggest guidelines for community markets to develop themselves and responded society's demands in production and consumption at present. The article aimed to explain history about community markets in Songkhla Lake Basin based on studies of local researchers in four communities i.e. Khok Sai, Han Pho, Khuan Khanun, and Muang Songkhla. Synthesized results showed the structure of traditional community markets before B.E. 2510s and changes of community markets divided into two eras i.e. from 2510s to 2540s and from 2550s to present. Additionally, the article showed using of history as the guidelines for driving community markets nowadays that were split two aspects i.e. guidelines for using community history to operate for building meaning of community markets areas and the construction of community markets' networks in various districts.

Keywords:

Community Market, Khok Sai, Han Pho,
Khuan Khanun, Muang Songkhla,
Songkhla Lake Basin

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการสังเคราะห์ผลการศึกษาดูชุมชนในแง่ภูมิประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อเสนอแนะแนวทางที่จะช่วยให้ตลาดชุมชนสามารถพัฒนาตัวเองและตอบสนองความต้องการในการผลิตและบริโภคของสังคมในปัจจุบันได้ โดยมุ่งเน้นอธิบายประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา จากกระบวนการศึกษาของนักวิจัยในชุมชน 4 แห่ง ได้แก่ ชุมชนโคกไทร ชุมชนทานโพธิ์ ชุมชนควนขนุน และชุมชนเมืองสงขลา โดยสังเคราะห์ให้เห็นโครงสร้างตลาดชุมชนแบบดั้งเดิมในช่วงก่อนทศวรรษ 2510 รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนที่แบ่งออกได้เป็น 2 ยุค ได้แก่ ตั้งแต่ทศวรรษ 2510 ถึงทศวรรษ 2540 และตั้งแต่ทศวรรษ 2550 ถึงปัจจุบัน บทความนี้ยังนำเสนอถึงการนำประวัติศาสตร์มาเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนตลาดชุมชนในปัจจุบัน ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ด้าน ได้แก่ แนวทางในการใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนไปปฏิบัติการเพื่อสร้างความหมายของพื้นที่ตลาดชุมชน และการสร้างเครือข่ายตลาดชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ

คำสำคัญ:

ตลาดชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา, ชุมชนโคกไทร
ชุมชนทานโพธิ์, ชุมชนควนขนุน,
ชุมชนเมืองสงขลา

บทนำ

บทความนี้เป็นการศึกษาในมิติประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มุ่งเน้นบทบาทความทรงจำเกี่ยวกับตลาดชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยเลือกพื้นที่ศึกษา 4 แห่ง เพื่อสะท้อนภาพแทนของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ประกอบด้วย (1) ชุมชนโคกไทร อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นชุมชนเชิงเขาบรรทัดที่เป็นแหล่งป่าต้นน้ำของทะเลสาบสงขลา ประชากรทั้งหมดของชุมชนล้วนเป็นชาวมุสลิม แต่เดิมนั้นผู้คนเกือบทั้งหมดทำนาในพื้นที่ราบเชิงเขาเพียงเพื่อยังชีพ และต่อมาได้ทำสวนยางพาราและทำสวนผลไม้เป็นอาชีพหลัก (2) ชุมชนหานโพธิ์ อำเภอลือชัยสงขลา จังหวัดพัทลุง เป็นชุมชนชาวนาดั้งเดิมในเขตทุ่งราบขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ระหว่างทางรถไฟสายใต้และฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา และต่อมาจึงเกิดการปรับเปลี่ยนที่นาเป็นสวนยางพาราและสวนปาล์ม สลับกับพื้นที่นาที่ยังหลงเหลือสืบมาแต่เดิม (3) ชุมชนตลาดควนขนุน อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นชุมชนตลาดทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา เป็นหนึ่งในตลาดชุมชนเก่าแก่ที่เชื่อมร้อยผู้คนจากชุมชนเชิงเขา ชุมชนชาวนา และชุมชนชาวประมงเข้าหาด้วยกัน และ (4) ชุมชนเมืองสงขลา อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นชุมชนเมืองท่าขายฝั่งทะเลสาบสงขลา ที่เคยมีบทบาทสำคัญในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในท้องถิ่นบริเวณนี้มากที่สุด

วัตถุประสงค์ของบทความนี้มุ่งอธิบายประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในปัจจุบัน ซึ่งมีทั้งตลาดชุมชนที่ได้รับการฟื้นฟูหรือเกิดขึ้นใหม่ เพื่อสำรวจว่ามีแง่มุมใดของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่จะใช้เป็นพลังขับเคลื่อนตลาดดังกล่าวได้นอกจากนี้ได้อธิบายให้เห็นเงื่อนไขของความสำเร็จในการฟื้นฟูและเกิดขึ้นใหม่ของตลาดชุมชนในยุคปัจจุบัน ตลอดจนการนำเสนอแนวทางในการขับเคลื่อนตลาดในพื้นที่ต่าง ๆ ให้ประสบผลสำเร็จโดยให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนดังกล่าว

2. โครงสร้างของตลาดชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

ชุมชนท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีความแตกต่างทางกายภาพที่ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนและการซื้อขายระหว่างชุมชนต่าง ๆ ในเขตเชิงเขา ที่ราบ ชายทะเล และชุมชนเมือง ซึ่งเป็นไปเพื่อตอบสนองชีวิตทางเศรษฐกิจของครัวเรือนที่ต้องการบริโภค “สินค้า” จากชุมชนต่าง ๆ ในท้องถิ่น รวมถึงการค้าขายกับโลกภายนอก นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ ที่มีการปกครองในระบบเทศบาล ใน พ.ศ. 2439 รัฐส่วนกลางก็เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาเส้นทางคมนาคมในท้องถิ่นมากขึ้น นอกจากการปรับปรุงถนนหนทางให้ดีขึ้นมาโดยลำดับแล้ว ในทศวรรษ 2460 มีพัฒนาการทางการคมนาคม ได้แก่ การเปิดเส้นทางรถไฟสายใต้อย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2459 และการเดินเรือเมล์โดยสารระหว่างชุมชนฝั่งตะวันตก (เมืองพัทลุง) กับฝั่งตะวันออก (เมืองสงขลา) เมื่อ พ.ศ. 2465 ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนต่าง ๆ ได้สะดวกมากขึ้น ทำให้ตลาดชุมชนทั้งที่มีอยู่เดิมและเกิดขึ้นใหม่ได้ขยายตัวเป็นเครือข่ายที่โยงใยถึงกันไปทั่วท้องถิ่นอย่างรวดเร็ว (ยงยุทธ ชูแว่น, 2541, หน้า 78-79; ชัยวุฒิ พิชะกุล, 2525, หน้า 163)

การศึกษาครั้งนี้สามารถนำเสนอลักษณะสำคัญของโครงสร้างตลาดชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้แก่ สถานที่ของตลาดชุมชน กำหนดการซื้อขาย และเครือข่ายตลาดชุมชน

(1) พื้นที่ของตลาดชุมชน

ตลาดชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนหมู่บ้านหลายๆ แห่งในบริเวณเดียวกัน จากการนิยามตลาดชุมชนในทำนองเดียวกับตลาดโดยทั่วไปว่าหมายถึงพื้นที่ (space) สำหรับทำการค้าขาย หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นสถานที่ (place) สำหรับนัดพบเพื่อการต่อรองแลกเปลี่ยนซื้อขาย (คาร์ล โปแลนด์, 2559, หน้า 79) ส่วนการศึกษาโครงสร้างของตลาดชุมชนในประเทศไทยของสกินเนอร์ (G. William Skinner) มองว่าตลาดชุมชนเป็นสถานที่

ศูนย์กลางหรือแหล่งกลางของชุมชนในทางภูมิทัศน์ที่ทำให้เกิดการกระจายทรัพยากรได้เท่าๆ กัน (Skinner, November 1964) ซึ่งตลาดชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาก็มีลักษณะเดียวกัน อย่างน้อยก็ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2430 มาแล้วที่มีหลักฐานว่าผู้คนในชุมชนมีความคุ้นเคยกับกิจกรรมการแลกเปลี่ยนในตลาดอยู่แล้ว (จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสแหลมมลายู คราว ร.ศ.107 และ ร.ศ.108, ม.ป.ป.) ผู้ปกครองในเวลานั้นก็เล็งเห็นด้วยว่าการจัดการให้มีสถานที่ตั้งของตลาดขึ้นจะเป็นแหล่งรายได้โดยตรงของเมืองสงขลาด้วยการค้าที่มีมาเป็นเวลานานและกระจายอยู่ในพื้นที่ต่างๆ เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดตลาดชุมชนขึ้นในหลายพื้นที่ นอกเหนือจากชุมชนเมืองสงขลาแล้ว ในช่วงทศวรรษ 2440 ก็มีบันทึกว่าตลาดนัดในชุมชนฝั่งตะวันตกของทะเลสาบมีการค้าขายกันอยู่อย่างคึกคักมากแล้ว ดังที่การกล่าวถึงการค้าขายในท้องที่อำเภอปากประของเมืองพัทลุงว่ามีตลาดนัดอยู่ถึง 3 แห่ง ซึ่งได้ทำการค้าขายมาเป็นเวลานานและมีร้านค้าใหญ่ๆ อยู่หลายหลัง โดยแต่ละแห่งมีผู้มาค้าขายและซื้อหาสินค้าวันละไม่ต่ำกว่า 500 คน (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ม.ป.ป.: เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้าพระยามรราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115-125 (พ.ศ. 2439-2449), หน้า 356-358)

ประมาณทศวรรษ 2460 ตลาดนัดในเขตอำเภอเมืองพัทลุงหลายแห่ง เป็นสถานที่ที่เปิดบ่อนให้มีการเล่นพนัน ชาวบ้านมักเรียกตลาดนัดเหล่านี้ว่า “บ่อน” (ประมวล มณีโรจน์, 2563, หน้า 71-72) ในเขตชุมชนชาวนาในที่ราบและที่ราบลุ่มชายทะเลที่เป็นท่าเรือหลักๆ จะมีตลาดนัดเกิดขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ในชุมชนเชิงเขายังมีตลาดนัดเกิดขึ้นน้อยมาก เนื่องจากปัจจัยภูมิประเทศทำให้มีการทำนายน้อยและการคมนาคมที่ไม่สะดวก ตลอดจนปัจจัยจากความหนาแน่นของหมู่บ้านและจำนวนประชากรที่มีอยู่ในอัตราต่ำกว่าพื้นที่ในเขตอื่น และเมื่อถึงต้นทศวรรษ

2500 มีตลาดนัดกระจายอยู่อย่างกว้างขวางในเขตชุมชนชาวนาทั่วทั้งจังหวัดพัทลุงแล้ว (ถัด พรหมมานพ และเทพ บุญยประสาธ, 2500, หน้า 8)

ตลาดชุมชนเมืองสงขลาขยายตัวอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วยระบบมณฑลเทศาภิบาล ในบริเวณนี้ได้มีการจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช โดยรวมเอาเมืองพัทลุง เมืองสงขลาและเมืองนครศรีธรรมราชเข้าด้วยกัน และตั้งศูนย์บัญชาการอยู่ที่เมืองสงขลา ส่งผลให้เมืองสงขลากลายเป็นศูนย์กลางการปกครอง (ศุภชัย ชูศรี, 2560, หน้า 141-157) ปัจจัยที่ทำให้เมืองสงขลากลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าของท้องถิ่นเกิดจากภูมิณีเวศของเมือง ที่ตั้งอยู่ตรงตำแหน่งที่เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างทะเลสาบและอ่าวไทย ทำให้เมืองสงขลาเป็นเมืองท่าที่สำคัญในการรวบรวมและกระจายสินค้าของกลุ่มทะเลสาบ รวมถึงการขนส่งสินค้าในทะเลฝั่งอ่าวไทย บทบาททางการค้าของเมืองสงขลาขยายตัวอย่างมากนับตั้งแต่กลางทศวรรษ 2460 ที่เป็นต้นมา ซึ่งเป็นยุคเริ่มต้นการเดินเรือเมล์ในทะเลสาบ และเรือกลไฟในทะเลฝั่งอ่าวไทย ในช่วงเดียวกันนี้มีการตั้งโรงพิมพ์ขึ้นในเมืองสงขลา คือโรงพิมพ์สงขลาพานิช และโรงพิมพ์เมืองสงขลา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนเมืองสงขลาเป็นศูนย์กลางของการผลิตและการบริโภคสินค้าเชิงวัฒนธรรมของท้องถิ่นอีกด้วย (พิเชฐ แสงทอง, ตุลาคม-ธันวาคม 2553, หน้า 84-96; วิมลมาถ ปฎิชากุล, กรกฎาคม-กันยายน 2556, หน้า 57-62)

(2) กำหนดการซื้อขาย

ตลาดชุมชนบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลาก็มีนัดค้าขายกันแบบวันเว้นวันไปจนถึงหลายวันครั้ง โดยในทศวรรษ 2440 มีตลาดบางแห่ง เช่น ตลาดท่ามิหรำ ที่อยู่ใกล้เมืองพัทลุง มีกำหนดนัดซื้อขายกันแบบวันเว้นวัน และในเครือข่ายตลาดชุมชนที่อยู่บนเส้นทางคมนาคมขนส่งเดียวกัน ยังมีการกำหนดวันทำการค้าขายแบบสลับวันภายในเครือข่าย ซึ่งในทศวรรษ 2440 นั้น ตลาดนัด 3 แห่งในอำเภอปากประจะมีวันนัด

ผลัดเปลี่ยนกันตำบลละวัน ขณะที่ตลาดชุมชนบางแห่งอาจกำหนดนัดค้าขายกันสัปดาห์ 2 ครั้ง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจิตรเจริญ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต, 2540, หน้า 43; เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115-125 (พ.ศ. 2439-2449), หน้า 356-358)

วันทำการค้าขายของตลาดชุมชนยังมีความสัมพันธ์กับกิจการหรือห้างร้านของผู้ค้าเร่ ซึ่งเป็นผู้ประกอบการในลักษณะ “หาบเร่แผงลอย” นำสินค้าหมุนเวียนไปทำการค้าขายในตลาดหลายแห่ง เพราะว่าตลาดเพียงแห่งหนึ่งนั้นไม่ทำให้ผู้ค้าได้ผลกำไรมากพอจนอยู่รอดได้ ความถี่ในการค้าขายของตลาดชุมชนเป็นไปตามขนบธรรมเนียมของแต่ละภูมิภาคและระดับอุปสงค์และอุปทานในตลาดชุมชน (Skinner, November 1964, p. 11) ตลาดชุมชนช่วยสร้างจิตสำนึกในความเป็นชุมชนท้องถิ่น โดยการเปิดโอกาสให้คนกลุ่มต่างๆ เข้าถึงและใช้เป็นแหล่งพบปะเพื่อสร้างกิจกรรมใหม่ๆ ร่วมกันได้ ในยุคก่อนทศวรรษ 2510 ตลาดชุมชนมีบทบาทหน้าที่สำคัญคือเป็น “สถานที่นัดพบ” เพื่อแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายสินค้าระหว่างชุมชนในท้องถิ่น และเป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชน โดยคนจีนมีบทบาทที่เด่นชัดในการเป็นผู้ประกอบการ หรือเป็นทั้งผู้ผลิตและทำการค้าขายอยู่ในตลาดชุมชน ส่วนในกลุ่มคนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้น ผู้หญิงมีบทบาทในฐานะผู้ค้าและผู้บริโภคในตลาดชุมชนที่เด่นชัดมาก ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของชาวตะวันตกที่ว่ามีการค้าโดยผู้หญิงแพร่หลายอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่ในอดีตแล้ว (แอนโทนี รีด, 2548)

(3) เครือข่ายตลาดชุมชน

เครือข่ายตลาดชุมชนเป็นลักษณะสำคัญอีกด้านของโครงสร้างตลาดชุมชนยุคจารีต โดยปรากฏเครือข่ายของตลาดชุมชนเกิดขึ้นตามจุดนัดพบของเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ได้แก่ บริเวณท่าเรือ บริเวณ

สถานีรถไฟ และริมถนนหนทาง ดังนี้

ตลาดชุมชนบริเวณท่าเรือ เครือข่ายตลาดชุมชนในเมืองท่าหรือท่าเรือหลัก และในชายฝั่งทะเลสาบสงขลา เช่น ลำปำ ระโนด ปากพะยูน คูขุด และเมืองสงขลา ฯลฯ การศึกษาการค้าทางเรือในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาของปก แก้วกาญจน์ (2541, หน้า 31-32) ระบุว่าท่าเรือหลักในชุมชนต่างๆ รอบทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน และมีบางแห่งที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนอื่นๆ จะมีผู้ค้ารายใหญ่ที่เป็นคนจีนทำการค้าส่งสินค้าบริโภคและอุปโภคต่างๆ สินค้าเหล่านี้จะส่งต่อไปยังผู้ค้ารายใหญ่ที่เป็นเจ้าประจำและค้าขายอยู่ในตลาดที่ใหญ่กว่า เช่น ตลาดเมืองสงขลา ผู้ค้าส่งจะส่งสินค้าเป็นปริมาณมากและขนส่งโดยทางเรือ เมื่อสินค้าถูกส่งมาถึงผู้ค้ารายใหญ่ก็จะมีการกระจายสินค้าออกสู่ผู้ค้ารายย่อยที่เป็นลูกค้าประจำกันอีกทีหนึ่ง ท่าเรือหลักต่างๆ มีบทบาทต่อการค้าขายในยุคที่ใช้เรือใบในการขนส่งสินค้า ดังเช่นในอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ยังมีศูนย์กลางการค้าอยู่ที่ท่าเรือประดู่เรียง โดยมีสินค้าต่างๆ เช่น เกลือ น้ำผึ้ง (น้ำตาลโตนด) อาหารทะเลหมักดอง และเครื่องปั้นดินเผามาค้าขาย ต่อมามีการใช้เครื่องยนต์เดินเรืออาจเรียกว่า “เรือยนต์” เป็นครั้งแรกในปี 2465 ทำให้การขนส่งสินค้ามีศักยภาพมากขึ้นและขยายมาแทนที่การใช้เรือใบในเวลาต่อมา ส่วนตลาดหลักในเส้นทางสัญจรย่อย ๆ ตามลำคลองของทะเลสาบสงขลา ก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก

ตลาดชุมชนบริเวณสถานีรถไฟ การคมนาคมในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตกได้อาศัยการสัญจรทางรถไฟ เป็นเส้นทางหลักร่วมกับสายน้ำในเดินทางและขนส่งสินค้า เนื่องจากมีการเปิดบริการเดินรถไฟจากพัทลุงถึงอู่ตะเภาหรือชุมทางหาดใหญ่และจากอู่ตะเภาถึงสงขลา ตั้งแต่ปี 2456 ส่วนการเปิดบริการเดินรถไฟจากทุ่งสงถึงพัทลุงมีขึ้นเมื่อปี 2457 กล่าวเฉพาะในจังหวัดพัทลุงมีสถานีรถไฟอยู่ถึง 10 แห่ง ได้แก่ สถานีแหลมโตนด สถานีปากคลอง สถานีบ้านมะกอกใต้ สถานี

พัทลุง สถานีบ้านตันโดน สถานีเขาชัยสน สถานีบางแก้ว สถานีควนเคี่ยม สถานีนาแห้ว และสถานีโคกทรายผลกระทบที่สำคัญของเส้นทางรถไฟในบริเวณนี้คือทำให้เกิดตลาดชุมชนขึ้นในบริเวณสถานีรถไฟหลายแห่ง เช่น ตลาดชะอวด ตลาดปากคลอง ตลาดตันโดน ตลาดสี่กั๊ก ตลาดบางแก้ว ตลาดหารเทา ตลาดควนเนียง และการเกิดขึ้นของตลาดเมืองขนาดใหญ่ที่สถานีอยู่ตะเภหรือชุมทางหาดใหญ่

ตลาดชุมชนริมถนนหนทาง การสัญจรทางถนนยังไม่ทั่วถึงและมีความยากลำบากในการเดินทาง ด้วยมีถนนสายหลักอยู่เพียงเส้นทางเดียว คือถนนสายตรง-พัทลุง เป็นถนนดินลูกรังผ่านเมืองพัทลุงไปออกทะเลสาบสงขลาที่ตำบลลำปำ รวมระยะทาง 71 กิโลเมตร ในทศวรรษ 2470 มีรถวิ่งโดยสารประจำทางระหว่างกันวันละ 1 เที่ยวแล้ว ซึ่งถูกใช้ขนส่งผู้คนและสินค้าไปสู่ท่าเรือลำปำ ซึ่งสามารถเดินทางและขนส่งสินค้าต่อไปท่าเรือสำคัญอื่นๆ โดยอาศัยเรือยนต์โดยสารและขนส่งสินค้าในทะเลสาบสงขลา หรือใช้ท่าเรือกันตั้งในจังหวัดตรังเพื่อติดต่อกับทะเลฝั่งอันดามัน รวมทั้งการต่อรถไฟที่เมืองพัทลุงและเมืองตรังได้อีกด้วย ขณะที่ถนนหนทางโดยส่วนใหญ่ยังเป็นแค่ “ทางพลี” ของชุมชน ซึ่งเป็นทางเดินเท้าหรือทางเกวียนที่ชาวบ้านใช้ร่วมกันในการเดินทางและขนส่งสินค้าในชุมชนและระหว่างชุมชน ทางพลีบางเส้นทางมักจะเชื่อมชุมชนเชิงเขา ชุมชนที่ราบ และชุมชนชายทะเลเข้าด้วยกัน ถนนที่ทางการได้สร้างไว้ยังเป็นถนนดินที่ยังไม่ได้ลงหินและลูกรัง ตลาดริมทางที่พบ ได้แก่ ตลาดตันไทร และอาจรวมถึงตลาดท่ามิหรำที่เชื่อมต่อกับลำคลองใหญ่ และตลาดสี่กั๊กที่เชื่อมกับสถานีรถไฟพัทลุง ส่วนตลาดในถนนสายรองที่สำคัญคือตลาดแม่ขรี ตั้งขึ้นในทศวรรษ 2480 เพื่อเชื่อมต่อชุมชนเชิงเขาในตำบลตะโหมดกับตลาดริมทางรถไฟที่สำคัญคือตลาดตันโดนและตลาดบางแก้ว และในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ในจังหวัดพัทลุงมีตลาดชุมชนที่เชื่อมต่อกันได้ด้วยถนนหนทางมากขึ้น (ถัด พรหมมานพ และเทพ บุญยประสาท, 2500, หน้า 9-10)

ก่อนทศวรรษ 2510 นั้น ตลาดชุมชนในสถานที่ต่างๆ ถูกเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายการแลกเปลี่ยนที่กว้างขวางและกระจายอยู่ทั่วบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยมีท่าเรือในพื้นที่รอบทะเลสาบเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายย่อยในแต่ละเส้นทาง คือ ฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา มีเครือข่ายตลาดชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ เครือข่ายตลาดชุมชนควนขนุน เครือข่ายตลาดชุมชนเมืองพัทลุง เครือข่ายตลาดชุมชนเขาชัยสน และเครือข่ายตลาดชุมชนปากพะยูน เป็นต้น และ ฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา มีเครือข่ายตลาดที่สำคัญ ได้แก่ เครือข่ายตลาดชุมชนระโนด เครือข่ายตลาดชุมชนเกาะใหญ่ เครือข่ายตลาดชุมชนคูขุด และเครือข่ายตลาดชุมชนเมืองสงขลา เป็นต้น

3. การเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนและการสร้างการรับรู้

โครงสร้างของตลาดชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยสามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนบริเวณนี้เป็น 2 ช่วงระยะเวลาคือ ในช่วงทศวรรษ 2510 ถึงทศวรรษ 2540 และในช่วงทศวรรษ 2550 ถึงปัจจุบัน

(1) การเปลี่ยนแปลงในช่วงทศวรรษ 2510 ถึงทศวรรษ 2540

ในทศวรรษ 2510 เป็นต้นมามีการขยายตัวของกิจการค้าส่งในตลาดของชุมชนเมืองเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการประกอบกิจการค้าปลีก และร้านของชำในชุมชนที่ทำให้สินค้าอุปโภคและบริโภคมีแพร่หลายไปทุกหมู่บ้าน ซึ่งในยุคก่อนหน้านี้ผู้ประกอบการร้านค้าในหมู่บ้านมักทำหน้าที่คนกลางรับซื้อผลผลิตของชาวบ้านไปด้วย แต่การขนส่งสินค้าจากภายนอกและผลผลิตในชุมชนยังมีความไม่สะดวก ส่วนใหญ่ต้องใช้ในการขนส่งทางเรือในลำคลอง ไม่ก็ใช้ทางฟลิตที่ต้องขนส่งกันการหาบหรือเท็นสิ่งของรวมทั้งการใช้เกวียนหรือหอนวลลำเลียงผลผลิต ในยุคนี้นี้มีการพัฒนาถนนหนทางเพิ่มขึ้นมาก ซึ่งมีผลเปลี่ยนแปลงการใช้ชีวิต

ประจำวัน ทำให้เกิดการคมนาคมและขนส่งด้วยรถยนต์และรถจักรยานยนต์ รวมทั้งเกิดการประกอบอาชีพใหม่ๆ เช่น อาชีพขับรถโดยสารประจำทาง และการทำอาชีพพ่อค้าแม่ค้าคนกลางก็มากขึ้น (เฟียน เพชรโชติ, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2562; เจียน พงศ์สุด, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2562; บันเทิง ศิริมุสิกะ 2545, หน้า 191)

การคมนาคมและการขนส่งทางน้ำทั้งในลำคลองและทะเลสาบมีความสำคัญน้อยลง ทำให้เรือในทะเลสาบที่เคยเป็นจุดแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนค่อยๆ หดบทบาทลงไปตั้งแต่กลางทศวรรษ 2510 ต่อมามีการยกเลิกการเดินเรือเมล์และการยกเลิกการเดินรถไฟสายสงขลาในทศวรรษ 2520 ซึ่งเป็นเหตุสำคัญให้ชุมชนเมืองสงขลากลายเป็นพื้นที่เข้าถึงได้ยากกว่าเดิม และเมื่อมีการพัฒนาเส้นทางถนนในพื้นที่รอบทะเลสาบมากขึ้น ชุมชนเมืองสงขลาที่ค่อยๆ สูญเสียความเป็นศูนย์กลางของการคมนาคมและขนส่งในท้องถิ่นให้แก่ชุมชนเมืองหาดใหญ่ (มะเหลียม จินเดหา, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2562; นคร กิณนร, สัมภาษณ์, 17 มกราคม 2562) ขณะที่ในชุมชนอื่นๆ รวมถึงชุมชนเชิงเขา ท่าเรือของหมู่บ้านที่เคยตั้งอยู่ในลำคลองและเป็นเส้นทางขนส่งสินค้าระหว่างชุมชนก็ถูกแทนที่ด้วยถนนเช่นเดียวกัน จาก “ทางพลี” ที่ใช้กันมาในอดีตซึ่งได้รับการพัฒนาให้เป็นถนนลูกรังในทศวรรษ 2510 ก็ถูกเปลี่ยนให้เป็นถนนลาดยางในช่วงกลางทศวรรษ 2520 และแม้แต่ทางพลีเส้นเล็กๆ ที่ใช้สัญจรภายในหมู่บ้านก็ถูกเปลี่ยนให้เป็นถนนคอนกรีตในช่วงทศวรรษ 2530 ถึงทศวรรษ 2540 ตลาดชุมชนยังเป็นสถานที่ศูนย์กลางแต่กระจายตัวออกไปในพื้นที่ต่างๆ รวมทั้งในชุมชนเชิงเขา เช่น ตลาดนัดบ้านพุด เกิดขึ้นในปลายทศวรรษ 2510 (หมาด ราป้อม, สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2562; ลี ขำแจ้ง, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2562)

ตลาดนัดรอบสัปดาห์เริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้นและแพร่หลายไปในหมู่บ้านริมถนนที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนต่างๆ แต่ยังพบเห็นการกำหนดวันนัดของตลาดแบบวันเว้นวันสลับกันของเครือข่ายตลาดดั้งเดิม

ที่ยังมีอยู่ในบางพื้นที่ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขายเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เนื่องจากการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนน้อยลง แต่เปลี่ยนไปเน้นซื้อขายสินค้าอุตสาหกรรมจากภายนอก ที่สำคัญคือเครือข่ายตลาดชุมชนแบบจารีตเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ตลาดในบริเวณท่าเรือหมดบทบาทลง ตลาดในบริเวณสถานีรถไฟบางแห่งก็เริ่มเสื่อมถอยลง ขณะที่ตลาดริมถนนหรือริมทางหลวงมีความสำคัญมากขึ้น เช่น ตลาดควนขนุน ตลาดแม่ขี และตลาดปากคลองใหม่ขยับขยายไปเติบโตริมถนน ในชุมชนตลาดที่ตั้งอยู่ริมทางหลวงเหล่านี้เริ่มมีอาคารพาณิชย์ที่เปิดทำการถาวรเพื่อขายสินค้าและให้บริการในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าอุตสาหกรรมเป็นประจำทุกวันหรือเกือบทุกวันต่อสัปดาห์ เช่น ร้านจำหน่ายเครื่องใช้ไฟฟ้า ร้านจำหน่ายวัสดุอุปกรณ์การเกษตร ร้านขายรถจักรยานยนต์ ร้านขายหนังสือพิมพ์ ฯลฯ รวมทั้งอาจมีสำนักงานของหน่วยงานราชการ สำนักงานธุรกิจเอกชน และอาคารที่ทำการของธนาคารของรัฐหรือธนาคารพาณิชย์ของเอกชน ถือเป็นสภาพปกติของชุมชนตลาดในยุคนี้ (ดำ วัชรเสรีกุล, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2562)

ในขณะที่ตลาดชุมชนขยายพื้นที่ตามอุปสงค์ที่เพิ่มขึ้น และมีร้านค้าถาวรที่ทำการค้าขายถาวร แต่ในชุมชนตลาดโดยทั่วไปก็ยังมีตลาดนัดเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าต่างๆ ได้แก่ สินค้าของชุมชนหรือระหว่างชุมชน และสินค้าอุตสาหกรรมที่จำเป็นต่อการอุปโภคและบริโภค ในช่วงตั้งแต่ทศวรรษ 2510 ถึงทศวรรษ 2530 ชุมชนตลาดจึงสะท้อนภาวะวิลักษณะของการเป็นตลาดนัดหรือตลาดดั้งเดิมที่เน้นแลกเปลี่ยนสินค้าชุมชน และการเป็นตลาดสมัยใหม่ที่มีร้านค้าถาวรเพื่อซื้อขายสินค้าอุตสาหกรรมและการบริการ จนกระทั่งเข้าสู่ทศวรรษ 2540 จึงมีลักษณะเป็นสถานที่ตั้งสาขาธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ (Modern Trade) ของกลุ่มทุนระดับชาติและกิจการข้ามชาติต่างๆ ได้แก่ ห้างสรรพสินค้าไฮเปอร์มาร์เก็ตหรือดิสเคานต์สโตร์ ซูเปอร์มาร์เก็ต ร้านค้าสะดวกซื้อ

หรือมินิมาร์ท เป็นต้น

(2) การเปลี่ยนแปลงในช่วงทศวรรษ 2550 ถึงปัจจุบัน

ในช่วงดังกล่าวนี้ชุมชนต่างๆ ต้องเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร และการคมนาคมขนส่ง การแลกเปลี่ยนในชุมชนและระหว่างชุมชนกับโลกภายนอก ทำให้ตลาดชุมชนในทศวรรษ 2550 มีลักษณะสำคัญคือเป็นทั้ง “ตลาดชุมชนที่เป็นสถานที่” และ “ตลาดชุมชนที่มีไฮ้สถานที่” สำหรับตลาดชุมชนที่เป็นสถานที่ คือเครือข่ายตลาดชุมชนในอำเภอควนขนุน ยังคงมีตลาดนัดดั้งเดิมยังมีบทบาทอยู่ในชุมชน ได้แก่ ตลาดนัดในตลาดควนขนุนและตลาดปากคลอง ซึ่งสะท้อนภาวะไตรลักษณ์ของตลาดชุมชน โดยตลาดนัดแบบดั้งเดิมมีวาระสองวันครั้งเปิดทำการควบคู่กับภาวะตลาดสมัยใหม่ที่มีร้านค้าถาวร และอยู่ร่วมในเชิงแข่งขันกับสาขาของธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ ตลาดชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ในพื้นที่อำเภอควนขนุน โดยตลาดชุมชนที่สำคัญคือ “ตลาดใต้โหนด” และ “ตลาดป่าไผ่” เป็นตัวอย่างของตลาดชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน โดยการยกระดับตลาดนัดในวิถีชาวบ้านให้เป็นตลาดเฉพาะกลุ่ม (niche market) ที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งภายในและภายนอกท้องถิ่นได้ เพราะมีลักษณะเด่นคือเป็นตลาดชุมชนที่เน้นให้มีการค้าขายผลผลิตจากชุมชนเชิงเขา ชุมชนชาวนา และชุมชนชายทะเล โดยให้ความสำคัญศูนย์กลางหรือแหล่งกลางของชุมชนต่างๆ ให้เป็นประโยชน์ในการสร้างตลาดเฉพาะกลุ่มให้ได้รับการยอมรับได้ในเวลาไม่นานนัก เนื่องจากเป็นตลาดชุมชนที่ตั้งอยู่ในจุดที่สามารถเชื่อมโยงชุมชนลักษณะต่างๆ ในท้องถิ่นเข้าหากันได้ และยังประสบความสำเร็จในการใช้สื่อสังคมออนไลน์ (social media) ร่วมสมัยในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของตลาดชุมชนจนเป็นที่รับรู้ได้ในวงกว้าง (เชย หนูแก้ว, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2562)

ส่วนตลาดชุมชนเมืองสงขลาได้รับการฟื้นฟูให้เป็นตลาดเฉพาะกลุ่ม และประสบความสำเร็จในการสร้างความหมายของพื้นที่ให้เป็นตลาดชุมชนเมืองท่าที่เก่าแก่ ตลาดชุมชนเมืองสงขลาที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นโดยให้จุดเด่นจากสถานที่ของชุมชน ที่เกิดจากความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนในชุมชนเมืองแห่งนี้ ร่วมกับการฟื้นฟูอาคารสถานที่ดั้งเดิมให้เกิดคุณค่าและมูลค่าในการประกอบการด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับปรุงให้เป็นร้านค้าและสถานประกอบการต่างๆ เช่น ร้านหนังสือ ร้านกาแฟ ร้านอาหาร ตลอดจนที่พัก พิพิธภัณฑ์ และอื่นๆ เพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวเมืองเก่า ทำให้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ให้ความสนใจกับเสน่ห์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมได้

สำหรับตลาดชุมชนที่มีใช้สถานที่ ซึ่งหมายถึงตลาดชุมชนที่มีได้ตั้งขึ้นบนสถานที่ของชุมชน แต่มีพื้นที่อื่นๆ ในการต่อรองแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายสินค้าของชุมชน ตลาดที่มีใช้สถานที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในพื้นที่ของสื่อออนไลน์ในแพลตฟอร์มต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อสังคมออนไลน์ที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน ดังที่พบว่ามีตลาดชุมชนที่มีใช้สถานที่ ได้แก่ ตลาดชุมชนบ้านโคกไทร และตลาดชุมชนหานโพธิ์ ตลาดชุมชนบ้านโคกไทรและเครือข่ายของกลุ่มรักษ์ผึ้งเขาบรรทัดในหมู่บ้านต่างๆ เป็นตลาดของผู้ผลิตที่มีพื้นที่สำหรับซื้อขายอยู่ในสื่อสังคมออนไลน์ คือ เฟสบุ๊ก และไลน์ เป็นหลัก ขณะที่ผู้ผลิตในชุมชนหานโพธิ์มีการสร้างตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ของตนเองผ่านช่องทางต่างๆ ของสื่อออนไลน์เป็นหลัก ควบคู่กับการสร้างตลาดเครือข่ายเพื่อขายผลผลิตในตลาดชุมชนที่เป็นสถานที่ และการใช้พื้นที่ส่วนตัวคือบ้านที่เป็นสถานที่อยู่อาศัยและเป็นส่วนหนึ่งของแหล่งผลิตเป็น “ตลาดนัดสีเขียวหน้าบ้าน” เพื่อจำหน่ายผลผลิตอีกด้วย (นิยม อรุณรัตน์, สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2562; พรุ่ง เย็นทั่ว, สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2562)

(3) การสร้างการรับรู้ใหม่ในยุคปัจจุบัน

บทความนี้มีเป้าหมายที่จะประกอบสร้างความจริงเกี่ยวกับตลาดชุมชนในระดับท้องถิ่นขึ้นมาจากข้อค้นพบที่ได้รับจากการศึกษาในพื้นที่ปฏิบัติการทั้ง 4 ชุมชน ซึ่งอยู่ในภูมิภาคในบริบทของระบบนิเวศที่มีลักษณะเฉพาะตัวทั้งในด้านโครงสร้าง การเปลี่ยนแปลง ความหมายหรือบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ได้แก่

(1) ชุมชนโคกไทร อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง เป็นชุมชนมุสลิมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่บริเวณเชิงเขาบรรทัดของกลุ่มทะเลสาบสงขลา มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายของกลุ่มผู้เลี้ยงผึ้งและพัฒนาตลาดเกิดใหม่กับชุมชนคลองน้อย อำเภอตะโหมด ซึ่งเป็นพื้นที่เชิงเขาบรรทัดที่มีลักษณะการผลิตแบบเดียวกัน

(2) ชุมชนหานโพธิ์ อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง เป็นชุมชนชาวนาในพื้นที่ราบของกลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตก แม้ว่าในปัจจุบันมีการเปลี่ยนมาทำสวนยางกันมากขึ้น แต่ก็ยังมีการทำนาและทำการเกษตรแบบผสมผสานเป็นอาชีพ โดยอาศัยช่องทางการขายผลผลิตในตลาดชุมชนดั้งเดิมและการพัฒนาตลาดแนวทางใหม่ ๆ ของตนเอง

(3) ชุมชนควนขนุน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นการเกิดขึ้นใหม่ของเครือข่ายตลาดชุมชนในพื้นที่ที่เคยเป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนเชิงเขา ชุมชนที่ราบ และชุมชนชายทะเล มาตั้งแต่ในอดีต โดยมีแนวทางพัฒนาตลาดให้ผู้ผลิตและผู้ประกอบการในชุมชนนำสินค้ามาวางขายและอาศัยการประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางต่าง ๆ จนสามารถดึงดูดผู้บริโภคจากต่างถิ่นเดินทางมาจับจ่ายสินค้าได้

(4) ชุมชนเมืองสงขลา อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ซึ่งมีความพยายามที่จะฟื้นฟูตลาดหนังสือ ส่งเสริมการอ่านและการเขียน ตลอดจนพัฒนานักอ่านรุ่นใหม่ในสถานศึกษาและสถาบันอุดมศึกษาที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่ของชุมชน เพื่อให้ตลาดหนังสือในเมืองท่าสำคัญ

ของทะเลสาบสงขลา กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง

มีข้อสรุปที่เป็นแนวทางในการใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนไปปฏิบัติ การเพื่อสร้างความหมายของพื้นที่ตลาดชุมชนทั้ง 4 แห่ง ดังนี้

(1) ชุมชนโคกไทร การสร้างความหมายของพื้นที่ชุมชนโคกไทร และชุมชนอื่นๆ ที่เป็นเครือข่ายให้มีความหมายเกี่ยวกับชุมชนเชิงเขาที่เป็นชุมชนอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของเทือกเขาบรรทัด มีอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิมและการผลิต เช่น การจับฝั้ง และการเลี้ยงฝั้งโดยกลุ่มรักษ่าฝั้งเขาบรรทัด ที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าของทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันก็มุ่งเน้นการพัฒนาตลาดเชิงสถานที่ควบคู่กับตลาดออนไลน์ที่ดำเนินการอยู่ และเชื่อมโยงเครือข่ายกับชุมชนอื่นๆ ในเขตพื้นที่เชิงเขา ได้แก่ ชุมชนท่องเที่ยวในบ้านขาม (ตำบลลำสินธุ์ อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง) ชุมชนท่องเที่ยวบ้านไร่เหนือ (แหล่งท่องเที่ยวควนนกเตน) และชุมชนการผลิตพืชผักพื้นบ้านในบ้านน้ำตกนกรำ (ตำบลคลองทรายขาว อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง) เป็นต้น

(2) ชุมชนหานโพธิ์ สร้างความหมายเกี่ยวกับชุมชนทุ่งราบและชายทะเล ที่มีประวัติความเป็นมาของชุมชนตั้งแต่ยุคโบราณ เชื่อมโยงกับประวัติความเป็นมาของตลาดชุมชนในบริเวณเดียวกันคือตลาดเขาชัยสน ตลาดตันโดน และตลาดชุมชนอื่นๆ ควบคู่กับการอธิบายให้เห็นลักษณะเด่นของการผลิตแบบไร้นาสวนผสมแบบเกษตรอินทรีย์โดยครอบครัวชาวนา ขยายเครือข่ายของผู้ผลิตสินค้าแบบเดียวกันที่มีอยู่ภายในและภายนอกชุมชน รวมทั้งพัฒนาตลาดสีเขียวหน้าบ้านให้เป็นตลาดที่เป็นสถานที่ในพื้นที่การผลิต และพัฒนาตลาดชุมชนระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคบนแพลตฟอร์มต่างๆ ในสื่อสังคมออนไลน์

(3) ชุมชนควนขนุน สร้างความหมายโดยใช้ทุนทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับตลาดชุมชนเพื่อสร้างความหมายของพื้นที่ โดยให้ความสำคัญกับเครือข่ายตลาดชุมชนแบบดั้งเดิมที่ยังดำเนินการอยู่ และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน คือ ตลาดชุมชนควนขนุน

ตลาดชุมชนปากคลอง และตลาดชุมชนอื่น ๆ ขณะเดียวกันก็ใช้ทุนทางประวัติศาสตร์ของตลาดชุมชนแบบดั้งเดิมให้เป็นพลังขับเคลื่อนตลาดชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ในยุคปัจจุบันให้ประสบความสำเร็จได้อย่างยั่งยืนต่อไปด้วย

(4) ชุมชนเมืองสงขลา สร้างความหมายโดยให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีบทบาทในการค้าขายของเมืองสงขลาในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยแนวทางที่เป็นตัวแบบจากการศึกษาในครั้งนี้คือการสร้างความหมายของเมืองที่มีพัฒนาการเกี่ยวข้องกับตลาดหนังสือ โดยวางแผนปฏิบัติการร่วมกับกิจกรรมของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยที่เป็นกลุ่มนักอ่านและนักเขียนในท้องถิ่น สร้างความร่วมมือระหว่างร้านหนังสืออิสระในย่านเมืองเก่าสงขลาและที่อื่น ๆ ในท้องถิ่นกับสำนักพิมพ์ในท้องถิ่น เช่น สำนักพิมพ์ศูนย์ทะเลสาบ และเชื่อมโยงแผนการฟื้นฟูตลาดหนังสือกับกิจกรรมของผู้ประกอบการอื่น ๆ องค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา

นอกจากนี้ ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลาสะท้อนให้เห็นสิ่งที่องรี เลอเฟบวร์ (Henri Lefebvre) อธิบายว่าตลาดเป็นเครือข่ายของการแลกเปลี่ยนที่เชื่อมโยงเข้าหากัน ซึ่งพัฒนาขึ้นจากบริบททางประวัติศาสตร์สังคมและเศรษฐกิจ (Lefebvre, 1991, p. 86, 342) ไม่เพียงแต่ตลาดชุมชนบริเวณนี้จะเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายของการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นด้วยว่าตลาดชุมชนในบริเวณนี้ถูกเชื่อมโยงเข้ากับโลกภายนอกมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันท้องถิ่นได้ถูกผนวกเข้ากับเศรษฐกิจยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่ถูกขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลในลักษณะเดียวกับท้องถิ่นอื่นๆ ที่เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและมีการเปลี่ยนแปลงจากชนบทไปสู่ความเป็นเมือง ตลาดชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่และได้รับการฟื้นฟูในยุคปัจจุบันยังคงต้องพึ่งพาเครือข่ายและ

การเชื่อมโยงในลักษณะใดลักษณะหนึ่งที่สอดคล้องกับบริบทแวดล้อม
ของยุคสมัยนี้ด้วย

4. สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้พบว่าในยุคจารีตหรือก่อนทศวรรษ 2510 ตลาดชุมชนคือแหล่งที่เป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนต่าง ๆ ในบริเวณนี้และเชื่อมโยงไปถึงเครือข่ายการค้าโลกที่อยู่ในภูมิภาค เครือข่ายตลาดชุมชนยุคจารีตมีโครงสร้างที่ชัดเจนทั้งด้านสถานที่และความถี่หรือวันนัดทำการค้าขายที่แน่นอน อีกทั้งมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางและครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนต่าง ๆ ซึ่งมีผลอย่างมากต่อการบูรณาการชุมชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ขณะที่การเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นยังมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับปัจจัยจากภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงเส้นทางการคมนาคมจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ และอิทธิพลของเศรษฐกิจระบบตลาด รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและการสื่อสาร

ข้อเสนอแนะ

แนวทางที่จะสร้างพลังขับเคลื่อนตลาดชุมชนที่นำไปสู่การสร้างเครือข่ายตลาดชุมชนในบริบทปัจจุบันของชุมชนต่าง ๆ อาจกำหนดได้ดังนี้ (1) ชุมชนโคกไทร สร้างเครือข่ายของผู้ผลิตกับชุมชนอื่นๆ ในเขตพื้นที่เชิงเขา และขยายเครือข่ายไปสู่กลุ่มตลาดชุมชนอื่นๆ ที่อยู่ภายนอกพื้นที่ (2) ชุมชนหานโพธิ์ ขยายเครือข่ายของผู้ผลิตสินค้าแบบเดียวกันที่มีอยู่ภายในและภายนอกชุมชน รวมทั้งพัฒนาตลาดในพื้นที่การผลิตและพัฒนาตลาดชุมชนบนแพลตฟอร์มในสื่อสังคมออนไลน์ (3) ชุมชนควนขนุน สร้างเครือข่ายตลาดชุมชนร่วมกันระหว่างตลาดชุมชนแบบดั้งเดิมและตลาดชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ โดยใช้ทุนทางประวัติศาสตร์ของตลาดชุมชนแบบดั้งเดิมให้เป็นพลังขับเคลื่อนตลาดชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่

และใช้บทเรียนจากความสำเร็จของตลาดชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ไปพัฒนาตลาดชุมชนดั้งเดิมให้ดำเนินต่อไปได้อย่างยั่งยืน และ (4) ชุมชนเมืองสงขลา สร้างเครือข่ายเพื่อพัฒนาตลาดชุมชนย่านเมืองเก่า โดยเน้นผู้ประกอบการภายในและภายนอกชุมชน ร่วมกับภาคีเครือข่ายและองค์กรต่าง ๆ

นอกเหนือจากแนวทางการใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นพลังขับเคลื่อนตลาดชุมชน โดยการสร้างความหมายทางพื้นที่และการสร้างเครือข่ายตลาดชุมชนดังที่กล่าวมาข้างต้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับนโยบายสามารถนำแนวทางดังกล่าวไปกำหนดนโยบายสาธารณะ ได้แก่ การส่งเสริมและพัฒนาการบริหารจัดการตลาดชุมชน โดยมุ่งเน้นทักษะด้านองค์กร ด้านการเงิน ด้านการตลาด ด้านเทคโนโลยีดิจิทัล และด้านการสร้างและบริหารเครือข่าย การส่งเสริมและพัฒนาการผลิตและนวัตกรรมท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นผลิตภัณฑ์ชุมชนและการประกอบการ รวมทั้งการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ ๆ เช่น การท่องเที่ยวเชิงอาหาร (gastronomy tourism) และการท่องเที่ยวตลาดชุมชนโดยคนท้องถิ่นด้วยตนเอง นอกจากนี้ ควรมีการกำหนดนโยบายด้านอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแก้ไขความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น การลดช่องว่างทางรายได้และการผูกขาด การกระจายสิทธิในที่ดินทำกิน และส่งเสริมสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อเป็นรากฐานของการพัฒนาตลาดชุมชนอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- คาร์ล โปแลนด์. (2559). *เมื่อโลกพลิกผัน*. ภัคดี วีระภาสพงษ์ แปล.
นนทบุรี: ฟาเดียกัน.
- จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสแหลม
มลายู คราว ร.ศ.107 และ ร.ศ.108. สืบค้นจาก [http://164.115.27.97/
digital/items/show/3248](http://164.115.27.97/digital/items/show/3248)
- ชัยวุฒิ พิชะกุล. *โบราณคดีเมืองพัทลุง*. พัทลุง: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง
โรงเรียนสตรีพัทลุง, 2525.
- ถัด พรหมมานพ และเทพ บุญยประสาท. (2500). *จังหวัดพัทลุง: งานฉลอง
25 พุทธศตวรรษ*. มปท.
- บรรเทง ศิริมุสิกะ. (2545). *ศึกษาการผลิตของชุมชนเชิงเขาบรรทัดในจังหวัด
พัทลุง ตั้งแต่การจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชจนถึงการใช้แผน
พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (พ.ศ. 2439 — 2503).*
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ปก แก้วกาญจน์. (2541). *การค้าทางเรือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา*. รายงาน
วิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ประมวล มณีโรจน์ บรรณาธิการ. (2563). *ปากคำของกลุ่มทะเลสาบ*. พัทลุง:
ศูนย์ทะเลสาบศึกษา.
- ยงยุทธ ชูแว่น. (2541). *ลักษณะทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนชาวนา
บริเวณรอบทะเลสาบสงขลา สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์*. โลกของ
ลุ่มทะเลสาบ. ยงยุทธ ชูแว่น บรรณาธิการ. (หน้า 61-90). ปทุมธานี:
นาคร.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *รายงานการเสด็จ
ตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ พ.ศ. 2439 ร.ศ. 115. การเสด็จตรวจ
ราชการหัวเมือง ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง
ราชานุภาพ*. (หน้า 65-119), สืบค้นจาก [http://www.
stabundamrong.go.th/web/research1/research5.pdf](http://www.stabundamrong.go.th/web/research1/research5.pdf) สมเด็จพระ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจิตรเจริญ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (2540).

จดหมายระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ. 121. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115-125 (พ.ศ. 2439-2449). สืบค้น

จาก http://www.car.chula.ac.th/rarebook/book2/clra57_0002_2/mobile/index.html

แอนโทนี รีด. (2548). เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ. 1450-1680

เล่ม 1 ดินแดนใต้ลม. แปลโดย พงษ์ศรี เลขะวัฒนะ. เชียงใหม่: ชิลด์เวอร์ม

Lefebvre, Henri. (1991). *The Production of Space*. Translated by Donald Nicholson-Smith. Oxford: Basil Blackwell.

Skinner, G. William. (November 1964). *Marketing and Social Structure in Rural China: Part I*. The Journal of Asian Studies, Vol. 24, No. 1, pp. 3-43.

สัมภาษณ์

เจียน พงศ์สุด. อายุ 69 ปี บ้านนอก ตำบลงหวา อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง. (8 มิถุนายน 2562). สัมภาษณ์.

เชย หนูแก้ว. อายุ 81 ปี บ้านหัวถนน (หน้าเกาะ) ตำบลชะมวง อำเภควนขนุน จังหวัดพัทลุง. (2 กุมภาพันธ์ 2562). สัมภาษณ์.

ดำ วัชรเสรีกุล. อายุ 90 ปี บ้านปากคลอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภควนขนุน จังหวัดพัทลุง. (2 กุมภาพันธ์ 2562). สัมภาษณ์.

นคร กิณนร. อายุ 61 ปี ตำบลเขารูปช้าง ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา. (17 มกราคม 2562). สัมภาษณ์.

นิยม อรุณรัตน์. อายุ 79 ปี บ้านวังหลาม ตำบลห่านโพธิ์ อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง. (5 มกราคม 2562). สัมภาษณ์.

เผียน เพชรโชติ. อายุ 58 ปี บ้านนอก ตำบลงหรา อำเภองหรา จังหวัด
พัทลุง. (8 มิถุนายน 2562). สัมภาษณ์.

พริ้ง เย็นทั่ว. อายุ 83 ปี บ้านวังทลาม ตำบลห่านโพธิ์ อำเภอเขาชัยสน
จังหวัดพัทลุง. (3 กุมภาพันธ์ 2562). สัมภาษณ์.

มะเหลียม จินเดหวา. อายุ 73 ปี ถนนนครนอก ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง
จังหวัดสงขลา. (3 มีนาคม 2562). สัมภาษณ์.

สี้ ขำแจ้ง. อายุ 76 ปี บ้านนาเหรน ตำบลคลองเจลิม อำเภองหรา จังหวัด
พัทลุง. (1 กุมภาพันธ์ 2562). สัมภาษณ์.

หมาด ราบ้อม. อายุ 84 ปี บ้านโคกไทร ตำบลคลองเจลิม อำเภองหรา
จังหวัดพัทลุง. (30 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์.

มโนทัศน์สิทธิมนุษยชนในชีวิตประจำวันในอนุทินชีวิต
“จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน” ของป๊วย อึ้งภากรณ์
Perspectives on Human Rights in Daily Life: In Life Diary
“From Womb to Tomb”, by Puey Ungphakorn

สน นิลศรี *

ผู้ช่วยศาสตราจารย์,

ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

มหาวิทยาลัยนเรศวร

**Corresponding Author E-mail: sninsri@hotmail.com*

Received: March 3, 2021

Revised: May 21, 2021

Accepted: June 30, 2021

Available: June 30, 2021

A b s t r a c t

This article aims at reviewing the definition of human rights, significant terms on human rights, linkage between human rights and daily life, including related concepts for instances human dignity, rights, and liberty. Level of human rights as well as relations between human rights and legal rights will also be investigated. This study based on academic textbooks regarding human rights and the Life Diary “From Womb to Tomb” written by Puey Ungphakorn.

The study found that human rights can be defined as legitimate power which inherited to all human beings since they were born. These rights cannot be transferable. Everyone has intrinsic worth of a human person equal to all without discrimination despite differences on nationality, living place, gender, race, color of skin, language, religious belief, age, occupation, political thought, physical health, social status, economic status, or other statuses.

This concept reflects on related significant terms on human rights. In addition, Puey Ungphakorn attempted to illustrate perspectives on human rights

in an easy story telling for everyone to understand various aspects of human rights in daily life.

Keywords:

Perspectives, Human Rights,
Puey Ungphakorn

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อปริทัศน์ความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน คำศัพท์สำคัญเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ความเชื่อมโยงระหว่างสิทธิมนุษยชนกับชีวิตประจำวัน และแนวคิดที่เกี่ยวข้องเช่น ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ ระดับของสิทธิมนุษยชน รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิมนุษยชนและสิทธิตามกฎหมาย โดยศึกษาผ่านตัวบทงานวิชาการที่น่าเสนอเรื่องนี้โดยตรง และวรรณกรรมเรื่อง “จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน” ของป๋วย อึ๊งภากรณ์ ผลการศึกษาพบว่า มโนทัศน์สิทธิมนุษยชนสื่อสารถึงอำนาจอันชอบธรรมที่มนุษย์ทุกคนล้วนมีติดตัวมาตั้งแต่เกิด ไม่สามารถจำหน่ายถ่ายโอนให้แก่กันได้ ทุกคนมีคุณค่าในความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกันโดยไม่เลือกปฏิบัติและไม่คำนึงถึงความแตกต่างในด้านสัญชาติ สถานที่อยู่อาศัย เพศสภาพ เชื้อชาติ สีผิว ภาษาศาสนา อายุ อาชีพ ความคิดทางการเมือง สภาพร่างกาย สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจหรือสถานภาพอื่นใด แนวความคิดเรื่องนี้ได้สะท้อนอยู่ในคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ โดยอนุทินชีวิตของป๋วย อึ๊งภากรณ์ เป็นงานเขียนหนึ่งที่มุ่งหมายที่จะสื่อสารแนวความคิดนี้ งานเขียนเรื่องนี้จึงเหมือนกับการอธิบายแก่นสารของแนวคิดสิทธิมนุษยชนโดยการประยุกต์ผ่านเรื่องเล่าเพื่อให้สามารถเข้าใจได้ง่ายขึ้น

บทนำ

สิทธิมนุษยชน (Human Rights) เป็นหลักการพื้นฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตยซึ่งสังคมทั่วโลกส่วนใหญ่เชื่อว่าระบอบนี้เหมาะสมที่สุดและใช้ระบอบประชาธิปไตยในการปกครองประเทศ สิทธิมนุษยชนเป็นแนวคิดที่ส่งเสริมคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ยอมรับในความแตกต่าง เคารพในสิทธิและเสรีภาพของกันและกันโดยเสมอภาค ไม่เลือกปฏิบัติอันเนื่องมาจากสัญชาติ เชื้อชาติ เพศสภาพ สีผิว อายุ สถานภาพทางสังคม ชนตักำเนิด ภาษา ถิ่นที่อยู่อาศัย อาชีพ สถานภาพทางเศรษฐกิจ ความเชื่อทางศาสนา ความคิดทางการเมือง สภาพร่างกายหรือสถานภาพอื่นใด

ด้วยเหตุนี้สิทธิมนุษยชนจึงถือเป็นพัฒนาการทางอารยธรรมโลก (World Civilization) ที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามของมนุษยชาติในการวางระบบความคิดและความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เคารพสิทธิต่าง ๆ อันมีพื้นฐานมาจากความชอบธรรม (ชะวัชชัย ภาตินธุ, 2548) มิใช่เรื่องของประเทศใดประเทศหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นสำนึกถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ในลักษณะสากล

ความตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของสิทธิมนุษยชนยังสัมพันธ์กับการพิจารณารูปแบบการเมืองและการปกครองด้วย ดังเราจะเห็นได้ว่าประเด็นสิทธิมนุษยชนถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการความสัมพันธ์และปฏิบัติการทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ เช่น การละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยรัฐบาลเผด็จการทหารเมียนมาเป็นเหตุให้สหรัฐอเมริกาและสหภาพยุโรปคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2533 ก่อนที่จะเริ่มผ่อนคลายและยกเลิกการคว่ำบาตรหลังการเลือกตั้งทั่วไปในปี พ.ศ.2555 และเริ่มนำการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจมาใช้อีกครั้งเมื่อเกิดการรัฐประหารในต้นปี พ.ศ.2564 หรือกรณีการส่งกองกำลังทหารรักษาสันติภาพขององค์การสหประชาชาติเพื่อเข้ายุติการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในบอสเนีย เฮอร์เซโกวีนา และในโคโซโว ของอดีตประเทศ

ยูโกสลาเวีย (กุลพล พลวัน, 2547) นอกจากนี้ยังมีกรณีสหภาพยุโรป
ให้ใบเหลือง Illegal, Unreported and Unregulated Fishing (IUU Fishing)
หรือประกาศเตือนอย่างเป็นทางการแก่ประเทศไทยในปี พ.ศ. 2558 ให้
แก้ปัญหการทำประมงที่ผิดกฎหมายไร้การรายงานและไร้การควบคุม
ซึ่งประเด็นสำคัญประการหนึ่งคือการละเมิดสิทธิแรงงานประมงไทยและ
ต่างด้าว

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อปริทัศน์แนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิ
มนุษยชน และวิเคราะห์แนวคิดสิทธิมนุษยชนในชีวิตประจำวัน ที่สื่อสาร
อยู่ในผลงานเรื่อง “จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน” ของป๋วย อึ๊งภากรณ์
ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นนักคิดและนักวิชาการคนสำคัญในไทย โดยผลงานของ
ท่านได้กลายเป็นแหล่งอ้างอิงที่ก้าวหน้าในเรื่องสิทธิมนุษยชนไทย
เป็นรากฐานความคิดที่สำคัญต่อการส่งเสริมประชาธิปไตยในสังคมไทย
และต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมโลก

ว่าด้วยความหมายและความเป็นมาของคำศัพท์

‘สิทธิมนุษยชน’ (Human Rights) เป็นคำศัพท์ที่รู้จักและใช้อย่าง
แพร่หลายเป็นต้นมาตั้งแต่มีการก่อตั้งองค์การสหประชาชาติ คำศัพท์
อื่นๆที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า ‘สิทธิมนุษยชน’ เช่น สิทธิ
ธรรมชาติ (Natural Rights) สิทธิขั้นพื้นฐาน (Fundamental Rights)
และสิทธิของความเป็นมนุษย์ (Rights of Man) เป็นต้น หากแปลความ
หมายตรงตามตัวอักษร ‘สิทธิมนุษยชน’ หมายถึง สิทธิของความเป็น
มนุษย์ ดังนั้นมนุษย์ทุกคนย่อมมีสิทธิดังกล่าวติดตัวตั้งแต่เกิดจนตายโดย
ไม่มีเงื่อนไขหรือข้อจำกัดของกฎหมาย

กฎบัตรองค์การสหประชาชาติได้กล่าวถึง ‘สิทธิมนุษยชน’ ไว้
อาทิเช่น ในช่วงของการอารัมภบทก็ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายของ
องค์การสหประชาชาติไว้กล่าวคือ “เพื่อเป็นการยืนยันและให้การรับรอง
ถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ในศักดิ์ศรีและคุณค่าของ

มนุษยชาติ” (To reaffirm faith in fundamental Human Rights, in the dignity and worth of the human person...) แต่ไม่ได้ให้คำจำกัดความหรือนิยามของคำว่าสิทธิมนุษยชนไว้ (อุดมศักดิ์ สนิธิพงษ์, 2561) ด้วยเหตุนี้จึงยังไม่มีความเห็นพ้องต้องกันระหว่างนักวิชาการหรือองค์กรด้านสิทธิมนุษยชน ในเรื่องถ้อยคำสำหรับใช้อธิบายความหมายของคำว่า ‘สิทธิมนุษยชน’ โดยตรง

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights หรือ UDHR) ไม่ได้นิยามความหมายของ ‘สิทธิมนุษยชน’ แต่ในมาตราที่ 2 บัญญัติไว้ว่า ‘บุคคลชอบที่จะมีสิทธิและเสรีภาพประดามีที่ระบุไว้ในปฏิญญานี้ ทั้งนี้โดยไม่มีการจำแนกความแตกต่างในเรื่องใด ๆ เช่น ภาษา ศาสนา เชื้อชาติ สีผิว เพศ ความคิดเห็นทางการเมือง หรือทางอื่นใด ชาติหรือสังคมอันเป็นที่มาเดิม ทรัพย์สิน กำเนิด หรือสถานะอื่นใด นอกจากนี้การจำแนกข้อแตกต่างโดยอาศัยมูลฐานแห่งสถานะทางการเมือง หรือเรื่องระหว่างประเทศของประเทศ ดินแดนซึ่งบุคคลสังกัดจะทำมิได้ ทั้งนี้ไม่ว่าดินแดนดังกล่าวจะเป็นเอกราชอยู่ในความพิพาท มิได้ปกครองตนเองหรืออยู่ภายใต้การจำกัดแห่งอธิปไตยอื่นใด’ ซึ่งข้อความดังกล่าวนำมาใช้อธิบายความหมายของ ‘สิทธิมนุษยชน’ ได้

สำนักงานข้าหลวงใหญ่สิทธิมนุษยชนแห่งองค์การสหประชาชาติ (Office of the High Commissioner for Human Rights) ให้ความหมาย ‘สิทธิมนุษยชน’ ว่าหมายถึงบรรดาสิทธิที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมนุษย์ โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างในด้านสัญชาติ สถานที่พำนักหรืออยู่อาศัย เพศ เชื้อชาติหรือเผ่าพันธุ์ สีผิว ศาสนา ภาษา หรือสถานภาพอื่นใด โดยทุกคนมีสิทธิในความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกันโดยไม่เลือกปฏิบัติ บรรดาสิทธิเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทั้งหมดสามารถพึ่งพากันและไม่สามารถแบ่งแยกออกจากกันได้ สิทธิมนุษยชนมีความเป็นสากลและได้รับหลักประกันโดยมีกฎหมายรองรับในรูปแบบ

ของสนธิสัญญา กฎหมายระหว่างประเทศตามจารีตประเพณี หลักการทั่วไปและแหล่งที่มาอื่น ๆ ของกฎหมายระหว่างประเทศ

ในหนังสือคู่มือที่ใช้ในการฝึกอบรมเรื่องสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติ (2004) นิยามความหมาย ‘สิทธิมนุษยชน’ คือความคุ้มครองทางกฎหมายสากลเพื่อปกป้องปัจเจกชนและกลุ่มบุคคลจากการกระทำของรัฐบาลที่แทรกแซงอิสรภาพขั้นพื้นฐาน และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สอดคล้องกับสารานุกรมสิทธิมนุษยชนในสหรัฐอเมริกา (2011) ที่ได้อธิบายว่า ‘สิทธิมนุษยชน’ หมายถึง อิสรภาพ ความคุ้มครองและประโยชน์ต่าง ๆ ที่มนุษย์ทุกคนควรจะได้รับในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ รัฐต่าง ๆ จะต้องรับรองและพึงเคารพสิทธิเหล่านั้นตามกฎหมายและความตกลงระหว่างประเทศ

สหภาพยุโรปได้ระบุในมาตรา 2 ของสนธิสัญญาการก่อตั้งว่า “สหภาพยุโรปตั้งอยู่บนพื้นฐานของค่านิยมที่ให้ความเคารพต่อศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ เสรีภาพ ประชาธิปไตยความเสมอภาค หลักนิติธรรม และการเคารพต่อ ‘สิทธิมนุษยชน’ รวมทั้งสิทธิของชนกลุ่มน้อย” ประเทศสมาชิกของสหภาพยุโรปจะต้องยึดมั่นในหลักการเหล่านี้อยู่เสมอ และประเทศที่ปรารถนาจะเข้าร่วมเป็นสมาชิกสหภาพยุโรปจะต้องยอมรับในหลักการเหล่านี้อีกก่อนที่จะเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสหภาพยุโรปได้ โดยเขียนว่า “การปฏิบัติภารกิจด้านการต่างประเทศของสหภาพยุโรปจะต้องนำโดยหลักการที่ผลักดันให้เกิดการก่อตั้ง การพัฒนา และการขยายสมาชิกภาพของสหภาพยุโรปเอง ทั้งนี้เพื่อมุ่งส่งเสริมหลักการและค่านิยมที่สำคัญในประชาคมโลกอันได้แก่ประชาธิปไตย หลักนิติธรรม ความเป็นสากลและการเลือกปฏิบัติมิได้เกี่ยวกับ ‘สิทธิมนุษยชน’ เสรีภาพขั้นพื้นฐาน การเคารพต่อศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาค ภราดรภาพ และการเคารพหลักการภายใต้กฎบัตรองค์การสหประชาชาติ และกฎหมายระหว่างประเทศ” (แนวปฏิบัติของสหภาพยุโรปต่อนักปกป้องสิทธิมนุษยชน, ม.ป.ป.)

New Zealand Handbook on International Human Rights (2003) อธิบายสิทธิมนุษยชนว่ามนุษย์ทุกคนนั้นเกิดมาโดยมีอิสรภาพ และมีความเท่าเทียมกันในศักดิ์ศรีและสิทธิ บรรดาสิทธิเหล่านี้ติดตัวทุกคนมาตั้งแต่เกิด ไม่สามารถพรากออกไปได้และมีความเป็นสากล

จะเห็นได้ว่าองค์กรแต่ละแห่งให้นิยามของคำว่า ‘สิทธิมนุษยชน’ แตกต่างกันไปบ้าง อย่างไรก็ตามนิยามเหล่านั้นมีเนื้อหาสาระสำคัญโดยรวมที่คล้ายคลึงกัน คือเห็นว่า ‘สิทธิมนุษยชน’ เป็นคุณค่าตามธรรมชาติที่ติดตัวมนุษย์มา เป็นผลประโยชน์หรืออำนาจอันชอบธรรมที่มนุษย์ทุกคนล้วนมีติดตัวมาตั้งแต่เกิด ไม่สามารถจำหน่ายถ่ายโอนสิทธิให้แก่กันได้ ทุกคนมีคุณค่าและสิทธิในความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกันโดยไม่เลือกปฏิบัติและไม่คำนึงถึงความแตกต่างในด้านสัญชาติ สถานที่ พานักหรืออยู่อาศัย เพศสภาพ เชื้อชาติหรือเผ่าพันธุ์ สีผิว ศาสนา ภาษา อายุ อาชีพ ความคิดทางการเมือง สภาพร่างกาย สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจหรือสถานภาพอื่นใด บรรดาสิทธิเหล่านี้ย่อมได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย การที่จะดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคมมนุษย์ทุกคนต้องรู้จักการเคารพ ‘สิทธิมนุษยชน’ ซึ่งกันและกัน

กรอบแนวคิดของ ‘สิทธิมนุษยชน’ ยังสัมพันธ์กับความหมายของคำสำคัญที่เกี่ยวข้อง ซึ่งหน่วยงานราชการและนักวิชาการด้านนี้ต่างยอมรับร่วมกันว่าสื่อนัยถึงหลักการที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดอื่น ๆ ที่หลากหลาย อย่างน้อยที่สุดก็ประกอบขึ้นด้วยคำ 2 คำ คือ ‘สิทธิ’ และ ‘มนุษยชน’ ดังนั้นสิทธิมนุษยชนจึงเกี่ยวข้องกับแนวคิดหลัก 2 ประการคือที่เกี่ยวข้องกับ ‘สิทธิ’ และที่เกี่ยวข้องกับ ‘มนุษย์’ กองส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม เสนอไว้ว่าทั้ง 2 แนวคิดนี้ยังมีความเกี่ยวข้องกับมิติทัศน์ต่าง ๆ อีกมาก ซึ่งแสดงให้เห็นผ่านวงศัพท์ที่แสดงความหมายถึง 20 คำศัพท์ด้วยกัน คือ สิทธิ (Rights) การเคารพสิทธิ (Respect) การปกป้องหรือการพิทักษ์สิทธิ (Defense) การคุ้มครองสิทธิ (Protection) หน้าที่ (Obligation)

การปฏิเสธสิทธิ (Denial of Rights) การเลือกปฏิบัติ (Discrimination) การกดขี่ข่มเหง (Oppression) การละเมิดสิทธิมนุษยชน (Human Rights Violation) มนุษยชน (Human Being) มนุษยชาติ (Mankind) ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) มนุษยธรรม (Humanity) ความชอบธรรม (Legitimacy) ความเป็นธรรม (Fairness) ความยุติธรรม (Justice) ความเท่าเทียม (Equity) ความเสมอภาค (Equality) เสรีภาพ (Liberty) อิสระภาพ และความเป็นอิสระ (Independence)

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพ

จากที่กล่าวมา จะพบว่ามโนทัศน์เรื่องสิทธิมนุษยชนสัมพันธ์กับกรอบมโนทัศน์ใหญ่ ๆ คือมโนทัศน์เรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มโนทัศน์เรื่องสิทธิ และมโนทัศน์เรื่องเสรีภาพ ในที่นี้จะได้กล่าวถึงแต่ละมโนทัศน์ เพื่อแสดงให้เห็นขอบข่ายของความหมาย และความเชื่อมโยงกัน จนกระทั่งเป็นมโนทัศน์หลักคือสิทธิมนุษยชน

1) ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เป็นคำที่ใช้อธิบายความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีคุณค่าในตัวเอง ไม่ว่าบุคคลนั้นจะมีเชื้อชาติ สีผิว เผ่าพันธุ์ เพศสภาพ ภาษา ศาสนาใด อยู่ในดินแดนใด มีฐานะทางสังคม หรือมีฐานะทางเศรษฐกิจเช่นใด ดังนั้นมนุษย์ทุกคนจึงต้องเท่าเทียมกัน และจำเป็นต้องปฏิบัติต่อกันให้สมกับการเป็นมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรี

มโนทัศน์นี้เป็นพื้นฐานทางอุดมการณ์การเมืองที่สืบทอดมาจากแนวคิดของสำนักความคิดกฎหมายธรรมชาติ ที่เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิขั้นพื้นฐานที่ไม่อาจแยกออกจากความเป็นมนุษย์ได้ ไข่กล่าวอ้างเพื่อเรียกร้องสิทธิบางประการที่ถือว่าสำคัญอย่างยิ่งต่อความเป็นมนุษย์ สิทธินี้เป็นสาระสำคัญแห่งความเป็นมนุษย์ ถ้าขาดสิทธินี้ มนุษย์ก็จักสิ้นสภาพความเป็นมนุษย์ กฎหมายของรัฐ หรือผู้มีอำนาจใด ๆ ไม่อาจพรากสิทธินี้ไปได้ ดังนั้นสิทธิเหล่านี้จึงรองรับ “ศักดิ์ศรี” ความเป็นมนุษย์อันต่างจากสิทธิอื่น ๆ เช่นสิทธิตามกฎหมาย หรือสิทธิตามสัญญา

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นหลักการพื้นฐานที่ยกขึ้นกล่าวอ้าง เพื่อให้มีการยอมรับสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลเพื่อจรรโลงศักดิ์ศรีของมนุษย์ในการจัดทำตราสารปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและสนธิสัญญาสิทธิมนุษยชนทุกฉบับ ดังนั้นในการดำเนินการต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน เนื่องจากเป็นวิธีการที่นำไปสู่การเคารพศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์

กล่าวโดยสรุป ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หมายถึงทุกคนมีคุณค่าและสิทธิในความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกันโดยไม่เลือกปฏิบัติและไม่คำนึงถึงความแตกต่างในด้านสัญชาติ สถานะที่พำนักหรืออยู่อาศัย เพศสภาพ เชื้อชาติหรือเผ่าพันธุ์ สีผิว ศาสนา ภาษา อายุ อาชีพ ความเชื่อทางศาสนา ความคิดทางการเมือง สภาพร่างกาย สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจหรือสถานภาพอื่นใด

2) สิทธิ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้นิยาม สิทธิ ว่าหมายถึง อำนาจอันชอบธรรม และในสารานุกรมไทย ฉบับเยาวชน พ.ศ. 2536 ให้คำจำกัดความ สิทธิ คือ อำนาจอันชอบธรรมตามกฎหมาย ซึ่งกฎหมายรับรองและคุ้มครองให้ ศาลฎีกาได้วินิจฉัยความหมายของสิทธิไว้ในคำพิพากษาฎีกาที่ 124/2487 ว่า ประโยชน์อันบุคคลมีอยู่ แต่ประโยชน์จะเป็นสิทธิหรือไม่ ถ้าบุคคลอื่นมีหน้าที่ต้องเคารพ ประโยชน์นั้นก็เป็สิทธิ กล่าวคือ ได้รับการรับรองและคุ้มครองตามกฎหมาย (อุดมศักดิ์ สิริพิงษ์, 2561)

กล่าวโดยสรุป สิทธิ หมายถึง ประโยชน์หรืออำนาจอันชอบธรรมตามกฎหมาย ซึ่งกฎหมายรับรองและคุ้มครองให้ในอันที่จะเรียกร้องให้บุคคลอื่นกระทำการบางอย่างโดยหนึ่งหากละเมิดสิทธิของบุคคลผู้ทรงสิทธิ สิทธิก่อให้เกิดหน้าที่แก่บุคคลอื่นด้วย นั่นคือบุคคลอื่นมีหน้าที่ต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎหมายเพื่อให้บุคคลผู้ทรงสิทธิได้ใช้สิทธิโดยชอบด้วยกฎหมาย

3) เสรีภาพ หมายถึงการที่บุคคลสามารถกระทำได้ คิดได้โดยไม่มีข้อผูกมัด หรือมีอะไรมาเหนี่ยวรั้ง แต่โดยทั่วไปแล้วสิทธิและเสรีภาพมักจะใช้ในความหมายคล้ายคลึงกันและมักใช้สองคำนี้ควบคู่กันไป เช่น สิทธิเสรีภาพในการพูด สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 กล่าวถึงสิทธิในชีวิต ร่างกาย อนามัย ทรัพย์สิน และเสรีภาพ รวมทั้งอธิบายว่า เสรีภาพ หมายถึง ความสามารถในการเคลื่อนไหวโดยปราศจากการถูกแทรกแซง ขัดขวาง หากมีการจับกุมคุมขังโดยมิชอบ ย่อมจะต้องถือว่ามีการละเมิดต่อเสรีภาพแล้ว ซึ่งกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เองก็มีได้แยกสิทธิและเสรีภาพออกจากกันอย่างเด็ดขาด อย่างไรก็ตามสิทธิและเสรีภาพมีความแตกต่างกันในเนื้อหาสาระที่สำคัญดังนี้

สิทธินั้นถือเป็นอำนาจหรือโอกาสที่มีการคุ้มครองหากทำไปแล้วไม่ผิด และมีทางเลือกว่าจะทำหรือไม่ก็ได้ ถือเป็นประโยชน์ที่ได้รับการรับรองและคุ้มครองจากกฎหมาย (Legal Rights) ส่วน เสรีภาพหมายถึง ความมีอิสระที่จะกระทำการหรืองดเว้นกระทำการใด ๆ (วิชฌู เกรียงาม, 2535) จึงสรุปได้ว่า สิทธิ คือ อำนาจอันชอบธรรมบุคคลผู้ทรงสิทธิสามารถเลือกได้ว่าจะใช้สิทธิที่มีอยู่หรือไม่ก็ได้ หากเลือกใช้สิทธินั้นกฎหมายก็รับรองและคุ้มครองให้ ส่วนเสรีภาพหมายถึง การจำกัดขอบเขตของการใช้สิทธิที่มีอยู่ ได้แก่ การกำหนดวิธีการใช้สิทธิ เช่นนั้นว่าควรจะใช้อย่างไร (อุดมศักดิ์ สนิธิพงษ์, 2561)

ยกตัวอย่างเช่น สิทธิในการชุมนุมประท้วงโดยสงบของประชาชน ผู้เป็นเจ้าของสิทธิคือประชาชนจะใช้สิทธิที่มีอยู่หรือไม่ก็ได้ หากใช้กฎหมายก็คุ้มครองให้ กล่าวคือบุคคลอื่นได้แก่ตำรวจจะห้ามปรามหรือขัดขวางการใช้สิทธิดังกล่าวของประชาชนมิได้ ส่วนเสรีภาพในการชุมนุมประท้วงโดยสงบของประชาชน คือในการใช้สิทธินั้นจะต้องกระทำด้วยความสงบปราศจากอาวุธ ไม่รบกวนหรือขัดขวาง หรือล่วงละเมิดต่อสิทธิของผู้อื่น กล่าวคือจะทำการปิดถนนกีดขวางการจราจร

หรือทำการบังคับโดยใช้ความรุนแรงทำร้ายผู้อื่นเพื่อให้ยอมตามคำเรียกร้องของตนเองมิได้

กล่าวโดยสรุป เสรีภาพหมายถึงการกระทำหรือไม่กระทำการใดโดยไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดธรรมเนียมประเพณีหรือศีลธรรมอันดีงามของสังคม รวมถึงการใช้สิทธิตามกฎหมายโดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เสรีภาพหมายถึงสภาพการณ์ที่บุคคลมีอิสระในการที่จะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งตามความประสงค์ของตน นั่นคืออำนาจในการกำหนดตนเอง เสรีภาพไม่ก่อให้เกิดหน้าที่ต่อบุคคลอื่น

ระดับของสิทธิมนุษยชน

หากพิจารณาในแง่ของการบังคับใช้ อาจแบ่งสิทธิมนุษยชนได้เป็น 2 ระดับดังนี้คือ สิทธิทางจริยธรรม หรือ moral rights และ สิทธิทางด้านกฎหมาย หรือ legal rights ดังรายละเอียดดังนี้

1) สิทธิทางจริยธรรม (Moral Rights)

สิทธิทางจริยธรรม หรือสิทธิติดตัว หมายถึง สิทธิในอุดมคติเป็นอำนาจอันชอบธรรมที่มนุษย์จะพึงมี เป็นสิทธิที่ติดตัวทุกคนมาตั้งแต่เกิด ไม่สามารถจำหน่ายถ่ายโอนให้แก่กันได้ อยู่เหนือกฎหมายและอำนาจใด ๆ ของรัฐทุกรัฐ อย่างไรก็ตามในบางกรณีอาจไม่มีสภาพบังคับตามกฎหมายในการบังคับให้เป็นไปตามสิทธิ เช่น สิทธิในการแสดงความคิดเห็น สิทธิในการที่จะได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร สิทธิในความเป็นส่วนตัว สิทธิในการเลือกนับถือศาสนา เป็นต้น

2) สิทธิตามกฎหมาย (Legal Rights)

สิทธิตามกฎหมาย หรือสิทธิติดตาม หมายถึง สิทธิที่สามารถบังคับให้เป็นไปตามสิทธินั้นได้จริงตามกฎหมายที่แต่ละประเทศให้การรับรองและคุ้มครองไว้อย่างชัดเจน เช่น สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในค่าสินไหมทดแทนจากการถูกทำละเมิด หรือสิทธิที่เกิดจากการที่มีจารีตประเพณีให้การรับรองไว้ เช่น สิทธิตามกฎหมายระหว่างประเทศ สิทธิ

ดังกล่าวนี้อาจสามารถพิสูจน์ได้แย่ง หรือบังคับให้เป็นไปตามสิทธิได้ และสามารถจำหน่ายถ่ายโอนสิทธิได้ เช่น สิทธิในทรัพย์สิน เป็นต้น

สิทธิมนุษยชนและสิทธิตามกฎหมาย

ปัญหาว่าสิทธิมนุษยชนประกอบด้วยสิทธิประเภทใดหรือสิทธิอะไรบ้างนั้น ยังคงมีความเห็นที่แตกต่างกัน ความเห็นแรกเชื่อว่า เฉพาะสิทธิที่ได้รับการรับรองและคุ้มครองโดยกฎหมายหรือสิทธิตามกฎหมายเท่านั้น จึงจะถือเป็นสิทธิมนุษยชน (กุลพล พลวัน, 2538) เช่น สิทธิของผู้ต้องหาในการที่จะได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ว่ามีความผิดจริง ส่วนสิทธิมนุษยชนหรือสิทธิตามธรรมชาติที่ไม่ได้รับการรับรองหรือคุ้มครองตามกฎหมายในบางกรณีหรือในบางประเทศ เช่น สิทธิในการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง และสิทธิในการเลือกนับถือศาสนา นั้นยังไม่อาจถือได้ว่าเป็นสิทธิมนุษยชนตามความหมายนี้

อย่างไรก็ตาม มีความคิดเห็นที่แตกต่างจากความเห็นข้างต้น โดยเชื่อว่าสิทธิมนุษยชน มิได้ประกอบด้วยสิทธิตามกฎหมายเพียงอย่างเดียว แต่หมายรวมถึงสิทธิตามธรรมชาติที่อาจไม่ได้รับการรับรองหรือคุ้มครองตามกฎหมายในบางกรณีหรือในบางประเทศด้วย ดังนั้นสิทธิมนุษยชนจึงเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน เป็นมาตรฐานขั้นต่ำที่พึงมี เป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างมีศักดิ์ศรีและมีคุณค่า หากมีการล่วงละเมิดต่อสิทธิดังกล่าว ย่อมจะได้รับการรับรองและคุ้มครองโดยกฎหมาย เช่น สิทธิในชีวิตร่างกายและความมั่นคงปลอดภัย สิทธิในการถือครองทรัพย์สิน สิทธิในการเดินทางและการเลือกถิ่นที่อยู่อาศัย เป็นต้น และสิทธิมนุษยชนยังหมายรวมถึง สิทธิที่พึงมีเพื่อการพัฒนาบุคลิกภาพ คุณภาพชีวิต เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เช่น สิทธิในการเลือกนับถือศาสนา สิทธิในการเลือกประกอบอาชีพ สิทธิในการแสดงความคิดเห็นตลอดจนสิทธิในการมีส่วนร่วมในทางการเมือง เป็นต้น สิทธิมนุษยชนประกอบไปด้วยสิทธิต่าง ๆ ครอบคลุมวิถีชีวิตของมนุษย์

ทุกคนตั้งแต่เกิดจนตาย

หากพิจารณาในรายละเอียด สิทธิมนุษยชนมีความแตกต่างจากสิทธิตามกฎหมายอยู่หลายประการ อุดมศักดิ์ สนิธิพงษ์ (2561) อธิบายไว้โดยสังเขปดังนี้

1) สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิตามธรรมชาติ สิทธินี้เกิดขึ้นพร้อมกับความเป็นมนุษย์ โดยพื้นฐานแล้วไม่มีสภาพกฎหมายบังคับ แต่ได้ถูกกำหนดให้มีความชัดเจนหรือสภาพบังคับตามกฎหมายขึ้นในภายหลัง เช่นความเท่าเทียมทางเพศ ถือเป็นสิทธิมนุษยชนที่ทุกคนเกิดมามีคุณค่าและเท่าเทียมกันในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์โดยจะเลือกปฏิบัติอันเป็นเหตุจากความแตกต่างทางเพศสภาพมิได้ ซึ่งต่อมาได้มีการออกกฎหมายรับรองสิทธิดังกล่าวหลายฉบับได้แก่ อนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ เป็นต้น

2) สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่ไร้พรมแดน สิทธินี้ถือเป็นสิทธิที่ปราศจากขอบเขต เช่น สิทธิในชีวิต สิทธิในการเลือกนับถือศาสนา มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะอาศัยอยู่แห่งหนใดในโลกนี้เป็นผู้มีสิทธินี้อย่างเท่าเทียมกันทั้งหมดทั้งสิ้นโดยไม่มีข้อยกเว้น ส่วนสิทธิตามกฎหมายเป็นสิทธิที่มีขอบเขต เช่น สิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ลิขสิทธิ์และสิทธิบัตร ซึ่งเป็นสิทธิที่มีขอบเขตเป็นของกลุ่มบุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยเฉพาะ ทั้งนี้ภายใต้เงื่อนไขที่กำหนด

3) สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิของมนุษย์ทุกคน สิทธินี้ถือเป็นของทุกคน เช่น ทุกคนที่เกิดมา จะมีสิทธิในชีวิตและร่างกายโดยเท่าเทียมกันจะถูกประทุษร้ายหรือถูกละเมิดโดยบุคคลอื่นมิได้ ส่วนสิทธิตามกฎหมายเป็นสิทธิเฉพาะของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เช่น สิทธิในการถือครองที่ดินหรือทรัพย์สิน อาจถูกจำกัดให้สามารถมิได้เฉพาะบุคคลผู้มีสัญชาติของเจ้าของประเทศนั้น ๆ เท่านั้น มิใช่มนุษย์ทุกคนบนโลกจะมีสิทธิในการถือครองที่ดินหรือทรัพย์สินในประเทศดังกล่าว

4) สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่เป็นนิรันดร์ สิทธินี้มีอยู่และใช้ได้ในทุกยุคทุกสมัย ส่วนสิทธิตามกฎหมายเป็นสิทธิที่ใช้ได้อย่างจำกัดภายในระยะเวลาหนึ่ง กล่าวคือหากกาลเวลาเปลี่ยนไป กฎหมายที่ใช้อยู่ไม่มีความเหมาะสมกับสภาพของสังคมในขณะนั้นย่อมจะต้องถูกแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกไปในที่สุด

5) สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิเฉพาะตัวของแต่ละบุคคล สิทธินี้มีอยู่และใช้เฉพาะตัวของแต่ละคน ไม่สามารถยกเลิกเพิกถอน พรากออกไป หรือจำหน่ายถ่ายโอนสิทธิให้กับบุคคลอื่นได้ไม่ว่าโดยวิธีการใด ส่วนสิทธิตามกฎหมาย เช่น กรรมสิทธิ์ สิทธิครอบครอง สามารถโอนให้แก่กันได้ทั้งโดยทางนิติกรรม ได้แก่ การซื้อขายแลกเปลี่ยน การให้โดยเสน่หา หรือโดยทางมรดก

6) สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่ปราศจากสภาพบังคับ สิทธินี้เป็นสิทธิตามธรรมชาติโดยพื้นฐานแล้วไม่มีสภาพบังคับ การที่จะทำให้มีสภาพบังคับเช่นเดียวกับสิทธิตามกฎหมายได้ ก็ด้วยการนำสิทธิเหล่านั้นไปบัญญัติไว้ในกฎหมาย เช่น บรรดาสิทธิมนุษยชน ในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองขององค์การสหประชาชาติ (International Covenant on Civil and Political Rights) หากประสงค์จะให้มีความบังคับตามกฎหมายภายในประเทศ ก็ต้องนำไปบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายภายในของแต่ละประเทศ

กล่าวโดยสรุป สิทธิมนุษยชน เป็นสิทธิตามธรรมชาติที่มีติดตัวมนุษย์ทุกคนทุกแห่งหนบนโลกนี้ มีความเป็นสากลและเป็นนิรันดร์ เป็นสิทธิเฉพาะตัวไม่สามารถยกเลิกเพิกถอนหรือจำหน่ายถ่ายโอนให้กับผู้อื่นได้และปราศจากสภาพบังคับ และสิทธิมนุษยชนยังหมายรวมถึงสิทธิตามกฎหมายด้วยเช่นกัน

สิทธิมนุษยชนในชีวิตประจำวัน ในอนุทินแห่งชีวิต จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน

จากนิยามความหมายและกรอบแนวคิดจากคำศัพท์สำคัญข้างต้น เห็นได้ว่าสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องใกล้ตัวที่ทุกคนพบเจอในชีวิตจริงเนื่องจากมันอยู่ในเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของมนุษย์ทุกคนตั้งแต่ก่อนเกิดจนกระทั่งตาย ในอนุทินแห่งชีวิต จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน ของ ปวีย์ อึ้งภากรณ์ ได้ยกตัวอย่างความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ในช่วงวัยต่างๆ ตั้งแต่อยู่ในครรภ์ซึ่งความต้องการเหล่านี้หลายประการเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน เช่น

...เมื่อผมอยู่ในครรภ์ของแม่ ผมต้องการให้แม่รับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์ และได้รับความเอาใจใส่และบริการอันดีในเรื่องสวัสดิภาพของแม่และเด็ก ผมไม่ต้องการมีพี่น้องมากอย่างที่คุณแม่ผมมีอยู่และแม่ต้องไม่มีลูกที่ พ่อกับแม่จะแต่งงานกันอย่างถูกกฎหมายหรือธรรมเนียมประเพณีหรือไม่ ไม่สำคัญ ผมต้องการให้แม่ผมกับตัวผมได้รับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์...

ข้อความดังกล่าวข้างต้น สื่อให้เห็นว่ามนุษย์ตั้งแต่ก่อนถือกำเนิดออกมาดูโลก ก็มีสิทธิในฐานะมนุษย์เกิดขึ้นแล้ว เมื่อมีฐานะความเป็นมนุษย์จึงย่อมมีสิทธิที่จะได้รับการดูแลทั้งด้านสุขภาพจิตและกาย โดยแม่จะต้องเป็นฝ่ายที่ดำเนินการให้ลูกในครรภ์ได้เข้าถึงสิทธิ์นั้นเพื่อที่เขาจะได้ออกมาดูโลกอย่างแข็งแรง เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์พร้อมกับการเติบโต

ปวีย์ได้สะท้อนให้เห็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ในการดำรงชีพ ถือเป็นสิทธิมนุษยชนที่ทุกคนควรได้รับ เมื่ออยู่ในครรภ์มารดาแม่และสังคมควรต้องเป็นผู้ปกป้องดูแล คือ สังคมดูแลแม่ เพื่อให้แม่ได้ดูแลทารก ดังกรณีการที่ให้แม่สามารถลาก่อนคลอดและหลังคลอดได้ในระยะเวลาที่มากพอสำหรับการเตรียมพร้อมรับทารกก่อนคลอด และการฟื้นฟูร่างกายหลังคลอด ทารกในครรภ์มีสิทธิที่จะได้รับการดูแลด้าน

บริการสาธารณสุข ได้รับสารอาหารที่เป็นคุณประโยชน์ ได้รับวัคซีนและ
การคัดกรองที่ปลอดภัยผ่านมาทางแม่ เป็นต้น

เมื่อทารกในครรภ์คลอดออกมามีสถานภาพเป็นบุคคล
เด็กทารกนั้นจะต้องมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย
ได้รับสัญชาติ ได้รับการเลี้ยงดูอย่างเหมาะสม ได้รับการรักษาพยาบาล
เมื่อเจ็บป่วย เมื่อเติบโตขึ้นเด็กและเยาวชนมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษาขั้น
พื้นฐานจากรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

ผมต้องการไปโรงเรียน พี่สาวหรือน้องสาวผมก็ต้องการไป
โรงเรียนจะได้มีความรู้หากินไปได้และจะได้รู้คุณธรรมแห่งชีวิต
ถ้าผมมีสติปัญญาเรียนรู้อันสูงขึ้นไปถึงให้มีโอกาสเรียนได้ ไม่ว่า
พ่อแม่ผมจะรวยหรือจน จะอยู่ในเมืองหรือชนบทแค้นแค้น...
(ป๋วย อึ๊งภากรณ์, 2552)

นอกจากนี้ เด็กและเยาวชนจะต้องได้รับความคุ้มครองในชีวิต
ความเป็นอยู่ มีสิทธิที่จะได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีมีความปลอดภัยในชีวิต
และสภาพแวดล้อม ไม่ใช้ความรุนแรงในครอบครัว ไม่ถูกทารุณ ไม่ถูก
ใช้แรงงานอย่างไม่เป็นธรรมหรือกดขี่ข่มเหง ไม่ถูกล่วงละเมิดทางเพศ
หรือถูกใช้ประโยชน์จากการค้ามนุษย์ การขายบริการทางเพศและสื่อ
ลามกอนาจาร เด็กและเยาวชนมีสิทธิในการเล่นพักผ่อนหย่อนใจ ในการ
แสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับอนาคตของ
ตนเอง

ช่วงวัยผู้ใหญ่ ทุกคนมีสิทธิในการเลือกนับถือศาสนา
เลือกดำเนินชีวิตตามเพศสภาพของตน สิทธิในการเลือกคู่ครอง
มีสิทธิในการเลือกประกอบอาชีพ การได้รับค่าจ้างและ
สวัสดิการอย่างเป็นธรรม สิทธิในการลาหยุดงานโดยได้รับค่า
ตอบแทน

เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว ผมต้องการงานอาชีพที่มีความหมายทำให้ได้รับความพอใจว่าตนได้ทำงานเป็นประโยชน์แก่สังคม...ผมจำเป็นต้องมีเวลาว่าง สำหรับเฟลิดเฟลินกับครอบครัว...(ปวย อึ้งภากรณ์, 2552)

จากข้อความที่ยกมา สื่อนัยว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับความปลอดภัยมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน การถือครองที่ดินเพื่อเลี้ยงชีพมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันตามกฎหมายและเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม สามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุขที่มีคุณภาพ การรักษาพยาบาลที่มีประสิทธิภาพและได้รับวัคซีนป้องกันโรคระบาดโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย มีสิทธิที่จะได้รับข้อมูลข่าวสารโดยเสรีและมีสิทธิที่จะแสวงหาความเฟลิดเฟลินรวมทั้งมีสิทธิที่จะได้รับประโยชน์จากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอีกด้วย

นอกจากนี้ทุกคนมีสิทธิที่จะรวมกลุ่มเพื่อประโยชน์ของตนเองและสาธารณะประโยชน์ ในรูปแบบสหกรณ์ สโมสรร สหภาพหรือพรรคการเมือง มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นต่อนโยบายสาธารณะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของตน มีสิทธิในการชุมนุมโดยสงบปราศจากอาวุธ มีสิทธิในการลงสมัครรับเลือกตั้งและการออกเสียงเลือกตั้ง มีความเท่าเทียมระหว่างเพศหญิงและเพศชายรวมถึงผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศ มีอิสระในการเดินทาง การอุปโภคบริโภคสินค้าที่ปลอดภัยในราคาที่เป็นธรรม

เรื่องอะไรที่ผมทำเองไม่ได้ หรือได้แต่ไม่ดี ผมก็จะขอความร่วมมือกับเพื่อนฝูงในรูปสหกรณ์ หรือสโมสรร หรือสหภาพ จะได้ช่วยซึ่งกันและกัน... ผมต้องการโอกาสที่มีส่วนในสังคมรอบตัวผมต้องการมีส่วนร่วมในการวินิจฉัยถึงโชคชะตาทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของชาติ เมียผมก็ต้องการโอกาสต่าง ๆ เช่นเดียวกับผม... (ปวย อึ้งภากรณ์, 2552)

ยิ่งไปกว่านั้นทุกคนมีสิทธิที่จะแสวงหาความสุขความเพลิดเพลิน
จากสิ่งแวดล้อมที่ดี มีส่วนร่วมในศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี
อันดีงามของสังคม มีสิทธิในการสร้างครอบครัว สิทธิในการสืบพงศ์พันธุ์

มีสวนสาธารณะที่เขียวชะอุ่ม สามารถมีบทบาทและ
ชมศิลปวรรณคดี นาฏศิลป์ ดนตรี วัฒนธรรมต่าง ๆ เทียว
งานวัด งานลอยกระทง งานนักขัตฤกษ์ งานกุศลอะไรก็ได้พอ
สมควร ผมต้องการอากาศบริสุทธิ์สำหรับหายใจ น้ำบริสุทธิ์
สำหรับดื่ม...ได้รับความรู้และวิธีการวางแผนครอบครัว...
(ป๋วย อึ๊งภากรณ์, 2552)

เมื่อถึงวัยชราทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการดูแลจากรัฐบาลด้าน
สุขภาพอนามัยและสวัสดิการสังคม เช่น ได้รับเงินประกันสังคม สิทธิ
เลือกวิธีการตายของตนเอง และสิทธิในการจัดการมรดก

เมื่อแก่ ผมและเมียก็ควรได้ประโยชน์ตอบแทนจาก
การประกันสังคมซึ่งผมได้จ่ายบำรุงตลอดมา... เมื่อจะตายก็ขอ
อย่าให้ตายอย่างโง่ ๆ อย่างบ้า ๆ คือ ตายในสงครามที่คนอื่น
ก่อให้เกิดขึ้น หรือตายในสงครามกลางเมือง ตายเพราะ
อุบัติเหตุรถยนต์ ตายเพราะน้ำหรืออากาศเป็นพิษ...
เมื่อตายแล้ว ยังมีทรัพย์สินสมบัติเหลืออยู่ เก็บไว้ให้เมียผมพอใช้
ในชีวิตของเธอ ถ้าลูกยังเล็กอยู่ก็เก็บไว้เลี้ยงให้โต แต่ลูกที่โต
แล้วไม่ให้ นอกจากนั้นรัฐบาลควรเก็บไปหมด จะได้ใช้เป็น
ประโยชน์ในการบำรุงชีวิตของคนอื่น ๆ บ้าง ตายแล้วผม
ผมเกิด อย่างนี้ คนอื่นจะได้มีที่ดินอาศัยและทำกิน และอย่าทำ
พิธีรีตองในงานศพให้วุ่นวายไป (ป๋วย อึ๊งภากรณ์, 2552)

จากตัวอย่างข้างต้น นับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เราทุกคนทุก
ช่วงวัยต่างเกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนในทุกลมหายใจของชีวิต
สิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องใกล้ตัวที่ทุกคนต้องประสบพบเจอในชีวิตจริงและ
มีผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวันโดยที่เราไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

บทสรุป

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าสิทธิมนุษยชนหมายถึงผลประโยชน์หรืออำนาจอันชอบธรรมที่มนุษย์ทุกคนล้วนมีติดตัวมาตั้งแต่เกิด ไม่สามารถจำหน่ายถ่ายโอนสิทธิให้แก่กันได้ ทุกคนมีคุณค่าและสิทธิในความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกันโดยไม่เลือกปฏิบัติและไม่คำนึงถึงความแตกต่างในด้านสัญชาติ สถานที่ที่พำนักหรืออยู่อาศัย เพศสภาพ เชื้อชาติ หรือเผ่าพันธุ์ สีผิว ศาสนา ภาษา อายุ อาชีพ ความคิดทางการเมือง สภาพร่างกาย สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจหรือสถานภาพอื่นใด บรรดาสิทธิเหล่านี้ย่อมได้รับการคุ้มครอง

แนวคิดและปฏิบัติเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับคำศัพท์ที่สื่อหลักคิดหรืออุดมการณ์ 2 ประการ คือแนวคิดเกี่ยวกับ 'สิทธิ' ทั้งในด้านบวก เช่น คำว่า สิทธิ การเคารพสิทธิ การปกป้องสิทธิ การคุ้มครองสิทธิ และหน้าที่ ส่วนด้านลบ เช่น คำว่า การปฏิเสธสิทธิ การเลือกปฏิบัติ การกดขี่ข่มเหง และการละเมิดสิทธิมนุษยชน ประการที่สองคือแนวคิดเกี่ยวกับ 'มนุษย์' เช่น คำว่า มนุษยชน มนุษยชาติ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มนุษยธรรม รวมถึงหลักการที่มนุษย์พึงมีหรือพึงปฏิบัติต่อกัน เช่น คำว่า ความชอบธรรม ความเป็นธรรม ความยุติธรรม ความเท่าเทียม ความเสมอภาค เสรีภาพ และอิสรภาพ

เมื่อพิจารณาจากแนวคิดผ่านศัพท์ต่างๆ จึงเห็นได้ว่าสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องใกล้ตัวที่ทุกคนพบเจอในชีวิตจริง บัวย อึ้งภากรณ์ ได้สื่อสารไว้ในอนุทินชีวิตอย่างชัดเจนว่า สิทธิของความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสิทธิที่ติดตัวมาแต่ธรรมชาติของมนุษย์นั้นมิอยู่ในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ก่อนเกิด มาดูโลกจนกระทั่งตาย ที่สูญสิ้นสภาพบุคคลไปแล้ว สิทธิมนุษยชนจึงไม่ใช่นามธรรมที่ไม่สามารถสัมผัสได้ และไม่ใช่สิ่งที่ไกลตัวของทุกคนอีกต่อไป มนุษย์ทุกคนทุกช่วงวัยต่างเกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนในทุกกลมหายใจของชีวิตและมีผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวันโดยที่เราไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หมายถึงทุกคนมีคุณค่าและสิทธิในความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกันโดยไม่เลือกปฏิบัติและไม่คำนึงถึงความแตกต่างในด้านสัญชาติ สถานะที่พำนักหรืออยู่อาศัย เพศสภาพ เชื้อชาติหรือเผ่าพันธุ์ สีผิว ศาสนา ภาษา อายุ อาชีพ ความเชื่อทางศาสนา ความคิดทางการเมือง สภาพร่างกาย สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจหรือสถานภาพอื่นใด

สิทธิ หมายถึง ประโยชน์หรืออำนาจอันชอบธรรมตามกฎหมายซึ่งกฎหมายรับรองและคุ้มครองให้ในอันที่จะเรียกร้องให้บุคคลอื่นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง สิทธิก่อให้เกิดหน้าที่แก่บุคคลอื่นด้วย นั่นคือบุคคลอื่นมีหน้าที่ต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย

เสรีภาพ หมายถึง การกระทำหรือไม่กระทำการใดโดยไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดธรรมเนียมประเพณีหรือศีลธรรมอันดีงามของสังคม รวมไปถึงการใช้สิทธิตามกฎหมายโดยไม่ทำให้บุคคลอื่นเดือดร้อน เสรีภาพหมายความว่าสภาพการณ์ที่บุคคลมีอิสระในการที่จะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งตามความประสงค์ของตนนั้นคืออำนาจในการกำหนดตนเอง เสรีภาพไม่ก่อให้เกิดหน้าที่ต่อบุคคลอื่น

หากพิจารณาในแง่ของการบังคับใช้อาจแบ่งสิทธิมนุษยชนได้เป็น 2 ระดับ ระดับแรกคือสิทธิทางจริยธรรมหรือสิทธิติดตัว หมายถึงสิทธิในอุดมคติ เป็นอำนาจอันชอบธรรมที่มนุษย์จะพึงมี เป็นสิทธิที่ติดตัวทุกคนมาตั้งแต่เกิด ไม่สามารถจำหน่ายถ่ายโอนให้แก่กันได้ อยู่เหนือกฎหมายและอำนาจใด ๆ ของรัฐทุกรัฐ อย่างไรก็ตามในบางกรณีอาจขาดสภาพบังคับตามกฎหมายในการบังคับให้เป็นไปตามสิทธิ เช่น สิทธิในการแสดงความคิดเห็น สิทธิในการที่จะได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร สิทธิในความเป็นส่วนตัว สิทธิในการเลือกนับถือศาสนา เป็นต้น ระดับที่สองคือสิทธิตามกฎหมายหรือสิทธิติดตาม หมายถึงสิทธิที่สามารถบังคับให้เป็นไปตามสิทธินั้นได้จริงตามกฎหมายที่แต่ละให้การรับรองและคุ้มครองไว้อย่างชัดเจน เช่น สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในค่าสินไหมทดแทนจากการ

ถูกทำละเมิด หรือสิทธิที่เกิดจากการที่มีจารีตประเพณีให้การรับรองไว้ เช่น สิทธิตามกฎหมายระหว่างประเทศ สิทธิดังกล่าวนี้ สามารถพิสูจน์ได้แน่ชัด หรือบังคับให้เป็นไปตามสิทธิได้

สิทธิมนุษยชนจึงหมายถึงสิทธิตามธรรมชาติหรือสิทธิที่มีได้รับรองหรือคุ้มครองตามกฎหมาย และสิทธิที่ได้รับการรับรองและคุ้มครองตามกฎหมาย กล่าวคือสิทธิมนุษยชนที่ได้รับการรับรองและคุ้มครองตามกฎหมาย เรียกว่าสิทธิตามกฎหมายหรือเรียกโดยย่อว่าสิทธิ ดังนั้นสิทธิตามกฎหมายเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน

บรรณานุกรม

- Freeman, M. (2002). *Human Rights: An Interdisciplinary Approach*. Cambridge: Polity Press.
- Ministry of Foreign Affairs and Trade. (2003). *New Zealand Handbook on International Human Rights* (2nd ed.). Wellington: Printlink Press.
- Nickel, J. (2013). *Encyclopedia of Philosophy and Human Rights*. Stanford: n.p.
- Victor, C. (2004). *A Handbook of International Human Rights Terminology* (2nd ed.). Nebraska: University of Nebraska Press.
- Victor, C. (2011). *An Encyclopedia of Human Rights in the United States*. Nebraska: Grey House Publishing.
- กฎบัตรองค์การสหประชาชาติ. (2488). *สำนักงานแถลงข่าวองค์การสหประชาชาติ*. กรุงเทพฯ: United Nations Information Services (UNIS). Bangkok.
- กุลพล พลวัน. (2538). *วิวัฒนาการสิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ: วิทยุชน.

- จรัญ โฆษณานันท์. (2545). *สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน ปรัชญา กฎหมาย และความจริงทางสังคม*. กรุงเทพฯ: นิติธรรม.
- นพนิจ สุริยะ. (2559). *สิทธิมนุษยชน แนวคิดและการคุ้มครอง*. กรุงเทพฯ: วิทยุชน.
- บรรเจิด สิงคะเนติ. (2547). *หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: วิทยุชน.
- ป๊วย อึ้งภากรณ์. (2552). *จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน*. สืบค้น 25 กุมภาพันธ์ 2564, จาก <https://phz.groov.asia/from-womb-to-tomb/>
- วิษณุ เครืองาม. (2535). *สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ ใน รวบรวมบทความสู่สิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วีระ โลจายะ. (2525). *กฎหมายสิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อัมพร มีสุข, และเสน่ห์ จามริก. (2552). *สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ยูเนียนอุลตราไวโอเล็ต
- อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์. (2561). *สิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ: วิทยุชน.

การสำรวจองค์ความรู้และพัฒนากายภาพและ
ระบบภูมิสารสนเทศในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 (2000-2015)
Knowledge surveying and development of physical
geography and geo informatics
in the early 21st Century

ดำรง เสียมไหม*

วท.ม. (เทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม), อาจารย์
ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
วิทยาเขตปัตตานี

อาคม ไสวณา

Ph.D.(Natural Resource Management), อาจารย์
ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
วิทยาเขตปัตตานี

อนุกุล ดันสุพล

ผ.ม. (การวางผังเมือง), อาจารย์
ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
วิทยาเขตปัตตานี

**Corresponding Author E-mail: damrong.sm@gmail.com*

Received: August 24, 2020

Revised: May 30, 2021

Accepted: June 30, 2021

Available: June 30, 2021

Abstract

The article aims to study the knowledge and development of physical geography and geo-informatics in the early 21st century (2000-2015) from the international journal article database. The methodology consists of meta-analysis, effected size, network analysis, and content analysis. The results of the study revealed that meta-analysis and effected size on the field of environmental geography, meteorology, coastal geography, hydrology, quaternary sciences, spatial analysis, global position systems, remote sensing, and web mapping plays a prominent and widespread role in Europe, America and Australia. Network analysis found the axis of environmental geography, geo-hydrological, coastal geography, eco geography and evolution, spatiotemporal, global position systems, biogeography and landform, early warming, and digital geography. Therefore, geography is important as a fundamental science, spatial application, simulation, and prediction that is widely integrated with other sciences.

Keywords:

Physical Geography, Geo-Informatics, Meta-analysis, Effected size, Network analysis.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้และ พัฒนาการทางภูมิศาสตร์กายภาพและระบบภูมิสารสนเทศในช่วง ต้นศตวรรษที่ 21 (2000-2015) จากฐานข้อมูลบทความวารสาร นานาชาติ วิธีการศึกษาประกอบด้วยการวิเคราะห์ห่อภิมาณ ขนาด อิทธิพล วิเคราะห์โครงข่าย และวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษา พบว่าห่อภิมาณวิเคราะห์และขนาดอิทธิพลของสาขาภูมิศาสตร์สิ่ง แวดล้อม อุตุนิยมวิทยา ภูมิศาสตร์ชายฝั่ง อุทกวิทยา วิทยาศาสตร์ ยุคหินใหม่ การวิเคราะห์เชิงพื้นที่ ระบบกำหนดตำแหน่งบนโลก การสำรวจระยะไกล และการทำแผนที่บนเว็บมีบทบาทเด่นและ แพร่หลายในยุโรป อเมริกา และออสเตรเลีย การวิเคราะห์โครง ข่ายพบกลุ่มแกนภูมิศาสตร์สิ่งแวดลอม ภูมิอุทกวิทยา ภูมิศาสตร์ ชายฝั่ง ระบบกำหนดตำแหน่งบนโลก และการสำรวจระยะไกล บทความระดับนานาชาติเน้นศึกษาเชิงลึกในสาขาการทำนายและ จำลองพฤติกรรม ภูมิโนเวคและวิวัฒนาการ ปริภูมิกาล ระบบ ตำแหน่งโลก ชีวภูมิศาสตร์และสัณฐานวิทยา การเตือนภัยล่วงหน้า และภูมิศาสตร์ในยุคดิจิทัล ดังนั้นภูมิศาสตร์จึงมีความ สำคัญในฐานะศาสตร์พื้นฐาน การประยุกต์เชิงพื้นที่ การจำลอง สถานการณ์และการทำนายที่นำไปบูรณาการกับศาสตร์อื่นได้ อย่างกว้างขวาง

คำสำคัญ:

ภูมิศาสตร์กายภาพ, ระบบภูมิสารสนเทศ
วิเคราะห์ห่อภิมาณ, ขนาดอิทธิพล, วิเคราะห์โครง
ข่าย

1. บทนำ

พัฒนาการของวิชาภูมิศาสตร์ในปัจจุบันมีความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องจากแรงผลักดันของการเปลี่ยนแปลงของสภาวะสิ่งแวดล้อมโลก ส่งผลให้นักภูมิศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ นักสิ่งแวดล้อม และนักเขียนโปรแกรมร่วมกันคิดค้นเครื่องมือศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่ อาทิ ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ระบบสำรวจข้อมูลระยะไกล (RS) และระบบระบุตำแหน่งบนพื้นโลก (GPS) ประกอบกับความก้าวหน้าของระบบโครงข่ายการสื่อสารสามารถนำเครื่องมือเหล่านั้นให้บริการบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต นับเป็นความก้าวหน้าทางภูมิศาสตร์ที่ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมและมีคุณูปการต่อสังคมโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการจัดการจัดการสิ่งแวดล้อมและภัยพิบัติธรรมชาติต่างๆ ขณะเดียวกัน ภูมิศาสตร์กายภาพ ภูมิศาสตร์มนุษย์ และภูมิศาสตร์ปฏิบัติการยังคงมีความสำคัญในแง่ของการเป็นรากฐานและเครื่องมืออธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ ดังนั้นการศึกษาสำรวจองค์ความรู้และพัฒนาการทางวิชาการภูมิศาสตร์กายภาพและระบบภูมิสารสนเทศในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 (2001-2015) จึงมีความจำเป็นเพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงและพลวัตรของภูมิศาสตร์อย่างต่อเนื่องด้วยการจำแนกและแยกแยะความรู้ภูมิศาสตร์อย่างเป็นระบบ การศึกษามุ่งเน้นให้เกิดการต่อยอดงานวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ทางภูมิศาสตร์ อีกทั้งเป็นการสนับสนุนการเรียนการสอนในภาควิชาภูมิศาสตร์ระดับอุดมศึกษาต่อไป

2. ทบทวนวรรณกรรม

ผู้ศึกษาทำการสืบค้นและแบ่งเนื้อหาที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ประกอบด้วย การศึกษาข้อโต้แย้งในวงวิชาการภูมิศาสตร์ หลักการและแนวคิดการวิเคราะห์ห่อภิมาณและขนาดอิทธิพล แนวคิดการวิเคราะห์โครงข่าย ดังต่อไปนี้

2.1 ข้อโต้แย้งในวงวิชาการภูมิศาสตร์

เนื่องจากภูมิศาสตร์เป็นสาขาวิชาเก่าแก่เคียงคู่กับพัฒนาการของโลกในแง่ของกายภาพและเทคโนโลยี จึงมีข้อโต้แย้งหลากหลายถึงการคงอยู่ของภูมิศาสตร์ร่วมสมัยท่ามกลางพัฒนาการทางวิชาการต่างๆ ของโลก ผู้ศึกษาจึงนำเสนอข้อโต้แย้งส่วนหนึ่งดังนี้ แฟรซีเออร์ (Frazier, 2015) มีทัศนะสนับสนุนภูมิศาสตร์ประยุกต์ในสังคมชาวอเมริกันว่ามีความเป็นมายาวนานในฐานะแกนนำกลุ่มนักวิชาการและนักปฏิบัติการทางภูมิศาสตร์ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนและยังเป็นเครือข่ายงานระหว่างกัน อีกทั้งภูมิศาสตร์ยังใช้เป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหาระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม การประยุกต์ใช้แบบสหสาขาวิชา และภูมิศาสตร์ประยุกต์จะมีความสำคัญมากในศตวรรษที่ 21 เดเมอร์ริตต์ (Demeritt, 2008) กล่าวว่า การแพร่หลายของตำราและพจนานุกรมในระยะแรกมุ่งที่ตลาดนักเรียนนักศึกษา ต่อมาได้ร่วมมือกับองค์กรทางธุรกิจและการเมืองเผยแพร่ความรู้ทางภูมิศาสตร์ และภูมิศาสตร์มนุษย์มีความสำคัญมากขึ้นต่อการกำหนดแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ดังนั้น อนาคตของภูมิศาสตร์มีความสำคัญมากขึ้นทั้งในด้านวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมแบบบูรณาการและระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ธริฟท์ (Thrift, 2002) กล่าวว่าความสำเร็จของภูมิศาสตร์กายภาพและภูมิศาสตร์มนุษย์เห็นได้จากการพัฒนาเครื่องมือใหม่ ๆ ทางภูมิศาสตร์ที่มีผลต่อการสร้างงานอาชีพได้หลากหลายมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เทอเนอร์ (Turner, 2002) ตอบโต้ผลงานของ Nigel Thrift ว่าการทบทวนและสำรวจความรู้เกี่ยวกับสถานะวิชาการภูมิศาสตร์ไม่มีการพัฒนาเชิงบวก โดยพบข้อวิตกกังวลเพิ่มขึ้นเกี่ยวกับการเขียนโปรแกรม ข้อกังวลในลักษณะนี้มีมาตั้งแต่ในอดีตเนื่องจากความพยายามของนักภูมิศาสตร์ในความพยายามค้นหาตัวตนและการยืนหยัดกับตรรกะเชิงวิชาการ อย่างไรก็ตามการสำรวจผลงานจำนวนมากเกี่ยวกับทัศนะการอธิบายที่โดดเด่นและแกนหลักสำคัญของการสืบค้นทางภูมิศาสตร์ยังคงดำรงอยู่ ขณะที่ เกรกสัน (Gregson,

2003) ตอบโต้ผลงานของ Nigel Thrift ว่าเป็นการแสดงทัศนะแบบมองโลกในแง่ดีและตอกย้ำว่าการอภิปรายดังกล่าวมีความคับแคบและครอบงำอย่างเด่นชัด การตีพิมพ์ผลงานส่วนมากเน้นเฉพาะวารสารภูมิศาสตร์และเน้นโฆษณาสาขาวิชาอันโดดเด่นซึ่งเป็นเรื่องที่น่ากังวลเฟอร์กูสัน (Ferguson, 2003) กล่าวถึงผลงานสำคัญของนักภูมิศาสตร์มนุษย์ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่เฉพาะวารสารภูมิศาสตร์มนุษย์เท่านั้น แต่ผลงานของนักภูมิศาสตร์กายภาพได้รับการตีพิมพ์ในวารสารวิชาการทั่วไปอย่างน้อยที่สุดในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ดังนั้นผู้ศึกษารูปได้ว่าการพัฒนาการเครื่องมือทางภูมิศาสตร์ช่วยเสริมสร้างให้เกิดอาชีพทางภูมิศาสตร์หลากหลายและกว้างขวางมากขึ้น แม้ว่านักภูมิศาสตร์ถูกมองว่ามีมากขึ้นในความสำคัญสาขาวิชาตนเองในหมู่นักภูมิศาสตร์ด้วยกัน แต่อย่างไรก็ตามผลงานทางภูมิศาสตร์กายภาพพบการตีพิมพ์ในวารสารทั่วไปนอกเหนือจากวารสารทางภูมิศาสตร์เท่านั้นนับเป็นแนวโน้มที่ดี

2.2 การวิเคราะห์ห่อภิมาน

การศึกษาวิจัยทบทวนบทความวารสารนักวิจัยนิยมใช้วิธีการวิเคราะห์ห่อภิมานเป็นเครื่องมือในการศึกษา ผู้ศึกษาจึงนำเสนอความหมายของการศึกษาห่อภิมานวิเคราะห์พอสังเขปกล่าวคือ นงลักษณ์ (2542) กล่าวว่าการศึกษาวิเคราะห์ห่อภิมานเป็นการวิจัยประเภทการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงปริมาณที่นำงานวิจัยหลายๆ เรื่องที่ศึกษาปัญหาเดียวกันมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางสถิติ เพื่อให้ได้ข้อสรุปหรือข้อค้นพบใหม่ที่มีความกว้างขวางลุ่มลึกกว่าผลงานวิจัยแต่ละเรื่อง กัตติกา (2553) กล่าวว่าเป็นการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงปริมาณที่ศึกษาปัญหาเดียวกันอย่างเป็นระบบด้วยวิธีการทางสถิติโดยมีงานวิจัยแต่ละเรื่องเป็นหน่วยในการวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปของค่าขนาดอิทธิพลที่ได้จากงานวิจัยนำมาสังเคราะห์แต่ละเรื่องสามารถให้คำตอบสรุปความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่สนใจศึกษาที่มีความกว้างขวาง ลุ่มลึก เที่ยงตรง และน่าเชื่อถือ กลาส และคณะ (Glass et al., 1981) กล่าวว่าเป็นการวิเคราะห์ผลการวิเคราะห์ ซึ่งเป็นการ

สังเคราะห์งานวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาปัญหาการวิจัยเดียวกันทั้งการวิจัยเชิงสหสัมพันธ์และการวิจัยเชิงทดลองโดยใช้สูตรการคำนวณทางสถิติเพื่อให้ได้ข้อสรุปของผลการสังเคราะห์งานวิจัยในรูปของขนาดอิทธิพล และคุณลักษณะงานวิจัยสัตตัน และคณะ (Sutton et al., 2002) กล่าวว่าเป็นการศึกษาทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบจากงานวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาปัญหาเดียวกันและใช้วิธีการทางสถิติในการวิเคราะห์ขนาดอิทธิพลของความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรในแต่ละงานวิจัย แล้วนำมาคำนวณหาค่าเฉลี่ยรวมของงานวิจัยทั้งหมดโดยใช้วิธีการถ่วงน้ำหนัก ไกรเนอร์ และ คณะ (Gliner et al., 2003) กล่าวว่าเป็นการสังเคราะห์งานวิจัยที่ใช้เทคนิคการวิเคราะห์เชิงปริมาณโดยใช้สถิติในการคำนวณค่าอิทธิพล เพื่อประมาณค่าความสัมพันธ์หรือค่าขนาดอิทธิพลของตัวแปรจัดกระทำหรือวิธีการจัดกระทำบางอย่างต่อตัวแปรตามที่เป็นผลของการจัดกระทำนั้น ๆ บอเรนสไตน์ และ คณะ (Borenstein et al., 2009) กล่าวว่า เป็นเครื่องมือที่มีบทบาทสำคัญในการออกแบบการวิจัยแบบใหม่ที่ใช้กระบวนการค้นคว้า รวบรวม และ ประเมินงานวิจัยหรือหลักฐานเชิงประจักษ์ของการศึกษาจำนวนหนึ่งที่ศึกษาปัญหาหรือตัวแปรเดียวกันอย่างเป็นระบบ หลังจากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ค่าขนาดอิทธิพล โดยเลือกใช้สถิติที่เหมาะสมกับชุดของข้อมูล กล่าวโดยสรุปการวิเคราะห์อภิมานคือการศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่มีจากฐานข้อมูลบทความวารสารจำนวนมากอย่างเป็นระบบโดยใช้สถิติวิเคราะห์อย่างเหมาะสมและเที่ยงตรงมีความน่าเชื่อถือโดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์ปัจจัยด้วยวิธีการคำนวณขนาดอิทธิพลเพื่อตรวจสอบระดับผลกระทบของผลงานในวงวิชาการ

2.3 การวิเคราะห์ขนาดอิทธิพล

วิธีวิเคราะห์ขนาดอิทธิพลเป็นวิธีการที่แพร่หลายของการศึกษาการศึกษานิพนธ์ที่มีหลักการคร่าว ๆ ดังนี้ กลาส และ คณะ (Glass et al., 1981) กล่าวว่า การวิเคราะห์ขนาดอิทธิพลเป็นวิธีการสังเคราะห์งานวิจัยที่สามารถใช้ได้ทั้งงานวิจัยเชิงทดลองและเชิงสหสัมพันธ์

เฮดเจส และ ออลคิน (Hedges & Olkin, 1985) กล่าวว่าแนวคิดการประมาณค่าขนาดอิทธิพลให้ความสำคัญกับการประมาณค่าดัชนีมาตรฐานปราศจากความคลาดเคลื่อน สลาบิน (Slavin, 1986) กล่าวว่า เป็นวิธีการเน้นการสังเคราะห์งานวิจัยเฉพาะงานวิจัยที่มีคุณภาพเพื่อให้ได้ผลการวิเคราะห์ที่มีความเชื่อถือได้สูง มุลเลน (Mullen, 1989) กล่าวว่า การประมาณค่าขนาดอิทธิพลโดยใช้การประมาณค่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรโดยใช้คะแนนฟิชเชอร์ซี (fisher's z) ในการวิเคราะห์การประมาณค่าเฉลี่ยของดัชนีมาตรฐานโดยใช้วิธีการหาค่าเฉลี่ยแบบถ่วงน้ำหนัก โรเซนธาล (Rosenthal, 1991) กล่าวว่า เป็นการใช้สูตรการประมาณค่าขนาดอิทธิพลที่มีลักษณะสำคัญคือการนำค่าระดับนัยสำคัญ (p-value) มาใช้ในการวิเคราะห์และกำหนดสูตรในการประมาณค่าขนาดอิทธิพล ฮันเตอร์ และ ชมิดท์ (Hunter & Schmidt, 1990) กล่าวว่า เป็นวิธีการที่เน้นการวิจัยเชิงสหสัมพันธ์มากกว่าการวิจัยเชิงทดลอง และให้ความสำคัญกับการปรับแก้ความคลาดเคลื่อนเพื่อลดความแปรปรวนจากความคลาดเคลื่อนของค่าดัชนีมาตรฐาน บอเรนสไตน์ และ คณะ (Borenstein et al., 2009) กล่าวว่า เป็นวิธีการล่าสุดที่พัฒนาโดยใช้หลักการวิธีของ Hedges, Mullen, Hunter และ Rosenthal จุดเด่นคือการพัฒนาโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปเพื่อทำการวิเคราะห์อภิमानได้อย่างกว้างขวาง งานวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีวิเคราะห์ขนาดอิทธิพลของ กลาส และ คณะ (Glass et al., 1981) เป็นวิธีการสังเคราะห์งานวิจัยที่สามารถใช้ได้ทั้งงานวิจัยเชิงทดลองและเชิงสหสัมพันธ์จุดเด่นของวิธีนี้สรุปได้ 3 ประการ คือ 1) มีสูตรในการประมาณค่าขนาดอิทธิพลจากงานวิจัยที่มีรูปแบบการทดลองที่แตกต่างกัน 2) มีสูตรในการปรับแก้ค่าสหสัมพันธ์แบบอื่นๆ เป็นค่าสหสัมพันธ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน และ 3) มีสูตรการประมาณค่าดัชนีมาตรฐาน 2 แบบ คือ สูตรประมาณค่าจากสถิติโดยตรงและสูตรการประมาณค่าจากผลการทดสอบสมมติฐานทางสถิติ โดยเลือกสูตรการประมาณค่าจากสถิติโดยตรง

2.4 การวิเคราะห์โครงข่าย

การศึกษาครั้งนี้ขั้นตอนหนึ่งนำวิธีวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม มาประยุกต์ใช้ สิ่งสำคัญของการวิเคราะห์คือข้อมูลที่จะใช้ในการ วิเคราะห์ต้องเป็นลักษณะเครือข่ายความเชื่อมโยงประกอบด้วยจุดและ เส้น โดยจุดแทนหน่วยของข้อมูลส่วนเส้นแทนความสัมพันธ์ของหน่วย ของข้อมูล (ชันธิวัชย์, 2559) ลักษณะการวิเคราะห์ข้อมูลเครือข่ายสังคม มีเป้าหมายหลัก 2 อย่าง ได้แก่ การค้นหาจุดที่เป็นศูนย์กลางของเครือ ข่ายสังคมและค้นหาจุดที่มีอิทธิพลมากที่สุดในเครือข่ายสังคม การใช้ แอปพลิเคชัน NodeXL เป็นเครื่องมือวิเคราะห์และแสดงภาพเครือข่าย เชิงโต้ตอบที่มีประสิทธิภาพและใช้งานง่ายซึ่งใช้ประโยชน์จาก แอปพลิเคชัน MS excel เป็นแพลตฟอร์มสำหรับแสดงข้อมูลกราฟทั่วไป ทำการวิเคราะห์เครือข่ายขั้นสูงและการสำรวจเครือข่ายด้วยภาพ (microsoft, 2008) แอปพลิเคชัน NodeXL ยังทำให้ง่ายต่อการสำรวจ วิเคราะห์และแสดงภาพกราฟเครือข่ายใน MS excel มีคุณสมบัติให้เข้า ถึงกระแสข้อมูลเครือข่ายสังคม การวิเคราะห์ข้อความ เมตริกเครือข่าย ขั้นสูง รวมถึงการสร้างรายงานที่มีประสิทธิภาพ (nodexl, 2018) การ ศึกษาครั้งนี้ใช้กลุ่มวิชาแกนภูมิศาสตร์กายภาพและระบบภูมิสารสนเทศ เป็นศูนย์กลางเชื่อมต่อกับสาขาวิชาในกลุ่ม ขณะเดียวกันในกลุ่มสาขา วิชาที่จะสร้างศูนย์กลางและการเชื่อมต่อเป็นศูนย์กลางย่อยอีกด้วย

3. กรอบแนวคิดของการศึกษา

การเปลี่ยนแปลงวิชาการภูมิศาสตร์ในปัจจุบันเป็นผลมาจาก พัฒนาการทางวิชาการตามยุคสมัยตามความก้าวหน้าทางวิทยาการของโลก ซึ่งมีเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามามีบทบาทอย่างมาก แต่กระนั้น ภูมิศาสตร์พื้นฐานเชิงทฤษฎียังมีความจำเป็นต่อการอธิบาย ปრაกฏการณ์ต่าง ๆ ของโลก การศึกษาค้นคว้าได้รวบรวมข้อโต้แย้งเชิง สนับสนุนและเห็นต่างในวงวิชาการ การสืบค้นบทความวิชาการบน

ฐานข้อมูล sciences direct ในช่วงปี 2000-2015 โดยใช้คำสำคัญทางภูมิศาสตร์กายภาพและระบบภูมิสารสนเทศนำทางเพื่อนำมาใช้วิเคราะห์อภิमानด้วยวิธีการคำนวณค่าขนาดอิทธิพล การวิเคราะห์ที่โครงข่ายวิซาลัมพันธ์เพื่อตรวจสอบวิซาลัมพันธ์และวิซาลัมพันธ์ในแต่ละกลุ่มสาขาวิชา การวิเคราะห์ที่บทความวารสารเพื่อตรวจสอบประเด็นวิจัยและแนวโน้มการวิจัยทางภูมิศาสตร์กายภาพและระบบภูมิสารสนเทศบนฐานข้อมูลบทความ sciences direct, scopus springer, และ web of sciences ในช่วงปี 2014-2015 การวิเคราะห์เนื้อหาสาระที่สอดคล้องกันเป็นกลุ่มเดียวกันในแต่ละฐานข้อมูลซึ่งจะแสดงความแตกต่างอย่างชัดเจนในแง่ของการประยุกต์ใช้เครื่องมือทางภูมิศาสตร์และการศึกษาเชิงทฤษฎีในระดับลึกของแต่ละสาขาวิชา

4. วิธีการศึกษา

กำหนดคำสืบค้นบนฐานข้อมูลบทความ science direct กลุ่มสาขาวิชาภูมิศาสตร์กายภาพ แบ่งออกเป็น 14 สาขาวิชา (Mayhew, 2015) ดังปรากฏในตารางที่ 1 กลุ่มสาขาระบบภูมิสารสนเทศแบ่งออกเป็น 7 สาขาย่อย (wikipedia, 2021) ดังปรากฏในตารางที่ 2 สืบค้นจำนวนบทความแต่ละสาขานบนฐานข้อมูล Science direct ปี 2001-2015 จัดทำเป็นรูปตารางออกเป็นสามช่วงปี (2001-2005 2006-2010 และ 2011-2015) การวิเคราะห์อภิमान วิธีการทางสถิติที่ใช้เพื่อเปรียบเทียบและรวบรวมข้อมูลจากงานวิจัยต่าง ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อกำหนดสิ่งที่พบเหมือนกัน สิ่งที่ต่างกัน และความสัมพันธ์ที่น่าสนใจอื่น ๆ ที่อาจปรากฏด้วยการศึกษางานวิจัยจำนวนมาก (Greenland & O' Rourke, 2008) การศึกษาเลือกใช้วิธีวิเคราะห์ขนาดอิทธิพลในการกำหนดการวัดค่าทางสถิติที่เหมือนกันในงานวิจัยที่ค้นพบ วิเคราะห์ที่โครงข่ายวิซาลัมพันธ์เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ของสาขาวิชาหลักและรองอันบ่งชี้ถึงน้ำหนักและความสำคัญของ

สาขาวิชานั้น ๆ (smrfoundation, 2016) ตรวจสอบผลงานวิจัยระดับนานาชาติ เน้นสำรวจบทความวิจัยทางภูมิศาสตร์กายภาพ และระบบภูมิสารสนเทศบนฐานข้อมูลวารสาร science direct scopus springer และ web of science ปี 2014-2015 ทำการจำแนกและจัดกลุ่มผลงานตามเนื้อหาที่ค้นพบซึ่งแต่ละฐานข้อมูลวารสารแสดงจุดเน้นและประเด็นการศึกษาที่แตกต่างกัน

5. ผลการศึกษา

ผลการศึกษาประกอบด้วยผลการวิเคราะห์ปริมาณจากบทความบนฐานข้อมูล science direct ปี (2001-2015) ด้วยวิธีวิเคราะห์ขนาดอิทธิพล ผลการวิเคราะห์โครงข่ายสัมพันธ์ของกลุ่มวิชา ผลการจำแนกกลุ่มบทความบนฐานข้อมูล science direct scopus springer และ web of sciences ดังนี้

5.1 ผลการวิเคราะห์ ปริมาณ

จำนวนบทความกลุ่มสาขาภูมิศาสตร์กายภาพบนฐานข้อมูล science direct ระหว่างปี ค.ศ. 2001-2015 แบ่งออกเป็นสามช่วงคือ 2001-2005 2006-2010 และ 2011-2015 พบบทความอ้างอิงถึงภูมิศาสตร์กายภาพ จำนวน 142,120 ชิ้น แบ่งตามช่วงปีได้จำนวน 27,511 44,284 และ 70,336 ตามลำดับ (ตารางที่ 1) บทความมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง เมื่อพิจารณาจำนวนบทความรายสาขาดังตั้งปี 2001-2015 สาขาภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อมพบมากที่สุด รองลงมาสาขาอุทกนิเวศวิทยา ภูมิศาสตร์ชายฝั่ง อุทกวิทยา และวิทยาศาสตร์ยุคหินใหม่ ตามลำดับ

การสำรวจองค์ความรู้และพัฒนากายภาพและระบบภูมิสารสนเทศ
ในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 (2000-2015)

ตารางที่ 1 จำนวนบทความและขนาดอิทธิพลของภูมิศาสตร์กายภาพบนฐานข้อมูล science direct ปี 2001-2015

กลุ่มสาขาภูมิศาสตร์กายภาพ	จำนวนบทความ			รวม	ขนาดอิทธิพล	
	2001-2005	2006-2010	2011-2015		2001-2010	2011-2015
ภูมิศาสตร์กายภาพ	27,511	44,284	70,336	142,129	1.15	1.79
ธรณีสิ่งแวดล้อมวิทยา	3,233	5,434	8,661	17,328	0.15	0.22
อุทกวิทยา	7,274	11,831	17,998	37,103	0.31	0.42
วิทยาศาสตร์น้ำแข็ง	234	306	413	953	0.00	0.01
ชีวภูมิศาสตร์	1,922	2,738	3,821	8,481	0.06	0.07
ภูมิอากาศวิทยา	4,499	6,316	9,747	20,562	0.12	0.24
อุตุนิยมวิทยา	16,427	24,147	40,049	81,023	0.53	1.12
ปฐพีวิทยา	232	350	471	1,053	0.01	0.01
ภูมิศาสตร์บรรพกาล	702	916	1,457	3,075	0.01	0.04
ภูมิศาสตร์ชายฝั่ง	9,060	15,107	24,052	48,219	0.41	0.61
สมุทรศาสตร์	8,323	10,846	14,066	33,235	0.17	0.22
วิทยาศาสตร์หิ้งน้ำแข็ง	7,183	10,909	16,783	34,875	0.26	0.40
นิเวศวิทยาภูมิศาสตร์	5,237	9,080	13,777	28,094	0.26	0.32
ระบบภูมิสารสนเทศ	189	307	720	1,216	0.01	0.03
ภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อม	29,274	50,292	85,052	164,618	1.44	2.38
รวม	93,789	148,579	237,467	479,835		

จำนวนของบทความที่อ้างอิงระบบภูมิสารสนเทศบนฐานข้อมูล science direct ปี 2001-2015 พบสาขาการวิเคราะห์เชิงพื้นที่มากที่สุด รองลงมาสาขาระบบกำหนดตำแหน่งบนโลก การสำรวจระยะไกล และสาขาการทำแผนที่บนเว็บ ตามลำดับ (ตารางที่ 2) ส่วนสาขาการทำแผนที่ ภูมิมาตรศาสตร์ ระบบดาวเทียมนำร่องโลก การทำแผนที่จากภาพถ่ายทางอากาศได้ถูกลดความสำคัญลงตามลำดับซึ่งผู้ศึกษาคาดว่า อาจเกิดจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศที่เข้ามามีบทบาทในภูมิศาสตร์มากขึ้น

ตารางที่ 2 จำนวนบทความและขนาดอิทธิพลของระบบภูมิสารสนเทศบนฐานข้อมูล science direct ปี 2001-2015

กลุ่มสาขาระบบภูมิสารสนเทศ	จำนวนบทความ			รวม	ขนาดอิทธิพล	
	2001-2005	2006-2010	2011-2015		2001-2010	2011-2015
การทำแผนที่	2,155	3,559	4,893	10,607	0.02	0.02
ภูมิมาตรศาสตร์	952	1,047	2,037	4,036	0.00	0.01
ดาวเทียมนำร่องโลก	1,293	1,883	3,341	6,517	0.01	0.02
ระบบกำหนดตำแหน่งบนโลก	72,639	115,093	179,368	367,100	0.57	0.86
การทำแผนที่จากภาพถ่ายทางอากาศ	752	1,433	3,898	6,083	0.01	0.03
การสำรวจระยะไกล	20,572	29,717	45,089	95,378	0.12	0.21
การวิเคราะห์เชิงพื้นที่	131,210	198,400	283,253	612,863	0.90	1.13
การทำแผนที่บนเว็บ	10,072	18,815	38,043	66,930	0.12	0.26
รวม	239,645	369,947	559,922	1,169,514		

จากตารางที่ 2 จะเห็นได้ว่ากลุ่มสาขาระบบภูมิสารสนเทศพบ 4 สาขาวิชาที่โดดเด่น คือ สาขาระบบกำหนดตำแหน่งบนโลก การวิเคราะห์เชิงพื้นที่ การสำรวจระยะไกล และการทำแผนที่บนเว็บ โดยพบค่าสืบค้นการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ รวม 612,863 ชิ้น ระบบกำหนดตำแหน่งบนโลก รวม 367,100 ชิ้น การสำรวจระยะไกล รวม 95,378 ชิ้น และการทำแผนที่บนเว็บ รวม 66,930 ชิ้น และมีจำนวนบทความเพิ่มขึ้นในทั้งสามช่วงเวลาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุโรป อเมริกา และออสเตรเลีย (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 ขนาดอิทธิพลและบทความกลุ่มสาขาภูมิสารสนเทศจากฐานข้อมูล Science direct ปี 2001-2015

สาขา/ภูมิภาค	ช่วงเวลา			รวม	ขนาดอิทธิพล	
	2001-2005	2006-2010	2011-2015		2001-2010	2011-2015
ระบบกำหนดตำแหน่งบนโลก						
อเมริกาเหนือ	9,780	14,063	20,564	44,407	0.45	0.68
อเมริกาใต้	7,588	11,613	17,758	36,959	0.42	0.64
ยุโรป	18,532	30,321	50,463	99,316	1.23	2.10
แอฟริกา	7,643	12,618	21,161	41,422	0.52	0.89
เอเชีย	7,417	12,617	21,612	41,646	0.54	0.94
ออสเตรเลีย	8,413	14,048	23,641	46,102	0.59	1.00
อาร์เจนตินา	1,593	2,451	3,859	7,903	0.09	0.15
แอนตาร์กติก	1,509	2,011	2,878	6,398	0.05	0.09
การสำรวจระยะไกล						
อเมริกาเหนือ	3,045	4,787	6,894	15,126	0.50	0.79
อเมริกาใต้	2,685	4,111	5,858	12,654	0.54	0.66
ยุโรป	5,912	8,844	13,690	28,446	1.10	1.82
แอฟริกา	2,700	4,054	6,627	13,381	0.51	0.97
เอเชีย	2,157	3,664	6,126	11,947	0.57	0.93
ออสเตรเลีย	2,937	4,735	7,574	15,246	0.66	1.07
อาร์เจนตินา	814	1,126	1,861	3,801	0.12	0.28
แอนตาร์กติก	625	798	1,101	2,524	0.07	0.11
การทำแผนที่บนเว็บ						
อเมริกาเหนือ	10,210	16,502	24,721	51,433	0.60	0.78
อเมริกาใต้	7,736	12,858	33,772	54,366	0.49	1.99
ยุโรป	19,306	33,772	56,152	109,230	1.37	2.13
แอฟริกา	8,116	13,819	22,512	44,447	0.54	0.83
เอเชีย	5,469	10,996	21,105	37,570	0.53	0.96
ออสเตรเลีย	10,508	17,726	28,764	56,998	0.69	1.05
อาร์เจนตินา	2,480	3,862	5,979	12,321	0.13	0.20
แอนตาร์กติก	1,976	2,768	3,904	8,648	0.08	0.11
การทำแผนที่บนเว็บ						
อเมริกาเหนือ	1,476	2,169	3,409	7,054	0.44	0.78

อเมริกาใต้	1,028	1,669	2,783	5,480	0.40	0.70
ยุโรป	2,683	4,825	8,677	16,185	1.35	2.43
แอฟริกา	1,086	1,738	3,315	6,139	0.41	0.99
เอเชีย	915	1,638	3,127	5,680	0.46	0.94
ออสเตรเลีย	1,350	2,459	4,689	8,498	0.70	1.41
อาร์กติก	226	388	677	1,291	0.10	0.18
แอนตาร์กติก	176	286	506	968	0.07	0.14

5.2 ผลการวิเคราะห์ขนาดอิทธิพล

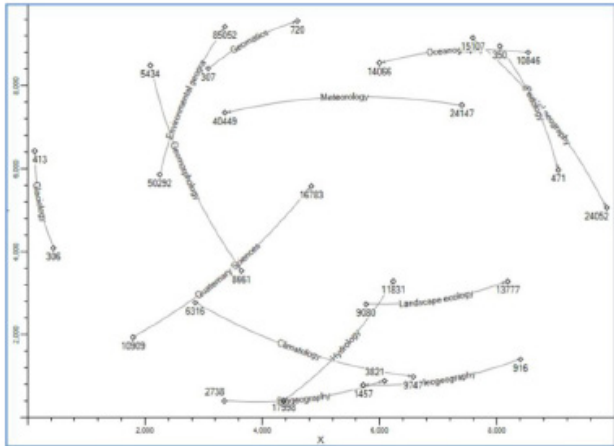
ขนาดอิทธิพลจะบอกความแตกต่างระหว่างสองชุดข้อมูลแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ ค่า 0.2 = น้อย ค่า 0.5 = ปานกลาง ค่า 0.8 = มาก ผลการศึกษาขนาดอิทธิพลเปรียบเทียบสองชุดข้อมูลปี 2001-2010 และ 2011-2015 พบว่าในภาพรวมของกลุ่มสาขาภูมิศาสตร์กายภาพมีขนาดอิทธิพลมาก และเมื่อพิจารณารายสาขา พบว่า สาขาภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อม อุทยานวิทยา อุทกวิทยากับภูมิศาสตร์ชายฝั่ง มีขนาดอิทธิพลมาก ปานกลางถึงมาก ปานกลาง ตามลำดับ สำหรับสาขาอื่นๆ มีขนาดอิทธิพลน้อยเป็นส่วนใหญ่ (ตารางที่ 1) กลุ่มสาขาภูมิสารสนเทศพบว่า สาขาการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ ระบบกำหนดตำแหน่งบนโลก แผนที่บนเว็บกับการสำรวจระยะไกลมีขนาดอิทธิพลมาก ปานกลางถึงมาก และน้อย ตามลำดับ (ตารางที่ 2-3) ขนาดอิทธิพลในระดับภูมิภาคส่วนใหญ่มีขนาดอิทธิพลมากในอเมริกา ยุโรป ออสเตรเลีย และบางรายสาขา พบขนาดอิทธิพลมากในเอเชียและแอฟริกา

5.3 ผลการวิเคราะห์โครงข่าย

การวิเคราะห์โครงข่ายสัมพันธ์มีจุดมุ่งหมายเพื่อตรวจสอบวิชาแกนและวิชาการอง กลุ่มสาขาภูมิศาสตร์กายภาพ พบโครงข่ายวิชาสัมพันธ์เป็น 3 กลุ่มแกน 1)กลุ่มแกนภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อม เชื่อมโยงกับสาขาธรณีสัณฐานวิทยาสัมพันธ์กับวิทยาศาสตร์ยุคหินใหม่และภูมิอากาศวิทยา ขณะที่สาขาในระบบภูมิสารสนเทศไม่เกี่ยวข้องกันโดยตรงแต่เกาะกลุ่มกัน 2)กลุ่มแกนภูมิอุทกวิทยา เชื่อมโยงกับสาขาภูมิอากาศวิทยา นิเวศวิทยา ภูมิภาพ ภูมิศาสตร์บรรพกาล และชีวภูมิศาสตร์ โดยมีสาขาวิทยาศาสตร์

ยุคหินใหม่เชื่อมโยงกับกลุ่มสาขาภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อม และ 3) กลุ่มแกน
ภูมิศาสตร์ชายฝั่ง เชื่อมโยงกับสาขาสุนทรศาสตร์ ปฐพีวิทยา โดยมีสาขา
อุตุนิยมวิทยาเชื่อมต่อกับกลุ่มแกนภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อม (ภาพที่ 1)

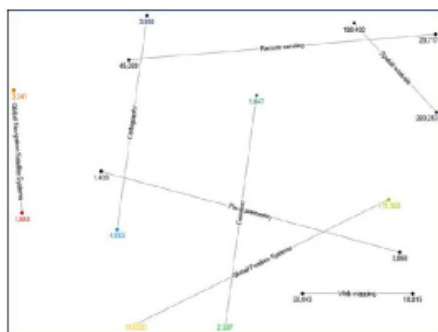
ภาพที่ 1 โครงข่ายกลุ่มวิชาภูมิศาสตร์กายภาพบนฐานข้อมูล science direct ปี 2006-2010 และ 2011-2015

ภาพที่ 1 โครงข่ายกลุ่มวิชาภูมิศาสตร์กายภาพบนฐานข้อมูล science direct ปี 2006-2010 และ 2011-2015

กลุ่มสาขาระบบภูมิสารสนเทศ พบโครงข่ายสัมพันธ์กลุ่มวิชา
แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มแกน 1) กลุ่มแกนระบบกำหนดตำแหน่งบนโลก
รายรอบด้วยสาขาภูมิมาตรศาสตร์ การทำแผนที่จากภาพถ่ายทางอากาศ
เชื่อมต่อกับสาขาการทำแผนที่และกลุ่มการสำรวจระยะไกล 2) กลุ่มแกน
การสำรวจระยะไกล รายรอบด้วยสาขาการวิเคราะห์เชิงพื้นที่กับการทำ
แผนที่ (ภาพที่ 2) แสดงถึงการใช้อินโฟลิวเคอเรทร่วมกันระดับสูงระหว่าง
การศึกษาสำรวจระยะไกลกับการวิเคราะห์เชิงพื้นที่

ภาพที่ 2 โครงข่ายกลุ่มวิชาการระบบภูมิสารสนเทศบนฐานข้อมูล science direct ปี 2006-2010 และ 2011-2015

5.4 บทความวิจัยทางภูมิศาสตร์ในศตวรรษที่ 21 (2000-2015)

ผู้ศึกษานำเสนอข้อค้นพบจากการศึกษาบทวนบทความบนฐานข้อมูลนานาชาติจำนวน 4 แหล่ง คือ science direct springer scopus และ web of sciences เพื่อแสดงถึงความแตกต่างหรือจุดเน้นของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในแต่ละฐานข้อมูลปี 2014-2015 ดังนี้

5.4.1บทความทางภูมิศาสตร์กายภาพ

ฐานข้อมูล science direct (2014-2015) พบ 26 บทความ จำแนกประเด็นวิจัยได้ 4 กลุ่ม คือการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม โชนนิ่งและผังเมือง เชิงประมาณ และชีวนิเวศวิทยา (กรอบที่ 1) ฐานข้อมูล springer (2014-2015) พบ 33 บทความ จำแนกประเด็นวิจัยได้ 6 กลุ่ม คือกายภาพ ชีวนิเวศวิทยา สุขภาพ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ข้อมูลเชิงปริมาณ และภูมิศาสตร์บรรพกาล (กรอบที่ 2) ฐานข้อมูล scopus (2014-2015) พบ 22 บทความ จำแนกประเด็นวิจัยได้ 4 กลุ่ม คือการวิเคราะห์พื้นที่ ชีววิทยาพันธุศาสตร์และการแพร่กระจายธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และภูมิศาสตร์สุขภาพ (กรอบที่ 3) และฐานข้อมูล web of sciences (2014-2015) พบ 22 บทความ จำแนกประเด็นวิจัยได้ 4 กลุ่ม คือปัญหาสิ่งแวดล้อม ชีววิทยา เฝ้าระวังการแพร่เชื้อโรค และระบบอากาศและธรณีสัณฐานวิทยา (กรอบที่ 4)

กรอบที่ 1 การจำแนกประเด็นวิจัยภูมิศาสตร์กายภาพบนฐานข้อมูลบทความ science direct ปี 2014-2015

กลุ่มประเด็น	ประเด็นวิจัย
การเปลี่ยนแปลง	การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก การกัดกร่อนดิน ผลกระทบจากสึนามิ การผันแปรของระดับน้ำบาดาล การเข้าถึงแหล่งอาหาร
โซนนิ่งและผังเมือง	Urban sprawl ความหนาแน่นของพื้นที่ใกล้เมือง การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่สาธารณะในเมือง เป็นต้น
เชิงปริมาณ	การออกแบบแยกส่วน สถิติทางภูมิศาสตร์ การประมาณค่าเชิงคุณลักษณะของป่าไม้ การกระจายแบบแยกส่วน
เชิงนิเวศวิทยา	การวางแผนเชิงนิเวศวิทยา ความหลากหลายทางพันธุกรรมและนิเวศวิทยาแบบดั้งเดิม การกระจายทางนิเวศ พันธุวิทยา

กรอบที่ 2 การจำแนกประเด็นวิจัยภูมิศาสตร์กายภาพบนฐานข้อมูลบทความ springer ปี 2014-2015

กลุ่มประเด็น	ประเด็นวิจัย
ภูมิอากาศ	การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับมนุษย์ พื้นที่อันตราย อุณหภูมิอากาศ การวิเคราะห์เชิงพื้นที่และระบบสารสนเทศ
ชีวนิเวศวิทยา	วิวัฒนาการของภูมิศาสตร์ เทคโนโลยีชีวภาพ การจำแนกทางนิเวศวิทยา พันธุศาสตร์นิเวศวิทยาการนิเวศวิทยา
สุขภาพ	การเข้าถึงสุขภาพ การบาดเจ็บของผู้ป่วย การแพร่เชื้อโรค
การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ	ผลกระทบต่อภูมิศาสตร์ทางเกษตร ภูมิศาสตร์ของน้ำ
ข้อมูลเชิงปริมาณ	พื้นฐานความน่าจะเป็น การสืบเชื้อสายข้อมูล
ภูมิศาสตร์บรรพกาล	ภูมิศาสตร์บรรพกาล การเปลี่ยนแปลงทางชีววิทยาและนิเวศวิทยา

กรอบที่ 3 การจำแนกประเด็นวิจัยภูมิศาสตร์กายภาพบนฐานข้อมูล scopus ปี 2014-2015

กลุ่มประเด็น	ประเด็นวิจัย
การวิเคราะห์เชิงพื้นที่	แบบจำลองการประเมินพื้นที่ ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่และเวลา การกระจายทางภูมิศาสตร์ พื้นฐานวิทยาศาสตร์และคุณลักษณะทางเคมีฟิสิกส์ พื้นที่ชุ่มน้ำและการกระจาย การสูญเสียพื้นที่ในบรรพกาล
ชีววิทยาพันธุศาสตร์และการแพร่กระจาย	ความหลากหลายทางพันธุกรรม วิวัฒนาการและการแพร่กระจายของสปีชีส์ ป่าชายเลน การกระจายของป่าไม้
ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม	ขีดจำกัดทางธรรมชาติ บทบาทของกระแสน้ำในมหาสมุทร
ภูมิศาสตร์สุขภาพ	ผลกระทบจากการขาด สุขภาพของชนพื้นเมือง ประสิทธิภาพของโครงสร้างพื้นฐาน การเข้าถึงบริการสุขภาพ

กรอบที่ 4 การจำแนกประเด็นวิจัยภูมิศาสตร์กายภาพบนฐานข้อมูล web of sciences ปี 2014-2015

กลุ่มประเด็น	ประเด็นวิจัย
ปัญหาสิ่งแวดล้อม	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของดินแดนเมือง การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ตัวชี้วัดแผ่นดินถล่ม การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมโลก วิจัยการเกษตร ชีวภูมิศาสตร์กับการจัดการสิ่งแวดล้อม
ชีววิทยา	พันธุศาสตร์และวิวัฒนาการ อณูพันธุศาสตร์และการกระจาย การเคลื่อนย้ายของพันธุกรรม
มีประวัติการแพร่เชื้อโรค	การขนส่งและการแพร่กระจายของเชื้อโรค การแพร่กระจายของเชื้อโรค
ระบบอากาศและธรณีสิ่งแวดล้อม	การศึกษาธรณีวิทยาแบบ Keppen-Geiger แนวคิดทางธรณีวิทยา ธรณีวิทยาภูมิศาสตร์

5.4.2 บทความทางระบบภูมิสารสนเทศ

ฐานข้อมูล science direct (2014-2015) พบ 28 บทความ จำแนกประเด็นวิจัยได้ 6 กลุ่ม คือการใช้ประโยชน์บนโทรศัพท์มือถือ ระบบกำหนดตำแหน่งและการทำแผนที่ ปัญหาสิ่งแวดล้อม การคมนาคมขนส่ง ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และปริภูมิการ (กรอบที่ 5) ฐานข้อมูล Springer (2014-2015) พบ 22 บทความ จำแนกประเด็นวิจัยได้ 8 กลุ่ม คือปริมาณน้ำและความชื้น กลุ่มชีวภูมิศาสตร์และสัณฐานวิทยา ระบบข้อมูลและการเตือนภัยล่วงหน้า สิ่งแวดล้อมและผลกระทบ ธรณีฟิสิกส์ และการประยุกต์ การทำแผนที่และการประยุกต์ใช้ การแพร่เชื้อโรค และอื่น ๆ (กรอบที่ 6) ฐานข้อมูล scopus (2014-2015) พบ 28 บทความ จำแนกประเด็นวิจัยได้ 7 กลุ่ม คือสิ่งแวดล้อม กายภาพ โชนนิ่ง แผนที่และวิเคราะห์เชิงพื้นที่ ภูมิศาสตร์ในยุคดิจิทัล ภูมิศาสตร์เมือง และอื่นๆ (กรอบที่ 7) ฐานข้อมูล web of Sciences (2014-2015) พบ 28 บทความ จำแนกประเด็นวิจัยได้ 5 กลุ่ม คือการทำนายและจำลองพฤติกรรมเชิงปริมาณ แบบจำลองเชิงพื้นที่ โชนนิ่งและการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ (กรอบที่ 8) และฐานข้อมูล web of Sciences (2014-2015) พบ 28 บทความ จำแนกประเด็นวิจัยได้ 5 กลุ่ม คือการทำนายและจำลองพฤติกรรมเชิงปริมาณ แบบจำลองเชิงพื้นที่ โชนนิ่งและการวิเคราะห์เชิงพื้นที่

กรอบที่ 5 การจำแนกประเด็นวิจัยระบบภูมิสารสนเทศบนฐานข้อมูล science direct ปี 2014-2015

กลุ่มประเด็น	ประเด็นวิจัย
การใช้ประโยชน์บนโทรศัพท์มือถือ	การศึกษาภูมิศาสตร์บนมือถือ ระบบเครือข่ายอิสระ การทำแผนที่ ระบบ SMS เครือข่ายคอมพิวเตอร์ เครือข่ายชุมชนเชิงพื้นที่ และการบริการวีดิโอแบบเว็บ
ระบบตำแหน่งและการทำแผนที่	กริดและลอจิสติกส์ การค้นหาตำแหน่งกระจาย การสร้างโมเดลเชิงพื้นที่ สัญญาณแบบแผนที่ แผนที่ความเสียหายจากดาวเทียม การประมวลผลทางแผนที่แบบเว็บ การสำรวจโลก การประมวลผลเชิงพื้นที่ทางธรณีวิทยา การวิเคราะห์พื้นที่แหล่งท่องเที่ยวชายฝั่ง
ปัญหาสิ่งแวดล้อม	ความหนาแน่นของ PM10 ความเข้มข้นของมลพิษ
การคมนาคมขนส่ง	การกำหนดเวลาการเดินทางและการกำหนดเส้นทางที่เหมาะสมตามเวลา
ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	การสร้างสังคมโดยใช้ความรู้เป็นฐาน การบริการที่คิดค้นใจ
ปริภูมิการ	รูปแบบและดัชนีเชิงปริภูมิการ วิวัฒนาการเชิงปริภูมิการ

กรอบที่ 6 การจำแนกประเด็นวิจัยระบบภูมิสารสนเทศบนฐานข้อมูล springer ปี 2014-2015

กลุ่มประเด็น	ประเด็นวิจัย
ปริมาณน้ำและความชื้น	การศึกษาหาแบบจำลองการไหลของน้ำใต้ดิน ศึกษาการกักเก็บน้ำฝนและการกักเก็บของไนโตรเจน
ชีวภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม	การประมาณความหลากหลายของโมเดล การแปรผันเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อมบนแผนที่โลก
วิทยา	
ระบบข้อมูลและการเชื่อมโยง	การศึกษาหาแบบจำลองการเชื่อมโยงข้อมูลจากห้องสมุด ระบบ Cloud Data หาดูที่แผนที่ และพหุวิธีเชิงปริภูมิ
สิ่งแวดล้อมและผลกระทบ	การศึกษาหาแบบจำลองการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม การติดตามตรวจสอบสิ่งแวดล้อมทางอากาศ ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม การเชื่อมโยงระบบการเกษตรทางวิทยาศาสตร์
อณูพันธุศาสตร์และการประยุกต์	การศึกษาหาแบบจำลองการเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม การเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม
การทำแผนที่และการประยุกต์ใช้	การทำแผนที่แบบเรียลไทม์ของแผนที่ถนน การจัดทำแผนที่ดินของรัฐบาล การศึกษาหาแบบจำลองการเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม
การแพร่เชื้อโรค	การศึกษาหาแบบจำลองการแพร่กระจายของโรค การแพร่กระจายเชื้อโรคจากสัตว์ เป็นต้น
อื่นๆ	การตรวจสอบ เครื่องมือวิจัย การทำนายผลกระทบของระบบสารสนเทศบนสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

กรอบที่ 7 การจำแนกประเด็นวิจัยระบบภูมิสารสนเทศบนฐานข้อมูล scopus ปี 2014-2015

กลุ่มประเด็น	ประเด็นวิจัย
สิ่งแวดล้อม	การตรวจสอบสิ่งแวดล้อมระดับภูมิประเทศ ภูมิประเทศน้ำ การมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
กายภาพ	การศึกษาหาแบบจำลองการเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ วิวัฒนาการของแนวชายฝั่งทางภูมิประเทศ ระบบเชิงปริภูมิและการเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่
โซนนิ่ง	การศึกษาหาแบบจำลองการเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ การเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม
แผนที่และการวิเคราะห์เชิงพื้นที่	ความเชื่อมโยงของการทำแผนที่ การทำแผนที่ การเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม
ภูมิศาสตร์ในยุคดิจิทัล	การศึกษาหาแบบจำลองการเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ การเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม
กลุ่มภูมิศาสตร์เมือง	ภูมิศาสตร์เมือง การเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม การเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม
อื่นๆ	วิธีการทำแผนที่ที่มีความละเอียด การเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม การเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม

กรอบที่ 8 การจำแนกประเด็นวิจัยระบบภูมิสารสนเทศบนฐานข้อมูล web of sciences ปี 2014-2015

กลุ่มประเด็น	ประเด็นวิจัย
การทำนายและจำลอง	การศึกษาหาแบบจำลองการเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ การเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม
กลุ่มเชิงปริมาณ	การศึกษาหาแบบจำลองการเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ การเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม
กลุ่มแบบจำลองเชิงพื้นที่	การทำแผนที่แบบเรียลไทม์ของแผนที่ถนน การจัดทำแผนที่ดินของรัฐบาล การศึกษาหาแบบจำลองการเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม
กลุ่มโซนนิ่ง	การศึกษาหาแบบจำลองการเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ การเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม
กลุ่มวิเคราะห์เชิงพื้นที่	การศึกษาหาแบบจำลองการเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ การเชื่อมโยงข้อมูลเชิงพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม

6.อภิปรายผลการศึกษา

ภูมิศาสตร์กายภาพมีความสำคัญในฐานะเป็นศาสตร์พื้นฐานของศาสตร์ทางกายภาพทั้งหลาย ขณะที่ระบบภูมิสารสนเทศมีความสำคัญในฐานะเทคโนโลยีสารสนเทศที่จะนำความรู้จากศาสตร์ทางกายภาพมาสร้างแบบจำลองทางภูมิศาสตร์ เพื่อใช้แสดงผล คาดการณ์ และทำนายปรากฏการณ์ต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรม

6.1 ความสำคัญของภูมิศาสตร์

ภูมิศาสตร์กายภาพ มีความสำคัญต่อความเข้าใจปัญหาสิ่งแวดล้อม ดังนั้นสาขาภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อมจึงเป็นฐานความรู้เพื่อวางแผนการจัดการ การศึกษาจึงเน้นแสดงผลปัญหาสิ่งแวดล้อมจากสภาวะการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลกส่งให้สาขาอุตุนิยมวิทยาได้ความนิยมสูง สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ยุคหินใหม่ได้รับความนิยมเช่นกัน อาจเป็นผลจากวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงของเปลือกโลก ระบบภูมิสารสนเทศ สาขาการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ การสำรวจระยะไกล ระบบตำแหน่งโลก และการทำแผนที่บนเว็บเป็นที่นิยมสูงอันเป็นผลจากการศึกษาเฉพาะทางเพิ่มมากขึ้นสอดคล้องกับ คณะกรรมการภูมิศาสตร์ค้นพบใหม่ (Rediscovering Geography Committee , 2021) กล่าวว่า การมองโลกของนักภูมิศาสตร์ผ่านเลนส์ของสถานที่ พื้นที่ และขนาดเป็นการแสดงผลเชิงพื้นที่โดยใช้วิธีการทางภาพ วาจา คณิตศาสตร์ ดิจิทัล และองค์ความรู้

6.2 ระดับผลกระทบทางวิชาการ

ภูมิศาสตร์กายภาพ สาขาภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อม อุตุนิยมวิทยา อุทกวิทยา และภูมิศาสตร์ชายฝั่งมีผลกระทบมาก อาจเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลกที่จำเป็นต้องใช้ข้อมูลทางภูมิศาสตร์ในการศึกษาวิเคราะห์เพื่อคาดการณ์และวางแผนป้องกันภัยคุกคามตามมา ดังที่ คณะกรรมการภูมิศาสตร์ค้นพบใหม่ (Rediscovering Geography Committee , 2021) กล่าวว่า นักภูมิศาสตร์เป็นผู้นำในการ

มีส่วนช่วยให้เราเข้าใจรูปแบบสภาพอากาศขนาดใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัฏจักรอุทกวิทยา ระบบภูมิสารสนเทศ สาขาการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ ระบบตำแหน่งโลก การทำแผนที่บนเว็บ และการสำรวจระยะไกลมีขนาดอิทธิพลสูงในภูมิภาคยุโรป ออสเตรเลีย และอเมริกา ภูมิภาคเหล่านี้มีเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพสูง อาทิ การติดตามและคาดการณ์ภัยพิบัติธรรมชาติ ดังที่ โครงการทำแผนที่โฮโลซีนแบบร่วมมือ (Cooperative Holocene Mapping Project, 1988) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงของการควบคุมสภาพอากาศในระดับมหภาค เช่น ขนาดของแผ่นน้ำแข็ง อุณหภูมิของมหาสมุทร องค์ประกอบของชั้นบรรยากาศ และการกระจายรังสีดวงอาทิตย์ตามฤดูกาลและละติจูด ได้ควบคุมรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในระดับภูมิภาค

6.3 ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มวิชา

ภูมิศาสตร์กายภาพ กลุ่มแกนภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อมเกี่ยวข้องกับการศึกษาการเปลี่ยนแปลงพื้นผิวและสิ่งปกคลุมพื้นผิวโลกเพื่อตอบสนองต่อการศึกษผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ขณะที่กลุ่มแกนภูมิอุทกวิทยาค่อนข้างสัมพันธ์กับสาขาอากาศวิทยา ภูมิศาสตร์บรรพกาลเชื่อมโยงกับสาขาวิทยาศาสตร์ยุคหินใหม่ ในขณะที่กลุ่มแกนภูมิศาสตร์ชายฝั่งเชื่อมโยงกับสาขาภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อมจึงเห็นได้ว่าสาขาภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อกลุ่มแกนทั้งสามกลุ่มสอดคล้องกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังคุกคามโลกในปัจจุบัน ดังที่ คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (National Research Council, 1997) กล่าวว่า การทำความเข้าใจและเผชิญหน้ากับปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมต้องการมากกว่าการวิเคราะห์ทางกายภาพของมลพิษเฉพาะเรื่องหรือการวิเคราะห์เชิงสถาบันเกี่ยวกับโครงสร้างการ ระบบภูมิสารสนเทศ สาขาการทำแผนที่จากภาพถ่ายทางอากาศมีความสำคัญต่อการศึกษากลุ่มแกนการสำรวจระยะไกลกับกลุ่มแกนระบบตำแหน่งโลก เนื่องจากเป็นสาขาวิชาเชื่อมโยงการศึกษาทั้งสองกลุ่มเข้าด้วยกัน

ส่วนสาขาการทำแผนที่บนเว็บแยกตัวออกไปแต่ตำแหน่งการวิเคราะห์เกาะกลุ่มใกล้เคียงกับกลุ่มระบบตำแหน่งโลก ดังที่ มัวร์ (Moore, 2002) กล่าวว่าแอปพลิเคชันสำหรับเทคโนโลยีนี้ยังคงเติบโตอย่างต่อเนื่องจึงไม่น่าแปลกใจเมื่อสิ่งนี้ส่งผลกระทบต่อเราทุกคนและถูกนำมาใช้ในทุกครัวเรือนและธุรกิจในบางรูปแบบในช่วงทศวรรษนี้

6.4 แนวโน้มการศึกษาวิจัยภูมิศาสตร์ระดับนานาชาติในศตวรรษที่ 21

ภูมิศาสตร์กายภาพ มีแนวโน้มการศึกษารับมือกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม การวางแผนทางกายภาพและสังคม ภูมิศาสตร์นิเวศและบรรพกาล ภูมิศาสตร์สุขภาพ ชีวภูมิศาสตร์ กระแสน้ำในทะเลและมหาสมุทร ชัดความสามารถของสิ่งแวดล้อมการกระจายแพร่กระจายและเฝ้าระวังการแพร่เชื้อโรค ระบบภูมิอากาศและธรณีสิ่งแวดล้อม วิทยา และทฤษฎีระบบโลก เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น รูธแบช (Roorbach, 1914) กล่าวว่า เรายังต้องแสวงหาอิทธิพลสูงสุด ความลึก ความห่างไกล ความเก่าแก่ ความพัวพันกันตรึงเท่าที่พวกเขาทำได้ ไม่ว่าจะพบกับความลึกลับใดๆ ในสภาพที่เป็นอุปสรรคและความคลุมเครือที่ยากต่อการแก้ไขได้ต่อความพยายามของเรา ระบบภูมิสารสนเทศ มีแนวโน้มการศึกษาระบบภูมิสารสนเทศบนมือถือและเครือข่าย ระบบตำแหน่งโลกและการทำแผนที่ ปริภูมิการ การสำรวจโลกและพื้นที่ความเสียหาย การเตือนภัยล่วงหน้า ธรณีฟิสิกส์และการประยุกต์ ความผิดปกติของระบบแม่เหล็กโลก ภูมิศาสตร์ในยุคดิจิทัลและนวัตกรรม การทำนายและจำลองพฤติกรรมระบบธรรมชาติ เป็นต้น ดังที่ เรียว และ คณะ (Ryu, et al., 2019) กล่าวถึงประสิทธิภาพของระบบภูมิสารสนเทศที่มีความละเอียดสูงส่วนใหญ่จะใช้ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงภูมิประเทศระยะการตกตะกอนและการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยในพื้นที่ศึกษาขนาดเล็ก เป็นต้น

7.สรุปผลการศึกษา

ภูมิศาสตร์กายภาพยังคงมีความสำคัญในแง่ของศาสตร์พื้นฐานและความเข้าใจให้กับศาสตร์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ระบบโลก ขณะเดียวกันระบบภูมิสารสนเทศ เปรียบเสมือนคลื่นลูกที่สองและมีศักยภาพในการแสดงผลแบบจำลองภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบของภูมิศาสตร์ อีกทั้งวิทยาการเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศพัฒนาและก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ ระบบภูมิสารสนเทศจึงมีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวันของมนุษยชาติเมื่อข้อมูลเชิงพื้นที่และตำแหน่งบนโซเซียมเดียวไม่ว่าจะเป็นการค้นหาแหล่งท่องเที่ยว การเดินทาง หรือความรู้ทางภูมิศาสตร์ทุกอย่าง การศึกษาระดับโลกเกี่ยวกับสภาวะโลกร้อน ภัยพิบัติธรรมชาติ การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสอุบัติใหม่ การเปลี่ยนแปลงของพื้นผิวโลก คลื่นแผ่นดินไหว ขั้วแม่เหล็กโลก ผลกระทบจากพายุสุริยะ การเดินทางของวัตถุจากภายนอกโลก เป็นต้น เหล่านี้ต้องอาศัยองค์ความรู้ทางภูมิศาสตร์เป็นพื้นฐานในการแสดงผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อนำไปสู่การวางแผนรับมือ การป้องกัน และบรรเทาความรุนแรงที่จะมากระทบต่อโลกและมนุษยชาติในอนาคต

8.ข้อเสนอแนะ

สำหรับประเทศไทยเท่าที่ค้นพบในการครั้งนี้พบว่ายังคงเน้นการนำระบบภูมิสารสนเทศมาประยุกต์ใช้เพื่อการแสดงปรากฏการณ์ต่างๆ ให้เห็นเป็นรูปธรรมซึ่งมีประโยชน์ในด้านบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม แต่ยังขาดการศึกษาเชิงลึกของศาสตร์พื้นฐานหรือภูมิศาสตร์กายภาพในประเด็นที่มีผลกระทบต่อสาธารณะ เช่น การแพร่กระจายของโรคอุบัติใหม่ พื้นที่เสี่ยงต่อการเกิดภัยพิบัติธรรมชาติ ผลกระทบจากการเพิ่มขึ้นของระดับน้ำทะเล เป็นต้น หรือหากสามารถวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ทางภูมิศาสตร์กายภาพและระบบภูมิสารสนเทศในเชิงแนวคิดและทฤษฎี

จะยังมีประโยชน์เพิ่มขึ้นในวิชาการภูมิศาสตร์และสามารถแสดงศักยภาพ
นักวิจัยในระดับสากล

เอกสารอ้างอิง

- กัตติกา ธนะขำว้าง. (2553). การวิเคราะห์ห่อภิมาน : แนวคิดและการ
ประยุกต์ใช้ในการวิจัยทางการพยาบาล. *วารสารสภาการ
พยาบาล*, 25(4), 10-22.
- นงลักษณ์ วิรัชชัย. (2542). การวิเคราะห์ห่อภิมาน. กรุงเทพมหานคร:
นิชนเอดเวอร์ไทซิงกรุ๊ป.
- อเสข ชันธิวิชัย. (2559). สร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันในยุค Digital
Business Transformation ด้วยการวิเคราะห์เครือข่ายสังคม
(Social Network Analysis). ค้นจาก [https://www.appdisqus.
com/social-network-analysis/](https://www.appdisqus.com/social-network-analysis/)
- Abrams K.R., Jones D.R., Sheldon T.A., and Sutton A.J. (2002).
Methods for meta-analysis in medical research. John
Wiley & Sons Ltd.
- Cooperative Holocene Mapping Project. (1988). Climate changes
of the last 18,000 years: Observations and model
simulations. Madison, WI, United States: University of
Wisconsin Madison.
- Demeritt D. (2008). Dictionaries, disciplines and the future of
geography. *Geoforum*, 39(6) 1811-1813.
- Ferguson, R. (2003). Publication practices in physical and human
geography: a comment on Nigel Thrift's "The future of
geography". *Geoforum*, 34(1), 9-11.
- Frazier, J.W. (2015). Applied geography: a US perspective.
International Encyclopedia of the Social & Behavioral

- Sciences*, 845-849.
- Greenland, S., and Rourke, K. O. (2008). Meta-analysis: modern epidemiology. Lippincott Williams and Wilkins.
- Greson, N. (2003). Disciplinary games and the need for a post-disciplinary practice: responses to Nigel Thrift's "The future of geography". *Geoforum*, 34(1), 5-7.
- Hedges, L.V., Higgins, J.P.T., Rothstein, H.R., & Borenstein, M. (2009). Introduction to meta-analysis. Chichester, WestSussex: John Wiley & Sons.
- Hunter, J.E., & Schmidt, F.L. (1991). Method of meta-analysis. NewburyPark: Sage.
- Mayhew, S. (2015). Physical geography. *Dictionary of Geography*. Oxford University Press.
- McGaw, B., Smith, M.L., & Glass, G.V. (1981). Meta-analysis in social research. Sage Publications.
- Microsoft. (2008). NodeXL: network overview, discovery and exploration in excel. Retrieved from <https://www.microsoft.com/en-us/research/project/nodexl-network-overview-discovery-and-exploration-in-excel/>
- Moore, N. (2002). A model of social information need. *Journal of Information Science*. First Published August 1, doi. org/10.1177/016555150202800404
- Morgan, G.A., Harmon, R.J., & Meta Gliner, J.A. (2003). Meta-analysis: formulation and interpretation. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 42(11), 1376-9.

- Mullen, B. (1989). Advance basic meta-analysis. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Nodexl. (2018). Leverage the power of social network analysis for marketing & research. Retrieved from <https://nodexl.com/>
- Olkin, I., & Hedges, L.V. (1985). Statistical methods for meta-analysis. Orlando, Florida: Academic Press.
- Rediscovering Geography Committee. (2021). Rediscovering geography: new relevance for science and society. Washington, D.C., USA: National Academy Press.
- Roorbach, G.B. (1914).The trend of modern geography. *Bulletin of the American Geographical Society*, 46(11), 801-816.
- Rosenthal, R. (1991). Meta-analytic procedures for social research. Newbury Park: Sage Publications.
- Ryu, J.H., Jung, H.S., Lee, S., & Cui, T. (2019). Advances in remote sensing and geoscience information systems of coastal environments. *Journal of Coastal Research*, v-xi.
- Sameer Kumar and Kevin B. Moore. (2002). The evolution of global positioning system (GPS) technology. *Journal of Science Education and Technology*, 11, 59-80.
- Slavin, R.E. (1986). Best-evidence synthesis: an alternative to meta-analytic and traditional reviews. *Educational Reserch and Reviews*, 15, 5-11.
- smrfoundation.(2016).Nodexlgraphgallery. Retrieved from <https://www.nodexlgraphgallery.org/Pages/Registration.aspx>

- Thrift, N. (2002). The future of geography. *Geoforum*, 33(3), 291-298.
- Turner, B.L. (2002). Response to Thrift's "The future of geography". *Geoforum*, 33(4), 427-429.

วารสารวิชาการ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

อันตัวข้าพเจ้านี้คือแมว

ปริทัศน์หนังสือ (Book Review)

อันตัวข้าพเจ้านี้คือแมว

ผู้แต่ง : Natsume Sōseki

แปลไทยโดย: ชัยวุฒิ วรศักดิ์

ปีที่พิมพ์ : 2562

จำนวนหน้า : 544 หน้า

ราคา : 560 บาท

นำทิพย์ เมธเศรษฐ*

อ.ด. (วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ), ผู้ช่วยศาสตราจารย์

ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*Corresponding Author E-mail: namthip.m@chula.ac.th

Received: June 16, 2021

Revised: June 30, 2021

Accepted: June 30, 2021

Available: June 30, 2021

หนังสือ “อันตัวข้าพเจ้านี้คือแมว” แปลจากนวนิยายเรื่อง 吾輩は猫である Wagahai wa Neko Dearu ประพันธ์โดย นัตสึเมะ โซเซกิ² ฉบับแปลไทยโดย ชัญพัล วรศักดิ์ พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2562 สำนักพิมพ์กัมมะหยี่ ความยาว 544 หน้า

“อันตัวข้าพเจ้านี้คือแมว นามนั้นยังไม่มี” คือประโยคเปิดเรื่อง อันโด่งดังที่กล่าวได้ว่าคงแทบไม่มีคนญี่ปุ่นคนไหนไม่รู้จัก ผู้ประพันธ์คือนัตสึเมะ โซเซกิ 夏目漱石 (9 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1867 — 9 ธันวาคม ค.ศ.1916) เป็นยอดนักเขียนผู้ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่ อดีตอาจารย์มหาวิทยาลัยโตเกียวอิมพีเรียล ผู้สร้างคุณูปการต่อวงการประพันธ์ญี่ปุ่นร่วมสมัย จากการเป็นผู้บุกเบิกวงการนักเขียนนวนิยายอาชีพในหน้าหนังสือพิมพ์ ยกกระดับอาชีพนักเขียนตลอดจนงานเขียนนวนิยายให้เป็นที่ยอมรับในสังคม การใช้ภาษาในงานเขียนของเขายังมีอิทธิพลต่อภาษาญี่ปุ่นในช่วงการปรับปรุงพัฒนาภาษาเขียนสมัยใหม่อีกด้วย

ผลงานของนัตสึเมะ โซเซกิ ถูกนำไปใช้เป็นบทเรียนในตำราเรียนวิชาภาษาและวรรณคดีญี่ปุ่นมากมาย และกล่าวได้ว่าเป็นนักเขียนสมัยใหม่ที่มีการศึกษาวิจัยมากที่สุดในญี่ปุ่น ผลงานจำนวนมากได้รับการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ ทั่วโลก อย่างไรก็ตามผลงานที่แปลเป็นภาษาไทยยังมีไม่มากนัก นอกจาก “อันตัวข้าพเจ้านี้คือแมว” ที่แนะนำในครั้งนี้นี้ เรื่องอื่น ๆ ที่มีการแปลตรงจากต้นฉบับภาษาญี่ปุ่น ได้แก่ “ฝันสิบราตรี” (夢十夜) “ซันจิโร” (三四郎) และ “โคะโคะโระ” (こころ)

นัตสึเมะ โซเซกิ เขียนตอนแรกของนวนิยายเรื่องนี้ขณะที่เขา

² การถอดเสียงคำชื่อเฉพาะภาษาญี่ปุ่นในบทความนี้ คำที่มีปรากฏในนวนิยายฉบับแปลไทยจะยึดวิธีการสะกดตามนั้น

ยังเป็นอาจารย์สอนวรรณคดีอังกฤษอยู่ที่มหาวิทยาลัยโตเกียวอิมพีเรียล โดยคำชักชวนของทะกะฮะมะะ คิโยะนิ เพื่อนสนิท ซึ่งเป็นหนึ่งใน คณะบรรณาธิการวารสารวรรณกรรมโฮโตโดงิสุ เวทีที่โซเซกิลงตีพิมพ์ ผลงานนวนิยายเรื่องนี้เป็นครั้งแรก³ แรกเริ่มเดิมทีเขาตั้งใจเขียนเป็นเรื่องสั้นจบในตอนเดียว ทว่ากระแสตอบรับดีเป็นที่นิยมชมชอบของผู้อ่าน อีกทั้งบรรณาธิการก็สนับสนุนให้เขียนต่อ จนที่สุดกลายเป็นนวนิยายขนาดยาวถึง 3 เล่ม

จากตอนแรกของนวนิยายซึ่งเป็นเรื่องสั้นที่ค่อนข้างสมบูรณ์ในตัวเอง คือเริ่มต้นจากกำเนิดลูกแมวจรจัดไร้นามที่ถูก “นักศึกษา” (ในวัฒนธรรมสมัยนั้นคือเด็กหนุ่มที่ไปฝากตัวอาศัยอยู่ในบ้านอาจารย์ เพื่อศึกษาหาความรู้ โดยช่วยงานเป็นการแลกเปลี่ยน) จับตัวมาจากใต้ถุนมืด ๆ อับชื้นที่มันเกิด จากนั้นพลัดหลงเข้าไปอาศัยอยู่ในบ้านของครูโรงเรียนมัธยม และบอกเล่าเรื่องราวจากการสังเกตการณ์ความเป็นไปในครอบครัว วิพากษ์วิจารณ์ตัวเจ้านาย ภรรยา ลูก ๆ และสาวใช้ ความสัมพันธ์ของอาจารย์กับบรรดาสาณูศิษย์มีตรสหายที่มาเยือนตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับเพื่อนบ้านและแมวของเพื่อนบ้านตัวอื่น ๆ ที่มันได้พบปะสัมผัส และขมวดท้ายด้วยการประกาศเจตนารมณ์ว่า “จะใช้ชีวิตนี้อยู่ที่บ้านอาจารย์ในฐานะแมวไร้นามต่อไป” (หน้า 24)

เมื่อเรื่องสั้นได้รับความนิยมจนต้องเขียนต่อ โซเซกิจึงได้ขยายความโดยผูกโครงเรื่องให้มีเหตุการณ์เกี่ยวกับความรักและการแต่งงานของอดีตลูกศิษย์ของอาจารย์คุซามิ เป็นแกนหลักในการดำเนินเรื่อง ดังสรุปได้โดยสังเขปคือ เจ้านายของแมวไร้นามที่เรียกตัวเองว่า

³ ตีพิมพ์ตอนแรกในวารสารโฮโตโดงิสุ ฉบับเดือนมกราคม ค.ศ.1905 (ตรงกับรัชศกเมจิปีที่38) จากนั้นลงต่อเนื่องเป็นตอน ๆ ถึงฉบับเดือนสิงหาคม ค.ศ.1906 รวม 10 ตอน หลังจากนั้นตีพิมพ์รวมเล่ม แบ่งเป็น 3 เล่ม ในระหว่างปีค.ศ.1905-1907 ตามลำดับ

“ข้าพเจ้า” คือ “จินโนะ คุซามิ” เป็นครูสอนภาษาอังกฤษโรงเรียนมัธยมที่ร่างกายอ่อนแอ ภาวะอาหารไม่แต่กินจุ และรสนิยมสูงเกินรายได้ ขอบกินอาหารฝรั่ง ทำตัวให้คนอื่นเห็นว่าเป็นนักวิชาการที่คร่ำเคร่งขยันหมั่นศึกษาแต่ที่จริงแล้วขี้เกียจ รังเกียจคนรวยที่ไ้มารยาทและชอบใช้อำนาจเงิน ที่บ้านเขามีลูกศิษย์ลูกหาซึ่งเป็นปัญญาชน บุคคลในแวดวงวิชาการและศิลปินวัฒนธรรมแวะเวียนมาเยือนสังสรรค์เสวนาอยู่เนืองนิจ ในบรรดานั้นเขาประจำคือ “เมย์เทย์” นักสุนทรียศาสตร์สวมแว่นตากรอบทอง “มิลี่ชิมะ คังเจ็ตลี” นักวิทยาศาสตร์ผู้ปราดเปรื่องอนาคตไกล แต่ไม่ใส่ใจรูปลักษณ์ของตัวเอง “โอะจิ โทฟู” ชายหนุ่มผู้เรียกตัวเองเป็นกวี “ทาหาระ ชันเปย์” อดีตนักศึกษาที่เคยอาศัยและช่วยงานอยู่ในบ้านอาจารย์ เป็นนักกฎหมายซึ่งประสบความสำเร็จด้านธุรกิจ

วงเสวนาของพวกเขาดำเนินไปอย่างดูสงบไว้กังวลเป็นกิจวัตร จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ที่สร้างความสะเทือนต่อโลกอันสงบสบายของพวกเขา นั่นคือการปรากฏตัวของคุณนาย “คานะดะ สะนะโกะ” ภรรยาคนบดีเศรษฐีใหม่ ผู้บุกเข้ามาสร้างความวุ่นวายเพราะต้องการสำรวจตรวจสอบว่าคังเจ็ตลี มีฐานะและคุณสมบัติเหมาะสมจะเป็นคู่ครองกับคุณหนูโทมิโกะบุตรสาวของหล่อนหรือไม่ โดยที่คุณนายเข้าใจผิดว่าคังเจ็ตลี เป็นฝ่ายหลงรักบุตรสาวของหล่อน ขณะที่ด้านพวกอาจารย์คุซามิรับรู้ว่โทมิโกะเป็นฝ่ายหลงรักคังเจ็ตลี จนถึงขั้นที่ตอนไข้ขึ้นแล้วละเมอเพื่อชื่อเขาออกมา

คุณนายคานะดะเป็นเศรษฐีใหม่ที่เห็นแก่ผลประโยชน์และชื่อเสียงลาภยศ ต้องการสร้างสายสัมพันธ์กับผู้ดีมีตระกูล นางตั้งเงื่อนไขว่า คังเจ็ตลีจะต้องได้เป็น “ดุษฎีบัณฑิต” ก่อนจึงจะอนุญาตให้แต่งงานกับบุตรสาวตน ยังผลให้อาจารย์คุซามิซึ่งเกลียดคนรวยอยู่แล้วโกรธเป็นฟืนเป็นไฟ ทั้งสองฝ่ายกลายเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน คุณนายคานะดะวางแผนส่งลูกสมุนบริวารมาก่อวุ่นสร้างความเดือดร้อนให้แก่อาจารย์อยู่เนือง ๆ สุดท้ายคังเจ็ตลีเลิกทำการทดลองที่จะทำให้เขา

ได้เป็น “ดุฆฏิบัณฑิต” และแต่งงานไปกับผู้หญิงคนท้องถิ่นเดียวกัน โดยที่ทาหาระ ชัมเปย์ นักธุรกิจเป็นผู้ได้แต่งงานกับคุณหนูโหมโกะแทน

เหตุการณ์ผ่านไป ดูราวกับชีวิตของพวกเขาได้กลับคืนมาสู่ความสงบ ตั้งวงเสนาวิพากษ์วิจารณ์สังคมอย่างสบายใจไร้กังวลเช่นเดิม แต่จากสายตานักสังเกตการณ์ของแมว “ข้าพเจ้า” สัมผัสได้ถึง “เสียงของความเศร้า” (หน้า522) ที่แฝงอยู่กันบังจิตใจของพวกเขา “ข้าพเจ้า” พลอยได้รับอิทธิพลเกิดอารมณ์หวนไหวคล้อยตาม จึงนึกอยากลองดื่มเปียร์ให้รู้จริงแบบมนุษย์คู่บ้าง ผลคือมันดื่มเปียร์จนเมามายพลัดตกโถน้ำ จบชีวิตในฐานะแมวที่ยังไรนามอยู่ดี

ภูมิหลังทางยุคสมัยในนวนิยายคือสมัยเมจิ (ค.ศ.1868-1912) ซึ่งเป็นยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนผ่านในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น จากสังคมยุคศักดินาสู่สังคมสมัยใหม่ที่มีความเจริญ “ศิวิไลซ์” ตามแบบตะวันตก ภายใต้กระแสความของลัทธิล่าอาณานิคม บทสนทนา ระหว่างอาจารย์และสานุศิษย์ในเรื่องสอดแทรกกระแสแนวคิดที่แพร่หลายในหมู่ปัญญาชนร่วมสมัย เต็มไปด้วยชื่อนักปราชญ์ ศิลปิน แนวคิดทฤษฎี องค์ความรู้ใหม่ล้นหลามจากตะวันตก ทั้งยังนำเสนอภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมเมืองโตเกียวซึ่งเป็นศูนย์กลางของความศิวิไลซ์ การเสพรับวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่นนิทรรศการศิลปะละครเวทีทั้งแบบดั้งเดิมของญี่ปุ่นและตะวันตก งานบรรเลงดนตรี ดื่มเปียร์ กินอาหารฝรั่ง ฯลฯ แสดงให้เห็นถึงพลวัตรของกระแส modernization และ westernization อันเชี่ยวกรากในช่วงสมัยเมจิไว้ได้อย่างมีชีวิตชีวา

นักวิจารณ์สันนิษฐานว่านักสี่มะ โซเซกิ ได้รับแรงบันดาลใจในการใช้กลวิธีเล่าเรื่องโดยผ่านสายตาของแมวเช่นนี้ มาจากนวนิยายเรื่อง Lebensansichten des Katers Murr ของ Ernst Theodor Amadeus Hoffmann นักเขียนชาวเยอรมัน ด้วยความที่โซเซกิเป็นอดีตนักเรียนทุนไปศึกษาด้านภาษาและวรรณคดีที่อังกฤษและมีความรู้

ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับวรรณกรรมตะวันตกอย่างลึกซึ้ง จึงได้นำแนวคิด ทฤษฎีวรรณกรรมตะวันตกมาประยุกต์ใช้ในการประพันธ์นวนิยายซึ่ง ยังเป็นของใหม่ในญี่ปุ่นขณะนั้น ตัวละครแมว “ข้าพเจ้า” นอกจาก จะทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตการณ์ เล่าเรื่องโดยแฝงทัศนวิพากษ์วิจารณ์ เสียดสีของนักตีพิมพ์ โชเซกิต่อผู้คนและสังคม “ยุคพัฒนาสู่ความศิวิไลซ์” แล้ว ยังเป็นภาพสะท้อนในเชิงประชดประชันวิพากษ์วิจารณ์ตัว ผู้เขียนเอง ดังจะเห็นได้จากการบรรยายลักษณะ “ข้าพเจ้า” ซึ่งเป็น แมวบ้านอาจารย์ว่ามีลักษณะเหมือนเจ้าของคือซุบผอม ไร้กำลัง กระเพาะอ่อนแอแต่กินจุ “แมวที่อยู่บ้านของอาจารย์จะมีลักษณะ คล้ายอาจารย์ไปเสียแล้ว หากไม่ระวังตัวสักวันหนึ่งกระเพาะอาหาร ของข้าพเจ้าอาจอ่อนแอขึ้นมาด้วยก็เป็นได้” (หน้า 19) ทั้งที่ตัวมันเอง เป็นเพียงแมวไร้นามที่ไร้พลังและความสามารถพิเศษใด ๆ แต่ก็แสดงทัศนคติเหยียดหยามต่อแมวดำบ้านคนลากรถว่าเป็นพวก ขอบใช้กำลังไร้การศึกษา เช่นเดียวกับที่เจ้านายของมันดูถูกคนลากรถ

ไม่เพียงแค่มะแมวบ้านอาจารย์จะมีรูปลักษณ์ นิสัย วิธีการพูดจา ที่คล้ายคลึงสะท้อนลักษณะของเจ้านาย แต่มะแมวตัวอื่น ๆ ในเรื่อง ก็เช่นกัน ดังเช่น คุโรโระ黒 (สีดำ) แมวบ้านคนลากรถที่มีร่างกายกำยำ แข็งแกร่ง นิสัยบ้าบิ่นอันธพาล เป็นแมวหัวขโมย ขณะเดียวกันก็วิจารณ์ เจ้านายของตนที่ชอบมาแย่งเอาหนูที่ตนจับมาไปแลกเงินรางวัลว่า “มนุษย์นี้ไม่ต่างอะไรจากขโมย” (หน้า 19) ชิโรโระ白 (สีขาว) แมวบ้าน นายทหาร พูดจาสอดแทรกวาทกรรมการใช้อำนาจ อาวุธและกำลังต่อสู้ ช่วงชิงทำลายล้างของมนุษย์ มิเกะ三毛 (สามสี) ที่ เป็นแมวบ้านทนาย ก็พูดจาเหมือนทนาย วิจารณ์มนุษย์ว่าชอบลวงละเมิดสิทธิของแมว ส่วนมิเกะโกะ三毛子 แมวสามสีตัวเมียอยู่ที่บ้านอาจารย์สอนโคะโตะ เป็นแมวสาวสวยรสนิยมสูงเหมือนเจ้าของ

ตัวละครมนุษย์ในเรื่องก็ล้วนถูกตั้งชื่อฉายาที่สะท้อนหรือล้อเลียนลักษณะของบุคคลผู้นั้น ชื่ออาจารย์ “จินโนะ คุซามิ” 珍野 苦

沙弥 เป็นการเล่นคำเสียงพ้องกับสำนวนที่มีความหมายว่า “หน้าตา
ดูไม่ได้เหมือนหมาจิ้งจอก” เป็นการเสียดสีรูปลักษณ์ของอาจารย์
ซึ่งต้นแบบของตัวละครอาจารย์นั้นก็คือตัวนัตสึเมะ โซเซกิเอง
“เมย์เทย์” 迷亭 นักสุนทรียศาสตร์ ผู้แปลได้ทำเชิงอรรถอธิบายไว้ว่า
“ชื่อตัวละครตัวนี้เขียนด้วยตัวอักษรคันจิซึ่งแปลว่าศาลาหลงทาง”
(หน้า 37) ขณะเดียวกันคำนี้ยังพ้องเสียงกับ 酩酊ที่มีความหมายว่า
“เมาไม่ได้อสติ” เป็นการเล่นคำที่สื่อความหมายถึงลักษณะนิสัย
ของตัวละครที่ชอบพูดพล่าม จี้โม้ คุยโวเป็นน้ำท่วมทุ่งแต่ไร้สาระ
“คังเจ็ตสึ” 寒月มีความหมายสื่อถึง “พระจันทร์หรือแสงจันทร์คืนฟ้า
หนาว” เป็นคำบังกฤตกาที่ใช้ประกอบในการแต่งบทกวีไฮกุ ชื่อเรียก
นี้ไม่สื่อความหมายทางกายภาพชัดเจนเช่นชื่อตัวละครอื่น ๆ ทำให้มี
การตีความไปกันมากมายหลายอย่าง อาทิเช่นสะท้อนความโดดเดี่ยว
ของนักวิทยาศาสตร์ที่ห่างไกลจากสามัญชน เป็นต้น

ชื่อที่แสดงตัวตนชัดเจนมากที่สุดคือนามสกุลของคุณนาย “คา
เนดะ” 金田ซึ่งมีความหมายว่า “นาทองคำ” สอดคล้องกับฐานะร่ำรวย
ของหล่อน (บุตรสาวชื่อ “โทมิโกะ” 富子มีความหมายถึง “ความมั่งคั่ง
อุดมสมบูรณ์”) ส่วนชื่อ “สะนะโกะ” นั้นเป็นฉายาที่ “ข้าพเจ้า” ตั้งไว้
เรียกอย่างล้อเลียน โดยเป็นการเล่นคำพ้องเสียง “สะนะ” ซึ่งเขียนด้วย
ตัวอักษรคันจิต่างกันสามารถมีความหมายว่า “ดอกไม้” 花หรือ “จมูก”
鼻 เพราะคุณนายมีจมูกขนาดใหญ่และมีลักษณะโดดเด่นพิสดารตามคำ
วิจารณ์ของอาจารย์คึกุซามิ “เพื่อให้เกียรติแก่จมูกอันยิ่งใหญ่ ข้าพเจ้าเลย
ตัดสินใจว่าหลังจากนี้จะเรียกเธอว่า ‘สะนะโกะ’ ก็แล้วกัน” (หน้า 111)

การตั้งชื่อฉายาที่ถ่ายทอดแสดงถึงตัวตนหรืออัตลักษณ์
ของคนผู้เป็นเจ้าของนามเช่นนี้ เป็นดังคำภาวนิตัญปุณที่มีคำกล่าวว่
“นามนั้นคือสื่อสำแดงกาย” 名は体を表す การที่โซเซกิ สร้างตัวละคร
“ข้าพเจ้า” ให้เป็นแมวไร้นาม ไร้ชาติตระกูลยศถาบรรดาศักดิ์ ไม่มี
ชื่อตัวโดยเฉพาะตั้งแต่เกิดจนตาย แสดงการประชดเสียดสีสถานภาพ

ของตนเองที่แม้จะเรียนเก่ง เป็นนักเรียนทุนได้ไปเรียนต่างประเทศ กลับมาเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยโดยมีปณิธานสูงส่งอยากจะเป็นผู้มีบทบาทชี้นำสังคม แต่ในชีวิตจริงเขาเป็นเพียงนักวิชาการไร้แท่งเงินเดือนน้อยแทบไม่พอใช้จ่าย เป็นบุคคลสามัญที่ไร้ชื่อเสียงเรียงนาม ไร้อำนาจอิทธิพลที่จะไปเปลี่ยนแปลงแก้ไขอะไรได้ ความย้อนแย้งเสียดสีที่แสดงผ่านตัวละครแมว “ข้าพเจ้า” ปรากฏชัดตั้งแต่การให้สรรพนามเรียกตัวเองในภาษาญี่ปุ่นว่า “วะจะโฮ” 吾輩 ซึ่งเป็นสรรพนามบุรุษที่หนึ่งของผู้ชายที่แฝงนัยเสียงวางอำนาจ หยิงยโสโอหัง (สรรพนามไทยอาจถ่ายทอดนัยยะนี้ของภาษาญี่ปุ่นได้ไม่หมด แต่ทั้งนี้ เป็นความยากของการแปลข้ามวัฒนธรรมที่ยากจะหลีกเลี่ยงได้) ที่คอยตระเวนสังเกตการณ์และวิพากษ์วิจารณ์ตัวละครในเรื่อง จากมุมมองของบุคคลภายนอกและเสมือนผู้อยู่ในสถานะเหนือกว่า ทั้งที่ตัวมันเองเป็นเพียงแมวจรจัด “ไร้นาม”

ไซเซกิถ่ายทอดความสับสน ย้อนแย้งของปัญญาชนรุ่นใหม่ที่ถูกขัดใจด้วยกระแสคลื่นแห่งการเปลี่ยนแปลง การปะทะโต้แย้งระหว่างค่านิยมตามขนบวัฒนธรรมดั้งเดิมกับค่านิยมใหม่ ๆ ที่หลังไหลเข้ามาพร้อมกับวัฒนธรรมตะวันตก วิพากษ์วิจารณ์ความเจริญและค่านิยมแบบตะวันตกที่เป็นชนวนเหตุป้อนทำลายศีลธรรมจริยธรรม และระบบความสัมพันธ์ในสังคม ตั้งคำถามต่อความเป็นเสรีนิยมและปัจเจกนิยมผ่านคำพูดและความคิดของตัวละครที่ถูกสร้างขึ้นมาเป็นตัวแทนของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม อาจารย์คุซามิและคังเจ็ตสึ เป็นตัวแทนของปัญญาชนนักวิชาการไร้แท่งที่กักตัวอยู่ในโลกอุดมคติ “โลกที่เหมือนภาพวาด” ปะทะต่อต้านกับตัวละครที่เป็นกระบอกเสียงของทุนนิยมและวัตถุนิยมสมัยใหม่เช่นคู่สามีภรรยาเคนตะและบรรดานักธุรกิจที่ถูกพวกเขาใช้มาสกดแถม แต่ในอีกทางหนึ่งเขาก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากสายตาแมวว่า เป็น “พวกไม่สนโลก” ไม่รู้จักปรับตัวตามกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอก แม้ว่าพวกเขาจะแข็งขันยืนกรานไม่ก้มหัวโอนอ่อน

ยอมแพ้ให้แก่อำนาจเงิน แต่ก็เชื่อว่าจิตใจของพวกเขาจะสงบสบายเช่นที่เห็นภายนอก ดังที่ในตอนท้ายเรื่อง เมื่อเหตุการณ์วุ่นวายที่มีสาเหตุมาจากจับคู่การแต่งงานผ่านไป และดูราวกับชีวิตของพวกเขาได้หวนกลับคืนมาสู่ความสงบไร้กังวลเช่นเดิม แต่สายตาของแมวซึ่งมองทะลุเข้าไปถึง “ความเศร้า” ที่แฝงอยู่ก้นบึ้งจิตใจของพวกเขา ได้ตีแผ่ความย้อนแย้งที่อาจนำมาซึ่งความล่มสลายเมื่อเวลาผ่านไป โลกของเมย์เทย์นักสุนทรียศาสตร์แท้จริงแล้วก็ใช่จะเป็น “โลกที่ราวกับภาพวาด” ดังเจตสีที่เลิกทำการทดลองและแต่งงานตามที่ทางบ้านต้องการ ฟังดูเหมือนทำสมเหตุสมผล แต่เวลาผ่านไป “จะกลายเป็นความน่าเบื่อหน่าย” กวีโทฟูอาจจะต้อง “สำนึกเสียใจที่เทียบแต่งกลอนสมัยใหม่ให้ใครไปทั่ว” (หน้า522) “สักวันหนึ่งนายท่านคงต้องตายด้วยโรคกระเพาะอาหาร” และเศรษฐีคาเนดะก็คง “ต้องตายเพราะความโลภ” (หน้า523)

โซเซกิจบนวนิยายเรื่องแรกของเขาด้วยการให้แมวซึ่งเป็นเสมือนภาคแบ่งของตัวละครเอกและตนเอง พบจุดจบเพราะความตะกละ แบบที่เรียกได้ว่าตายเพราะปาก ราวกับเป็นลงพวยการณ์ถึงอนาคตอันปลายของตนซึ่งเสียชีวิตในวัยเพียง 49 ปี จากอาการป่วยโรคกระเพาะอาหารที่เรื้อรังยาวนาน อันมีสาเหตุมาจากความเครียด รวมทั้งนิสัยการกินตามใจปากของเขาที่มีบอกเล่าไว้อยู่ในนวนิยายเรื่องนั้นนั่นเอง

“อันตัวข้าพเจ้านี้คือแมว” แม้จะเป็นผลงานเรื่องแรกของนักตีเฆะ โซเซกิ แต่เป็นผลงานที่สร้างชื่อเสียงชักนำเขาเข้าสู่เส้นทางการเป็นนักเขียนอาชีพ จนกลายเป็นสุดยอดบรมครูแห่งนวนิยายญี่ปุ่นที่มีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อนักเขียนรุ่นหลังและวงวรรณกรรมของญี่ปุ่นสมัยใหม่ นับเป็นผลงานวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าควรแก่การอ่าน นอกจากความสนุกบันเทิงจากศิลปะการเล่าเรื่อง ลีลาภาษาเจียปคม อารมณ์ขันในการล้อเลียนเสียดสีวิพากษ์สังคม ยังให้ข้อมูลความรู้

เกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมสมัยเมจิ อันเป็นยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น สะท้อนทัศนะของปัญญาชนและผู้คนในสังคมสมัยนั้นต่อการรับอิทธิพลอารยธรรมตะวันตก ซึ่งเข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและสร้างความหวั่นกังวลว่าจะถูกทำลายอัตลักษณ์คุณธรรมจริยธรรมของญี่ปุ่นอันมีมาแต่ดั้งเดิม ทั้งยังมีแง่มุมน่าสนใจที่สะท้อนให้เห็นมาพิจารณาบทบาทของประวัติศาสตร์สังคมไทยยุคสมัยเดียวกัน ที่ต่างก็เผชิญกับกระแสอิทธิพลคุกคามจากตะวันตก และต้องเร่งปรับตัวรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเดียวกันอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- Natsume Sōseki. 2562. *อันตัวข้าพเจ้านี้คือแมว*. แปลจาก Wagahai wa Neko De'aru 吾輩は猫である. แปลโดย ชัญพัสรศักดิ์. พิมพ์ครั้งที่1. กรุงเทพฯ : กำมะหยี่ (544หน้า)
- 木股知史.1994.「夏目漱石の全小説を読む」.『国文学解釈と教材の研究』第39巻2号. 東京：学燈社.
- 三好行雄編. 1990.『夏目漱石事典』. 東京：学燈社.